

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ
(Α.Μ.: 1012202003031)

Θέμα: «Ο αγώνας της ανεξαρτησίας στην Τρίπολη και ευρύτερα στην Αρκαδία
(1821-1830): Αφετηρίες, πρωταγωνιστές και προοπτικές»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	4
Εισαγωγή.....	5

Α΄ Κεφάλαιο

Η Προεπαναστατική Περίοδος: Συνθήκες, Προϋποθέσεις και Προετοιμασία της Επανάστασης.....	9
1.1. Οι επικρατούσες συνθήκες πριν την έναρξη του ελληνικού Αγώνα	9
1.2. Η Επανάσταση στη Μολδοβλαχία.....	14
1.2.1. Οι πρώτες αντιδράσεις.....	18
1.3. Η Επανάσταση στην Ελλάδα.....	19

Β΄ Κεφάλαιο

Η Έναρξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο - Οι πρώτες μάχες και τα γεγονότα του 1821 στην Αρκαδία.....	23
2.1. Συγκρούσεις στην Πελοπόννησο - Συνθήκες και πολεμοφόδια - Οι πρώτες πόλεις που απελευθερώθηκαν.....	23
2.2. Μάχες και γεγονότα στην Αρκαδία.....	26
2.2.1. Η μάχη του Αλφειού και η πολιορκία του κάστρου της Καρύταινας (27 Μαρτίου 1821).....	26
2.2.2. Η μάχη του Λεβιδίου (14 Απριλίου 1821).....	29
2.2.3. Βαλτέτσι (12 – 13 Μαΐου 1821): Τα γεγονότα πριν τη μάχη, η προετοιμασία και η εξέλιξή της.....	31
2.2.4. Η μάχη στα Βέρβαινα και στα Δολιανά (18 Μαΐου 1821) - Ο Νικηταράς.....	34
2.2.5. Άλλες στρατιωτικές κινήσεις κατά τον Μάιο – Ιούνιο 1821.....	36
2.2.6. Η ίδρυση της Πελοποννησιακής Γερουσίας (26 Μαΐου 1821) και οι αρμοδιότητές της - Οι πρώτες αντιθέσεις με τον Δ. Υψηλάντη.....	37
2.2.7. Η μάχη της Γράνας (9 – 10 Αυγούστου 1821).....	41
2.2.8. Η άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτεμβρίου 1821).....	43

Γ΄ Κεφάλαιο

Οι εξελίξεις στο κέντρο της Πελοποννήσου από το 1822 έως το 1824.....	47
---	----

3.1. Πολιτικές διεργασίες στα τέλη του 1821 - Η Α΄ Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο (20 Δεκεμβρίου 1821 – 15 Ιανουαρίου 1822).....	47
3.2. Πολεμικά και πολιτικά γεγονότα στην Πελοπόννησο έως τις αρχές του 1823.....	50
3.3. Η Β΄ Εθνοσυνέλευση στο Άστρος Κυνουρίας (29 Μαρτίου – 18 Απριλίου 1823) - Αναθεώρηση του Συντάγματος της Επιδαύρου	52
3.4. Τα γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου - Συγκρούσεις γύρω από την Τριπολιτσά (1823 – 1825).....	54

Δ΄ Κεφάλαιο

Η πορεία των γεγονότων στο κέντρο του Μοριά από το 1825 έως το 1830.....	59
4.1. Οι πολεμικές επιχειρήσεις κατά το έτος 1825.....	59
4.1.1. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο και πρώτες αντιδράσεις.....	59
4.1.2. Η μάχη της Δραμπάλας / Τραμπάλας (6 – 7 Ιουνίου 1825).....	61
4.1.3. Η κατάληψη της Τριπολιτσάς από τον Ιμπραήμ (11 Ιουνίου 1825) - Η πορεία του προς το Ναύπλιο και η οπισθοχώρηση.....	63
4.1.4. Η μάχη στα Τρίκορφα (24 Ιουνίου 1825).....	64
4.1.5. Επιδρομές του Ιμπραήμ γύρω από την Τριπολιτσά: Συγκρούσεις στην Αλωνίσταινα και στα Μαγούλιανα.....	65
4.1.6. Ανασύσταση στρατοπέδων στα Βέρβαινα και στον Άγιο Πέτρο.....	66
4.1.7. Επιτυχία των Ελλήνων στην Νταβιά / Δαβιά, στην Πιάνα και στο Χρυσοβίτσι.....	67
4.1.8. Προσπάθειες ανακατάληψης της Τριπολιτσάς από τους Έλληνες.....	68
4.2. Η πορεία των γεγονότων το έτος 1826 στον Μοριά.....	70
4.3. Πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις το έτος 1827 στην Πελοπόννησο.....	72
4.3.1. Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας (19 Μαρτίου – 5 Μαΐου 1827)...	72
4.3.2. Η Συνθήκη του Λονδίνου (24 Ιουνίου / 6 Ιουλίου 1827) και η Ναυμαχία του Ναυαρίνου (8 / 20 Οκτωβρίου 1827).....	74
4.4. 1828 - 1830: Η πορεία προς την οργάνωση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.....	76
4.4.1. Η καταστροφή της Τριπολιτσάς.....	76
4.4.2. Η άφιξη του Ι. Καποδίστρια και οι προσπάθειες για την οργάνωση του ελληνικού κράτους.....	76

4.4.3. Η αποχώρηση των Τούρκων από την Πελοπόννησο και η υπογραφή της Συνθήκης της Αδριανούπολης (22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830).....	77
Επίλογος.....	79
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	82
Παράρτημα.....	86
Περίληψη.....	92

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική μελέτη, με θέμα: *«Ο αγώνας της ανεξαρτησίας στην Τρίπολη και ευρύτερα στην Αρκαδία (1821-1830): Αφειρητές, πρωταγωνιστές και προοπτικές»*, πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών *«Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές»* του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Σκοπός της είναι η παρουσίαση των πολεμικών και πολιτικών εξελίξεων που έλαβαν χώρα στην Αρκαδία κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού Αγώνα (1821 – 1830). Η έρευνα για την εκπόνησή της βασίστηκε κυρίως σε βιβλιογραφικές πηγές.

Ο καθηγητής μου, κ. Θανάσης Χρήστου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην καθοδήγησή μου για την επιλογή του θέματος, το οποίο είναι εμπνευσμένο από την ιστορία του τόπου καταγωγής μου, της Μεγαλόπολης Αρκαδίας. Θα ήθελα να αναγνωρίσω τη συνεχή βοήθεια και υποστήριξή του, αλλά και των υπόλοιπων καθηγητών μου, του επιβλέποντα κ. Ιάκωβου Μιχαηλίδη, καθώς και του συνεπιβλέποντα, κ. Σωτήριου Ριζά.

Επιπλέον ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Απόστολο, τον Διονύση, τη Γιώτα, τον Νίκο, τη Γεωργία, τον Λευτέρη που στάθηκαν δίπλα μου σε όλη αυτήν την διαδρομή.

Εισαγωγή

Αντικείμενο της εργασίας αποτελεί η κλιμάκωση των γεγονότων του Αγώνα για την ανεξαρτησία στο κέντρο της Αρκαδίας, στην Τρίπολη, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή, από το 1821 έως και το 1830. Σκοπός είναι η ανάδειξη της περιοχής ως νευραλγικού σημείου των εξελίξεων στον Μοριά, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης.

Αρχικά, παρουσιάζονται οι επικρατούσες συνθήκες προεπαναστατικά, οι οποίες έθεσαν τις βάσεις της απόφασης για το μεγάλο επαναστατικό εγχείρημα. Στην αλλαγή της παραδοσιακής ιδεολογίας σε νεωτερική, συνέβαλαν τόσο οι διεθνείς συγκυρίες, όπως το Κίνημα του Διαφωτισμού στη Γαλλία, όσο και ο κύκλος των μορφωμένων Ελλήνων που μεταλαμπάδευσαν τις φιλελεύθερες ιδέες στον υπόδουλο ελληνισμό. Ενώ η πνευματική προετοιμασία είχε επιτευχθεί, οι συνθήκες για την έναρξη οποιουδήποτε επαναστατικού κινήματος στις αρχές του 19ου αιώνα δεν ήταν οι ευνοϊκότερες, με την Ιερά Συμμαχία να υπενθυμίζει την ισχυρή θέση της συντηρητικής ευρωπαϊκής καθεστηκυίας τάξης. Ωστόσο, τα ιδανικά της ελευθερίας, της αυτοδιάθεσης των λαών είχαν ριζωθεί για τα καλά στον ελληνικό νου και η Φιλική Εταιρία είχε εξαπλώσει τη δράση της σε τέτοιο βαθμό, ώστε δεν υπήρχε γυρισμός. Προσπερνώντας εμπόδια και αμφιβολίες, αποφασίστηκε η έναρξη του Αγώνα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, προκειμένου να επιτευχθεί ο αντιπερισπασμός του εχθρού και να διευκολυνθεί η οργάνωση του Μοριά. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ηγήθηκε των πρώτων επιχειρήσεων, αποτυγχάνοντας να κατατροπώσει τους Οθωμανούς κι επιτυγχάνοντας, ταυτόχρονα, να δοθεί ο απαραίτητος χρόνος στους Έλληνες της Πελοποννήσου. Οι βίαιες αντιδράσεις του Σουλτάνου, η απόφαση της Διάσκεψης των Ηγεμόνων της Πενταπλής Συμμαχίας στο Λάμπαχ για τη διαφύλαξη της ευρωπαϊκής ειρήνης, η άρνηση βοήθειας από την ομόδοξη Ρωσία, ήταν παράγοντες που θα έπρεπε να λειτουργήσουν ανασταλτικά στην εξέλιξη του Αγώνα, ωστόσο δεν τα κατάφεραν.

Ακολούθως, περιγράφεται η έναρξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο και οι πρώτες μάχες στην Αρκαδία. Ο παρακινητικός λόγος του Παπαφλέσσα, η δυναμική παρουσία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και άλλων Φιλικών, έφεραν τον επαναστατικό αέρα στις επαρχίες του Μοριά. Μία μία οι πόλεις και τα χωριά έπεφταν σε ελληνικά χέρια. Ο πόλεμος ξεκίνησε με τη μορφή πολιορκίας των κάστρων, στα οποία οχυρώνονταν οι Τούρκοι, ώστε να ανασυνταχθούν και να ανακαταλάβουν τις

κατεκτημένες περιοχές. Ο Αγώνας επεκτεινόταν και η Αρκαδία πρωταγωνίστησε στην πορεία των γεγονότων. Η Τριπολιτσά, το μεγαλύτερο στρατιωτικό, διοικητικό, οικονομικό κέντρο της Πελοποννήσου, αποτελούσε το μήλο της Έριδος, τόσο για τους εξεγερθέντες, όσο και για τους Οθωμανούς, αφού όποια από τις δύο πλευρές κατάφερνε να κυριαρχήσει, θα είχε στα χέρια της το κλειδί των εξελίξεων. Ύστερα από τις πρώτες μάχες του Αλφειού, στην Καρύταινα (27 Μαρτίου 1821) και του Λεβιδίου (14 Απριλίου 1821), οι Έλληνες αναθάρρησαν και συνειδητοποίησαν πως στόχος τους θα ήταν πλέον η άλωση της Τριπολιτσάς. Οργάνωναν στρατόπεδα σε περιοχές γύρω από την πόλη, στενεύοντας τον κλοιό για τους Τούρκους, που προσπαθούσαν να τους αντιμετωπίσουν ανεπιτυχώς στο Βαλτέτσι (12 – 13 Μαΐου 1821), στα Βέρβαινα, στα Δολιανά (18 Μαΐου 1821). Κολοκοτρώνης, Νικηταράς, Πετρόμπεης πετύχαιναν σημαντικές νίκες. Τον Αύγουστο του 1821, μετά τη μάχη της Γράνας (9 -10 Αυγούστου 1821), οι Τούρκοι περιορίστηκαν στην Τριπολιτσά. Η πολιορκία δυσχέραινε την κατάσταση των Τούρκων, οι οποίοι είχαν ξεκινήσει διαπραγματεύσεις για μια ασφαλή έξοδό τους, σε αντάλλαγμα με την αναίμακτη παράδοση της πόλης. Στις 22 – 23 Σεπτεμβρίου 1821, από μια αφύλακτη πύλη οι Έλληνες εισέβαλαν, τη λεηλάτησαν και τελικά, την κατέκτησαν.

Σε επόμενο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στα πολιτικά δρώμενα της επαναστατημένης Ελλάδας. Οι πρώτες επιτυχίες μαζί με τον ενθουσιασμό, ανέδειξαν και την ανάγκη για την ύπαρξη μιας ηγεσίας που θα συντόνιζε τις επιχειρήσεις. Ήδη από τον Μάιο του 1821 είχε συνέλθει η Πελοποννησιακή Γερουσία με στόχο να σχεδιάσει τις επόμενες κινήσεις των αγωνιστών και να εξασφαλίσει την ενότητα μεταξύ τους. Οι πρώτες ρήξεις ανάμεσα σε προκρίτους και Φιλικούς, ύστερα από την άφιξη του Δημήτριου Υψηλάντη, βάραιναν το κλίμα μεταξύ των δύο πλευρών εξουσίας: οι τοπικοί άρχοντες διεκδικούσαν τα συμφέροντά τους, ενώ ο Δ. Υψηλάντης αμφισβητούσε τη νομιμότητά τους. Στις αρχές του 1822, πραγματοποιήθηκε η Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (20 Δεκεμβρίου 1821 – 15 Ιανουαρίου 1822), στην οποία δημιουργήθηκαν οι βάσεις για μια ενιαία διοίκηση. Στη Β΄ Εθνοσυνέλευση στο Άστρος Κυνουρίας (29 Μαρτίου – 18 Απριλίου 1823) προσδιορίστηκε το νέο πολίτευμα που προασπιζόταν τα ατομικά δικαιώματα. Ωστόσο, στρατιωτικοί και πολιτικοί ήρθαν ξανά σε αντιπαράθεση με τους πρώτους να θεωρούν πως η Επανάσταση ανήκε σ' όσους την υπερασπίζονταν στο πεδίο των μαχών και τους δεύτερους να ισχυρίζονται πως η επιτυχία της απαιτούσε πολιτικούς χειρισμούς. Οι εμφύλιες διαμάχες έκαναν την εμφάνισή τους, αποπροσανατολίζοντας

τους Έλληνες από τον πόλεμο κατά του εχθρού, στον πόλεμο για την εξουσία. Μετά τη Β' Εθνοσυνέλευση, οι αντιθέσεις κορυφώθηκαν και μετατοπίστηκαν από το πεδίο «πολιτικοί – στρατιωτικοί», στο πεδίο «παλιοί – νέοι φορείς εξουσίας». Αποκορύφωμα των συγκρούσεων που λάμβαναν χώρα και έξω από την Τριπολιτσά, ήταν η φυλάκιση των οπλαρχηγών στην Ύδρα, από τους ίδιους τους συμπατριώτες τους.

Το τελευταίο μέρος της εργασίας αφορά στις εξελίξεις στο κέντρο του Μοριά από το 1825 έως και την απελευθέρωση. Όταν ο Ιμπραήμ Πασάς κατέφθασε με τα πολυάριθμα στρατεύματά του στη Μεθώνη, φόβος, πανικός και ανασφάλεια κατέκλυσαν τους απροετοίμαστους Έλληνες. Δόθηκε αμνηστία στους οπλαρχηγούς που προσπάθησαν πάση θυσία να ανασυντάξουν τους επαναστάτες και να αναπτερώσουν το ηθικό τους. Η τακτική του κλεφτοπόλεμου ήταν αναποτελεσματική μπροστά στον οργανωμένο στρατό του Ιμπραήμ, που όδευε στην Τριπολιτσά, ώστε να την καθιστούσε κέντρο και ορμητήριο για τις επιχειρήσεις του. Η προσπάθεια των Ελλήνων να ανακόψουν την πορεία του στο βουνό Τραμπάλα (6 – 7 Ιουνίου 1825) έπεσε στο κενό. Η κατάληψη της Τριπολιτσάς έγινε χωρίς κόπο και η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ελληνικών σωμάτων ήταν πια αδύνατη. Ο Ιμπραήμ επέδραμε στις γύρω επαρχίες, αντιμετωπίζοντας τους Έλληνες με ευκολία, παρά τη σθεναρή τους αντίσταση στα Τρίκορφα (24 Ιουνίου 1825), στην Αλωνίσταινα, στα Μαγούλιανα, στις Νταβιές, στην Πιάνα, στο Χρυσοβίτσι και σε άλλα αρκαδικά χωριά. Η δράση τους μπορεί να μην είχε τα θριαμβευτικά αποτελέσματα του πρώτου καιρού, αλλά προκαλούσε, έστω και σε μικρό βαθμό, απώλειες στα τουρκικά στρατεύματα. Στα ελληνικά στρατόπεδα, όμως, η διαρροή ήταν μεγάλη και ο κόσμος προσκυνούσε για να σώσει τη ζωή του. Οι δύο απόπειρες ανακατάληψης της Τριπολιτσάς από τον Κάρολο Φαβιέρο και τον Θ. Κολοκοτρώνη αντίστοιχα ήταν ατελέσφορες. Το 1826, η Πελοπόννησος βρισκόταν σε δεινή θέση. Ο Ιμπραήμ συνέχιζε να καταστρέφει ανελέητα τις αρκαδικές επαρχίες της Καρύταινας, της Γορτυνίας, της Κυνουρίας. Ήταν αδύνατο να νικηθεί χωρίς την ύπαρξη τακτικού στρατού και τη στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία, λαμβάνοντας υπόψη τα συμφέροντά τους, το αίτημα προστασίας των Ελλήνων, την απάνθρωπη τακτική των Οθωμανών αποφάσισαν να παρέμβουν για την επίλυση του ελληνικού ζητήματος. Στη Συνθήκη του Λονδίνου (24 Ιουνίου – 6 Ιουλίου 1827) αποφάνθηκαν την ανάμιξή τους για την επικράτηση της ειρήνης στη νοτιοανατολική Μεσόγειο και την αναγνώριση ενός ανεξάρτητου κράτους, φόρου υποτελούς στον Σουλτάνο, γι' αρχή.

Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου (8 / 20 Οκτωβρίου 1827) επισφράγισε το προβάδισμα των Συμμάχων έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πριν εγκαταλείψουν οριστικά τα ελληνικά εδάφη, τα τουρκικά στρατεύματα κατέστρεψαν ολοσχερώς την Τριπολιτσά.

Οι θυσίες και οι αγώνες των Ελλήνων είχαν βρει τη δικαίωσή τους. Η γέννηση ενός νέου κράτους, με το όνομα «Ελλάς», ήταν πραγματικότητα. Γεγονότα, τόποι και πρόσωπα έμελλαν να χαραχτούν στην ιστορική μνήμη στους αιώνες που θα ακολουθούσαν.

Α' Κεφάλαιο

Η Προεπαναστατική Περίοδος: Συνθήκες, Προϋποθέσεις και Προετοιμασία της Επανάστασης

1.1. Οι επικρατούσες συνθήκες πριν την έναρξη του ελληνικού Αγώνα

Με την Επανάσταση, οι Έλληνες μέσα από αγώνες και θυσίες εννέα ετών (1821 – 1830), επεδίωξαν και κατόρθωσαν να επανέλθουν στις ρίζες τους. Προσδιόρισαν εκ νέου την ταυτότητά τους και έκαναν το ελληνικό έθνος ξανά αναγνωρίσιμο, τοποθετώντας το στον ευρωπαϊκό χάρτη. Πρόκειται για μια επανάσταση με παγκόσμιο χαρακτήρα, που η έκρηξή της στηρίχθηκε στα πρωτοφανή γεγονότα και στις ριζοσπαστικές ιδέες που τάραξαν τα ευρωπαϊκά status στα τέλη του 18^{ου} αιώνα.

Προεπαναστατικά, η υπόδουλη ελληνική κοινωνία, ήταν κατά βάση αγροτική και η διάρθρωσή της υπαγόταν στο οθωμανικό φεουδαρχικό σύστημα. Κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων (1803 – 1815) παρατηρήθηκε μια αξιοσημείωτη στροφή από την αγροτική ζωή στις εμπορικές δραστηριότητες. Η αυξημένη ζήτηση για επεξεργασμένες πρώτες ύλες και τρόφιμα από την Ευρώπη εξυπηρετήθηκε κατά μεγάλο μέρος από τους Έλληνες εμπόρους και τα πλοία τους, αλλά και από όλους όσους εμπλέκονταν έμμεσα με τον κλάδο αυτό, όπως οι μεταφορείς και οι βιοτέχνες. Η εμπορική δραστηριότητα ήταν ανεκτή από την οθωμανική διοίκηση, εφόσον μέσω αυτής αυξάνονταν οι δασμοί και οι φόροι και κατά συνέπεια τα έσοδα του κρατικού ταμείου¹. Σημαντικά συνέβαλε στον τομέα αυτό και η ρωσο – τουρκική Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), με την οποία η Ρωσία ουσιαστικά μπορούσε να παρεμβαίνει στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε να προστατεύσει τους ομόδοξους λαούς. Επετράπη στα ελληνικά πλοία να υψώνουν τη ρωσική σημαία και να δραστηριοποιούνται ανενόχλητα.

Στις νησιωτικές περιοχές, στην Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα και στην Ήπειρο παρατηρήθηκε συσσώρευση πλούτου, αλλά και αλλαγές στην κοινωνία, οι οποίες οδήγησαν σε αυξανόμενη ζήτηση για μάθηση και εκπαίδευση. Ιδρύθηκαν σχολεία, αναπτύχθηκαν τα εκπαιδευτικά προγράμματα, αναδείχθηκε το ενδιαφέρον για νέες επιστήμες, εκδόθηκαν έντυπα και εκτός εκκλησιαστικής χρήσης, όπως

¹ Β. Κρεμμυδάς, *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821. Τεκμήρια, Αναμνηλαφίσεις, Ερμηνείες*, Αθήνα 2016, σ. 25 - 29

εγκυκλοπαίδειες και εφημερίδες. Ο κύκλος των μορφωμένων Ελλήνων διευρύνθηκε. Πρόσωπα, όπως ο Φαναριώτης νομικός Δημήτριος Καταρτζής, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς και ο Δανιήλ Φιλιππίδης από τη Θεσσαλία, ο Κοζανίτης ιατρός Μιχαήλ Περδικάρης, ο Κερκυραίος κληρικός Ευγένιος Βούλγαρης, ο Κοσμάς ο Αιτωλός ανέδειξαν μια νέα προοπτική για την ελληνική κοινωνία με την έντονη πνευματική τους δραστηριότητα. Αν και η πρόοδος αυτή αφορούσε σε μικρό τμήμα των Ελλήνων και σε ορισμένα κέντρα, ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση και την υλική ισχύ τους.

Όλα τα παραπάνω ήταν απότοκα του σπουδαιότατου πνευματικού κινήματος του Γαλλικού Διαφωτισμού, που είχε αλλάξει τα ευρωπαϊκά δεδομένα στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, καθώς έφερε τα δικαιώματα του ανθρώπου και την κοινωνική πρόοδο σε πρώτο πλάνο και προετοίμασε το έδαφος για τη Γαλλική Επανάσταση, την ανατροπή της φεουδαρχικής τάξης και την ανάδειξη της αστικής². Οι λιμπεραλιστικές ιδέες του κινήματος αυτού αποτυπώθηκαν και στον ελληνικό κόσμο με τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό να μεταφέρει τα πρώτα μηνύματα για αξίες και ιδέες, όπως η ελευθερία και η αυτονομία, η ανεξαρτησία, η ισότητα, η ανεξιθρησκία. Διαμορφωνόταν σταδιακά η ταξική και κατ' επέκταση αναδείχθηκε η αναγκαιότητα της εθνικής συνείδησης για την αναδόμηση της κοινωνίας. Η πραγματοποίηση όλων αυτών θα ήταν δυνατή, αν οι Έλληνες ακολουθούσαν την επαναστατική οδό και διεκδικούσαν την απελευθέρωσή τους.

Τα πρώτα οράματα για την εθνική απελευθέρωση άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους. Ο Ρήγας Βελεστινλής με την ξακουστή «Χάρτα της Ελλάδος» (1796 - 1797) ονειρευόταν την ίδρυση ενός ανεξάρτητου δημοκρατικού κράτους, ενώ με τους φλογερούς στίχους του Θούριου (1797) καλούσε τους Έλληνες σε ξεσηκωμό. Ο Αδαμάντιος Κοραΐς, με την έκδοση του Υπομνήματος (1803), αναφερόταν στη δημιουργία ενός εθνικού κράτους και όχι αυτοκρατορίας, ενώ η «Ελληνική Νομαρχία» (1806), έργο αγνώστου συγγραφέα, καταδίκασε τη μοναρχία και αναδείκνυε την ελληνική αυτονομία θεσμοθετημένη σε αυστηρά νομικά πλαίσια.

Για την πραγματοποίηση της Επανάστασης προτάθηκαν διαφορετικά σχέδια. Ένα από αυτά ήταν η ειρηνική, εσωτερική κατάκτηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέσω της σταδιακής οικονομικής και πνευματικής προόδου των Ελλήνων, οι οποίοι θα ανέρχονταν στα ανώτερα διοικητικά στρώματα και θα αποτελούσαν την κυρίαρχη τάξη. Με βάση αυτή την προοπτική, το έθνος δεν

---

² Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 30 - 35

εκτιθόταν σε κινδύνους μεν, αλλά από την άλλη η μελλοντική τύχη του ήταν αβέβαιη³. Μια δεύτερη άποψη υποστήριζε την αξιοποίηση της θέσης του Ιωάννη Καποδίστρια στη ρωσική διοίκηση για την προώθηση των ελληνικών σχεδίων στον Τσάρο Αλέξανδρο. Σύμφωνα με αυτή, η Ρωσία είχε την υποχρέωση να στηρίζει τους ομόδοξους λαούς και να τους απαλλάξει από τον οθωμανικό ζυγό. Η επιτυχία της, όμως, βασιζόταν σε διπλωματικές συγκυρίες και το σχέδιο είχε χαρακτήρα αρκετά μακροπρόθεσμο. Η τελευταία πρόταση, και επικρατέστερη, ήταν εμπνευσμένη από το επαναστατικό παρελθόν των Ελλήνων και επηρεασμένη από τα ιδανικά που προωθούσε ο Ρ. Βελεστινλής και οι μυστικές εταιρίες της εποχής. Η απελευθέρωση θα ήταν δυνατή και άμεση μόνο με τη γενική, μαζική εξέγερση του ελληνικού λαού⁴.

Οι πρώτες οργανώσεις αναδύθηκαν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα με σκοπό τον σχεδιασμό της επαναστατικής δράσης. Το «Ελληνόγλωσσον Ξενοδοχείον» ήταν μία συνωμοτική, ελληνο - γαλλική εταιρία με πολιτικό και φιλανθρωπικό χαρακτήρα, που ιδρύθηκε στο Παρίσι (1809) και στόχευε στην πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων και την προετοιμασία τους για εξέγερση. Η «Φιλόμουσος Εταιρία», που ιδρύθηκε υπό αγγλική επιρροή στην Αθήνα το 1813, ανέλαβε την προστασία των αρχαιοτήτων, την υποστήριξη των σχολείων και τη χορήγηση υποτροφιών για σπουδές στην Ευρώπη. Ένα παράρτημα της Φιλόμουσου Εταιρίας οργανώθηκε στη Βιέννη το 1814 από τον Άνθιμο Γαζή και τον Ι. Καποδίστρια ως απάντηση στην αγγλική επιρροή, με σκοπό τη συσπείρωση του ρωσόφιλου ελληνισμού⁵. Αργότερα, ο πνευματικός χαρακτήρας της ένωσης αυτής θα μετατρέποταν σε επαναστατικό και θα αποτελούσε τον πρόγονο της Φιλικής Εταιρίας. Αυτή ιδρύθηκε στην Οδησό το 1814 και στις τάξεις της εντάχθηκαν και δραστηριοποιήθηκαν πολλά μέλη των προϋφιστάμενων οργανώσεων.

Η Εταιρία των Φιλικών ανέλαβε μυστικά να προετοιμάσει τον Αγώνα για την απελευθέρωση και να εξασφαλίσει τα απαραίτητα υλικά μέσα για την πραγματοποίησή της τον πρώτο καιρό. Οι κυριότεροι πρωτεργάτες της ήταν ο Εμμανουήλ Ξάνθος, ο Νικόλαος Σκουφάς και ο Αθανάσιος Τσακάλωφ, δραστήριοι έμποροι και εγγράμματοι. Τα μέλη της προέρχονταν κυρίως από την πρόσφατα δημιουργημένη αστική τάξη του βιοτεχνικού και βιομηχανικού κόσμου. Συμμετείχαν Φαναριώτες διανοούμενοι που κατείχαν διοικητική πείρα και διπλωματικές ικανότητες, γνώριζαν τη δυτική κουλτούρα και την ευρωπαϊκή πραγματικότητα και

³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 27 (1975), σ. 13

⁴ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 13

⁵ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 35 - 36

διέθεταν παιδεία⁶. Οι Φιλικοί υποστήριζαν πως η απελευθέρωση δεν προϋπόθετε την υποστήριξη καμίας ξένης δύναμης και η επιτυχία της θα βασιζόταν στην ομοψυχία και στην ένωση των ομογενών υπό μία κεντρική διοίκηση. Φρόντιζαν να διατηρούν μετριοπαθή στάση απέναντι στους προκρίτους και στον Κλήρο, αποφεύγοντας τις αντιπαλότητες και επιδιώκοντας τη συμμετοχή τους. Από τον Οκτώβριο του 1820 ξεκίνησε η προώθηση του σχεδίου τους, το οποίο στις αρχές του 1821 τέθηκε σε εφαρμογή. Στα ηνία της βρισκόταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, που ως υπασπιστής του Τσάρου της Ρωσίας, ενέπνεε αξιοπιστία και η συμμετοχή του προσέδιδε κύρος στο επαναστατικό εγχείρημα⁷.

Ο ζήλος που επέδειξαν οι πρωτεργάτες και τα στελέχη της Φιλικής Εταιρίας, οι ικανότητές τους και η λειτουργική οργανωτική μορφή που ακολούθησαν έθεσαν τις βάσεις για να ριζωθεί το βαθύ εθνικό αίσθημα στις καρδιές των υπόδουλων Ελλήνων, όπλο απαραίτητο για τον Απελευθερωτικό Αγώνα.

Η πνευματική προετοιμασία είχε επιτευχθεί, οι συνθήκες, όμως, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα δεν ήταν οι ευνοϊκότερες για την εκκίνηση οποιουδήποτε επαναστατικού κινήματος. Μετά την πτώση του Ναπολέοντα, στην Ευρώπη επικρατούσαν τα απολυταρχικά καθεστώτα. Συνήφθη η «Ιερά Συμμαχία» μεταξύ των δυνάμεων της Αυστρίας, της Πρωσίας και της Ρωσίας, η οποία αντιτίθεντο σε κάθε εξέγερση. Παράλληλα, η οικονομική άνοδος ανασχέθηκε, αφού τα ελληνικά πλοία έχασαν τη δυνατότητα να μονοπωλούν στη Μεσόγειο το εμπόριο⁸. Η οικονομική δυσπραγία οδήγησε σε κοινωνικό αδιέξοδο τους Έλληνες, που είχαν ήδη διαμορφώσει επαναστατική συνείδηση. Ωστόσο, στα χέρια τους παρέμεναν αναξιοποίητα κεφάλαια που είχαν συσσωρευτεί από τα προηγούμενα χρόνια, γεγονός θετικό για την οικονομική στήριξη του Αγώνα⁹. Όσο περνούσε ο καιρός, έντονο ήταν και το αίσθημα της αμφιβολίας για την επιτυχία αυτού του παράτολμου εγχειρήματος, αλλά και ο φόβος για την αντίδραση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Ιεράς Συμμαχίας. Υπήρχε, σαφώς, ο κίνδυνος, σε πιθανή αποτυχία, το Έθνος να αφανιστεί. Για τον λόγο αυτό, η έναρξη της Επανάστασης θα οριζόταν μόνο όταν η ιδέα θα είχε ωριμάσει και οι συνθήκες θα ήταν οι κατάλληλες.

Παρόλ' αυτά, από το 1819 η Φιλική Εταιρία είχε εξαπλώσει τη δράση της στην Πελοπόννησο, στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, αλλά και σε παροικίες του

⁶ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 81 - 82

⁷ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 14 - 15

⁸ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 37 - 42

⁹ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 47 - 53

εξωτερικού. Στις αρχές του 1821 μετρούσε χιλιάδες μέλη και πλέον είχε χάσει τα χαρακτηριστικά της μυστικής οργάνωσης, κινδυνεύοντας να αποκαλυφθεί. Σταδιακά έγινε κατανοητό πως ο Αγώνας θα έπρεπε να επισπευτεί, παρά τις δυσμενείς διεθνείς περιστάσεις και τον ανέτοιμο, σε πολεμικό επίπεδο, πληθυσμό. Το 1820 ο Αλ. Υψηλάντης και οι Φιλικοί, «ξορκίζοντας» τις όποιες δυσκολίες, αποφάσισαν να προχωρήσουν στο επαναστατικό βήμα. Με επιστολές που εστάλησαν προς τα μέλη της Εταιρίας, ανακοινώθηκε η ανάληψη της αρχηγίας από τον Αλ. Υψηλάντη, γεγονός που προσέδιδε σιγουριά. Σε υλικό επίπεδο, αναδιοργανώθηκαν οι Εφορείες της Εταιρίας, συστάθηκαν κι άλλες επιτροπές για την οργάνωση των πόρων και την αναζήτηση νέων. Σχεδιάστηκε, επίσης, με ακρίβεια η στρατηγική που θα ακολουθούσαν¹⁰. Απαραίτητες προϋποθέσεις ήταν η συμμετοχή των συμμάχων και ο αντιπερισπασμός του εχθρού, ώστε να διασπαστούν οι δυνάμεις του. Για τον σκοπό αυτό, θα προηγούταν η εξέγερση των Σέρβων και των Μαυροβουνίων, όπως και η ανταρσία στη Μολδοβλαχία. Στα σχέδια βρισκόταν και κάποια αρκετά τολμηρά: η κατάληψη της Ηπείρου από τους Έλληνες, με αφορμή την εξέγερση του Αλή Πασά, ο εμπρησμός του τουρκικού στόλου και η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τον εκεί πληθυσμό, η σύλληψη και ο θάνατος του Σουλτάνου. Ως αποτέλεσμα, στην Πελοπόννησο θα δρούσαν χωρίς περισπασμούς οι επαναστάτες, με την παρουσία και τις καθοδηγήσεις του Αλ. Υψηλάντη και του Γρηγόριου Δικαίου (Παπαφλέσσα)¹¹.

Στη σύσκεψη των στελεχών της Εταιρίας στο Ισμαήλιο, στις 7 Οκτωβρίου 1820 επικράτησε η άποψη του Παπαφλέσσα για την επίσπευση του Αγώνα, καθώς και η μετάβαση του Αλ. Υψηλάντη στην Πελοπόννησο. Θα οριζόταν από τον ίδιο η ακριβής ημερομηνία για την έναρξη της Επανάστασης, ενώ δέκα ημέρες νωρίτερα θα είχε ξεκινήσει η στάση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες (Μολδοβλαχία). Παρόλ' αυτά, η προετοιμασία ήταν ελλιπής τόσο στην Πελοπόννησο, όσο και στη Μολδοβλαχία. Αμφιβολίες υπήρχαν για τη σύμπραξη των Σέρβων, καθώς και για το σχέδιο της Κωνσταντινούπολης, ενώ τα απαραίτητα οικονομικά μέσα δεν είχαν ακόμα εξασφαλιστεί. Η τελική απόφαση πάρθηκε στο Κισινάου (16 Φεβρουαρίου 1821), όπου και ορίστηκε η έναρξη της Επανάστασης στη Μολδαβία, στις 27 Φεβρουαρίου¹². Ο Αλ. Υψηλάντης, φοβούμενος την πιθανότητα αποκάλυψής του στις ρωσικές αρχές, ξεκίνησε για τον ποταμό Προύθο. Οι επαναστάτες ήταν ένα βήμα

¹⁰ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 18 - 20

¹¹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 20

¹² *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 23

πριν την υλοποίηση του ονείρου, πριν την ελευθερία. Μπροστά σε αυτό το όραμα, η ελπίδα υπερνικούσε όλους τους φόβους.

1.2. Η Επανάσταση στη Μολδοβλαχία

Ο Αλ. Υψηλάντης αποφάσισε να ηγηθεί της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, υπολογίζοντας, έστω και την τελευταία στιγμή, στη ρωσική βοήθεια. Σκόπευε να διασχίσει τη Βαλκανική, υποκινώντας τους Βούλγαρους, ενώ υπολόγιζε και στις επαναστατικές κινήσεις των Σέρβων. Το σχέδιο για την πυρπόληση του τουρκικού στόλου και η πρόκληση αναταραχών στην Πόλη δεν είχε αναβληθεί. Στο τελευταίο στάδιο, όταν οι Τούρκοι θα είχαν διασπαστεί, θα ξεκινούσε και η Επανάσταση στην Ελλάδα. Τελικά, το παραπάνω σχέδιο εφαρμόστηκε μερικώς και οι κινητοποιήσεις περιορίστηκαν, αρχικά, στο μέτωπο της Μολδοβλαχίας και της Ελλάδας, στη συνέχεια.

Στη Μολδοβλαχία οι τουρκικές φρουρές ήταν αδύναμες στα περίχωρα του Δούναβη, λόγω της απασχόλησης των τουρκικών στρατευμάτων στην Ήπειρο, στον πόλεμο εναντίον του Αλή Πασά. Ο εχθρικός στρατός ήταν ελάχιστος και η είσοδός του στις Ηγεμονίες επιτρεπόταν μόνο μετά από ρωσική έγκριση. Στις δύο κύριες πόλεις οι ηγεμόνες ήταν Έλληνες, αν και το ποσοστό των Ελλήνων ήταν μικρό σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Όλα τα παραπάνω ευνοούσαν την προεπαναστατική προετοιμασία¹³.

Στις 22 Φεβρουαρίου 1821, ο Αλ. Υψηλάντης πέρασε τον ποταμό Προύθο και έφτασε στο Ιάσιο, όπου επεδίωξε τη συνεργασία του ηγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου. Η νίκη στο Γαλάτσι, που είχε προηγηθεί μια μέρα νωρίτερα, ενθάρρυνε τους Έλληνες μεν, προβλημάτισε τους Μολδαβούς δε, που φοβούνταν μια πιθανή εκδίκηση των Τούρκων. Με την προκήρυξη «Μάχου Υπέρ Πίστεως και Πατρίδος», την οποία εξέδωσε ο Αλ. Υψηλάντης στις 24 Φεβρουαρίου, προσπάθησε να διασκεδάσει τους φόβους και να τονώσει το επαναστατικό αίσθημα των κατοίκων, καλώντας τους να μη διστάσουν να συμμετέχουν. Ταυτόχρονα, παραιτήθηκε από τη ρωσική στρατιωτική υπηρεσία και ζήτησε τη βοήθεια της ομόδοξης Ρωσίας, ενώ έστειλε επιστολές στους Εφόρους της Εταιρίας, ώστε να τους ενημερώσει και να τους παρακινήσει. Εκμεταλλευόμενος τη θέση του, χρησιμοποιούσε το ρωσικό διπλωματικό ταχυδρομείο για να εξυπηρετήσει την Επανάσταση. Με τις προσπάθειές του, τόσο σε διπλωματικό, όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο, κατάφερε να

¹³ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 24 - 25

συγκεντρώσει 2.000 εθελοντές, παρά τις οικονομικές αντιξοότητες και τις ελλείψεις στη στρατιωτική ηγεσία. Στις 25 Φεβρουαρίου, ορίστηκαν τα ανώτατα στελέχη και την επόμενη μέρα, καθαγιάστηκε η σημαία της Επανάστασης στον Ιερό Ναό των Τριών Ιεραρχών.

Ενώ τα πράγματα φαίνονταν έτοιμα, οι δυσκολίες επέμεναν να συγκρατούν τους επαναστάτες. Η βοήθεια που αναμενόταν δεν ερχόταν και η προθυμία για συμμετοχή έφθινε ολοένα και περισσότερο. Επίσης, επικρατούσε δυσπιστία όχι μόνο για τη σύμπραξη των Σέρβων, αλλά και για το πρόσωπο του Αλ. Υψηλάντη, αφού κυκλοφορούσαν ψευδείς ειδήσεις για κινήσεις που οργάνωνε προς όφελός του. Η επίκληση του ονόματος της Ρωσίας, ως υποστηρικτικής δύναμης, ενείχε τον κίνδυνο της έκθεσης του Τσάρου απέναντι στις συμμαχικές δυνάμεις, γεγονός που θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά τη στάση της και να βλάψει την Επανάσταση σε διπλωματικό επίπεδο¹⁴. Η αποστολή του Αλ. Υψηλάντη ήταν όντως πολύπλοκη. Είχε αναλάβει την κήρυξη της Επανάστασης στις Ηγεμονίες, οι οποίες βρίσκονταν υπό ρωσικό έλεγχο και οι κινήσεις του έπρεπε να είναι τόσο προσεκτικές, ώστε να μην αλλάξει το καθεστώς τους. Κύριος στόχος του ήταν να τις χρησιμοποιήσει μόνο ως ορμητήρια, προκειμένου να εξυπηρετηθεί η Ελληνική Επανάσταση και όχι να προκαλέσει μία ακόμα κοινωνική επανάσταση στην περιοχή.

Το αρχικό σχέδιο προέβλεπε να πραγματοποιηθεί πορεία μέσα από τη Βουλγαρία και ο στρατός να καταλήξει άμεσα στην Ελλάδα, ώστε να προλάβουν την ανασυγκρότηση των Τούρκων. Οι καθυστερήσεις στην οργάνωση και στη στρατολόγηση των εθελοντών οδήγησαν σε μεγαλύτερη αναμονή στο Ιάσιο, μέχρι να συγκεντρωθεί αρκετός στρατός, να συγκροτηθεί ο «Ιερός Λόχος» - το στρατιωτικό σώμα που αποτελούταν από εθελοντές Έλληνες σπουδαστές των παραιοικιών – και το ιππικό. Ο Αλ. Υψηλάντης συνέχιζε την έκδοση προκηρύξεων, προκειμένου να πείσει τους ηγεμόνες και τους κατοίκους της Βλαχίας να ξεσηκωθούν, εκείνοι, όμως, κρατούσαν επιφυλακτική στάση. Ανήσυχος για την κατάσταση που επικρατούσε στο Βουκουρέστι, καθυστέρωσε την πορεία του προς τα εκεί, εξαιτίας της κατάληψής του από τον Θεόδωρο Βλαδιμηρέσκου, τον Βλάχο επαναστάτη που αρχικά κινήθηκε με βάση τα σχέδια της Φιλικής Εταιρίας και τελικά παρασύρθηκε σε πράξεις που στρέφονταν ενάντια στον κοινό Αγώνα¹⁵.

¹⁴ *IEE*, τ. 27 (1975), σ. 29

¹⁵ *IEE*, τ. 27 (1975), σ. 32 - 34

Αφού εξασφάλισε την επικράτησή του εκεί, ενθαρρύνθηκε να συνεχίσει στο Τιργοβίστι, να οργανωθεί αμυντικά και να αναμένει την αντίδραση των Τούρκων· αν επιτίθονταν θα ήταν προετοιμασμένοι, αν όχι, θα διέφευγαν μέσω της Βαλκανικής προς την Ελλάδα. Στη Μολδαβία η κατάσταση ήταν κρίσιμη, με λίγους Έλληνες να έχουν απομείνει, τους Τούρκους να απειλούν και τους Μολδαβούς να στρέφονται εχθρικά απέναντι στους Έλληνες.

Ο Σουλτάνος, παρακολουθώντας τις εξελίξεις στις Ηγεμονίες, έστρεψε την προσοχή του στην περιοχή, θεωρώντας τη το βασικότερο σημείο της Επανάστασης των Ελλήνων. Λαμβάνοντας έκτακτα μέτρα, ενίσχυσε με στρατεύματα τον Δούναβη και τη Μολδοβλαχία¹⁶. Με τη συγκατάθεση της Ρωσίας, τα οθωμανικά στρατεύματα θα περνούσαν τα σύνορα και θα συνέκλιναν στο Βουκουρέστι. Στον ποταμό Σερέτη, οι Έλληνες δέχθηκαν εχθρικές επιθέσεις. Παρά την έλλειψη άμυνας κατάφεραν να προκαλέσουν σημαντικές απώλειες στον πολυάριθμο τουρκικό στρατό. Ωστόσο, ο αγώνας ήταν άνισος και οι Τούρκοι κατάφεραν να συντρίψουν τις ελληνικές δυνάμεις στην κοντινή πόλη του Γαλασίου και την καταστρέψουν ολοσχερώς¹⁷. Η κατάσταση στο στρατόπεδο του Τιργοβιστίου ήταν αποδιοργανωμένη και οι Έλληνες έστειλαν έκκληση προς τον Αυτοκράτορα Αλέξανδρο της Ρωσίας για την αποστολή βοήθειας. Ύστερα από συνεχόμενες επιθέσεις των Τούρκων στη Μονή Νοτσέτου, οι Έλληνες αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν και τελικά να εγκαταλείψουν τη βάση τους. Το ίδιο αποκαρδιωτική ήταν και η εξέλιξη στη Μικρή Βλαχία, όπου οι Έλληνες αντιστάθηκαν, αλλά τελικά κατέφυγαν καταδιωκόμενοι σε ορεινότερες περιοχές¹⁸.

Στη συνέχεια, ακολούθησε μία από τις σημαντικότερες μάχες του Κινήματος στη Μολδοβλαχία, στην οποία ξεχώρισε η θυσία του στρατιωτικού σώματος των Ιερολοχιτών. Ο Αλ. Υψηλάντης αποφάσισε να μετακινηθεί με τους συμπολεμιστές του στο Δραγατσάνι, όπου οι τουρκικές δυνάμεις δεν αποτελούσαν σοβαρή απειλή και οι Έλληνες υπερερούσαν. Στις 7 Ιουνίου, αποφασίστηκε επίθεση κατά των Τούρκων, παρά την κούραση και τις σημαντικές απώλειες των ελληνικών δυνάμεων. Οι εχθροί αντιστάθηκαν επιτυχώς, καταφέροντας να απωθήσουν τους περισσότερους Έλληνες στο γειτονικό δάσος. Εκείνοι που έσπευσαν να στηρίξουν τα νώτα των συμπατριωτών τους ήταν τα μέλη του Ιερού Λόχου, που δε σταμάτησαν να πολεμούν μέχρι τέλους. Αν και ήταν μια μάχη που είχε τις δυνατότητες να οργανωθεί

¹⁶ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 46

¹⁷ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 47 - 50

¹⁸ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 56 - 57

καλύτερα και να πετύχει, τελικά κατάληξε να προκαλέσει ένα βαρύτατο πλήγμα στους Έλληνες¹⁹. Το ηθικό των επαναστατών κατέρρευσε. Ο Αλ. Υψηλάντης αναγκάστηκε να περάσει τα αυστριακά σύνορα, ελπίζοντας πως από εκεί θα κατάφερνε ευκολότερα να μεταβεί στην Ελλάδα. Τον ακολούθησε ένα τμήμα του στρατού από το οποίο κάποιοι πέρασαν στην Αυστρία και κάποιοι κατάφεραν να φτάσουν στην Ελλάδα.

Ακόμη μία αξιομνημόνευτη μάχη στα μολδαβικά εδάφη πραγματοποιήθηκε στο Σκουλένι. Ο ελληνικός στρατός παρέμεινε οχυρωμένος κοντά στον ποταμό Προύθο, περιοχή πεδινή και ευάλωτη σε τουρκικές επιθέσεις. Η ταχύτατη προέλαση των Τούρκων, που είχαν καταλάβει ανενόχλητοι το Ιάσιο, αναχαιτίστηκε προσωρινά στη μάχη της Στίγκας (16 Ιουνίου 1821). Δε συνέβη το ίδιο, όμως, και με το οχυρό του Σκουλενίου, το οποίο παρά τις επίμονες προσπάθειες των Ελλήνων να το κρατήσουν, καταλήφθηκε από τους Τούρκους με όλες τους τις δυνάμεις. Οποιαδήποτε αντίσταση από τη μεριά των Ελλήνων ήταν μάταιη. Με τη μάχη του Σκουλενίου έληξε και η οργανωμένη πολεμική δράση των Ελλήνων επαναστατών στη Μολδαβία²⁰.

Άδοξες ήταν και οι προσπάθειες στη Μικρή και στη Μεγάλη Βλαχία. Τα στρατιωτικά σώματα του Γεωργάκη Ολύμπιου και του Ιωάννη Φαρμάκη οχυρώνονταν σε μονές και αντιμετώπιζαν θαρραλέα τις εκκαθαριστικές επιθέσεις των Τούρκων. Τελικά, κλείστηκαν στη μονή Σέκου, η οποία πολιορκήθηκε από τους αντιπάλους στις 9 Σεπτεμβρίου 1821. Ο Γ. Ολύμπιος προέβη σε μια πράξη αυτοθυσίας και ανατινάχθηκε με τους συντρόφους του, προτιμώντας τον θάνατο από την παράδοση στους Τούρκους. Ο Ι. Φαρμάκης συνέχισε να αντιστέκεται γενναία αποκρούοντας τις αδιάκοπες επιθέσεις των Τούρκων, μέχρι εξαντλήσεως των πυρομαχικών και των τροφίμων. Τη δυσχερή θέση των Ελλήνων εκμεταλλεύτηκαν οι Τούρκοι, προσφέροντας ψευδώς αμνηστία στους πολιορκημένους και διαφυγή τους σε αυστριακό έδαφος. Στις 23 Σεπτεμβρίου, οι Έλληνες παραδόθηκαν και δέχτηκαν ανελέητη επίθεση από τους Τούρκους, συνελήφθησαν, βασανίστηκαν και οι αξιωματικοί αποκεφαλίστηκαν. Αυτή ήταν και η τελευταία μάχη του Αγώνα στη Μολδοβλαχία²¹.

---

¹⁹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 57 - 59

²⁰ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 66 - 67

²¹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 67 - 70

1.2.1. Οι πρώτες αντιδράσεις

Οι πρώτες σπίθες της Ελληνικής Επανάστασης ήρθαν να προστεθούν στα ήδη υπάρχοντα προβλήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι συγκρούσεις με την Περσία στα ανατολικά σύνορα, η περίπλοκη κατάσταση στη Συρία, οι αποσχιστικές τάσεις της Αιγύπτου, οι απειλές από την Αραβία, ο πόλεμος με τον Αλή Πασά στην Ήπειρο, η ένταση που επικρατούσε στις ρωσο – τουρκικές σχέσεις, οι δυσκολίες στις διαπραγματεύσεις με τη Σερβία, η απειθαρχία των γενίτσαρων απασχολούσαν έντονα την τουρκική διοίκηση. Ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ αρνιόταν να δεχτεί την αλήθεια στο άκουσμα της είδησης της Επανάστασης, θεωρώντας προδοσία μια τέτοια κίνηση από τους Έλληνες που τόσο είχαν ευεργετηθεί, κατά τη γνώμη του, από τον ίδιο και τους προηγούμενους Σουλτάνους²².

Οι πρώτες αντιδράσεις ήταν βίαιες και άμεσα διατάχθηκαν ως αντίποινα σφαγές στους απίστους. Η οθωμανική διοίκηση στράφηκε για βοήθεια στις φιλικές ευρωπαϊκές δυνάμεις, Αγγλία, Αυστρία και Γαλλία, ενώ ζητήθηκε από τη Ρωσία επιβεβαίωση για τη μη συμμετοχή της στην εξέγερση. Για τους Τούρκους ο θρησκευτικός πόλεμος βρισκόταν προ των πυλών και οργανώθηκαν για τον σκοπό αυτό, οπλίζοντας τους υπηκόους, οργανώνοντας στρατόπεδα, ενισχύοντας την άμυνα στην Κωνσταντινούπολη με την κατασκευή οχυρωματικών έργων και οδηγώντας τα στρατεύματα από τις ασιατικές επαρχίες στην πρωτεύουσα.

Μπροστά στην πιθανότητα διωγμών, το Πατριαρχείο ζήτησε την άδεια από την Πύλη, ώστε οι ιερείς να επιστρέψουν στις επαρχίες τους προκειμένου να «συνετίσουν» τους επαναστάτες. Η στάση του Σουλτάνου παρέμεινε αυστηρή, δεσμεύοντας τις οικογένειες Φαναριωτών στην Κωνσταντινούπολη και θέτοντάς τους υπό αυστηρή επιτήρηση. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ φοβούμενος για τα επερχόμενα δεινά, συνέταξε αναφορά στον Σουλτάνο με την οποία εγγυόταν τη διατήρηση της πίστης τους στο πρόσωπό του. Η γενική σφαγή που διατάχθηκε από την Πύλη ως αντίποινα, προκάλεσε σύγχυση και τρόμο για τον αφανισμό των Ελλήνων. Για να κατευνάσει τις άγριες διαθέσεις του Σουλτάνου, το Πατριαρχείο τον διαβεβαίωσε πως ήταν αμέτοχο στην Επανάσταση και πως αυτή δεν αφορούσε όλο το γένος. Με την απόφαση που πάρθηκε για τον αφορισμό των επαναστατών, η γενική σφαγή δεν ολοκληρώθηκε, απαιτήθηκε, όμως, από τους Έλληνες να επανέλθουν στην ταπεινότερη υποταγή. Ο Πατριάρχης δέχτηκε την πρόταση και για να γίνει πειστικός,

²² *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 35

προέβη σε αφορισμό του Αλ. Υψηλάντη και του Μ. Σούτσου, στις 23 Μαρτίου 1821. Οι σφαγές μπορεί να αποτράπηκαν, ο άνεμος της τρομοκρατίας, όμως, εξακολουθούσε να πνέει στην Πόλη. Οι Τούρκοι προέβαιναν σε θανάτωση των ενόχων και συνεχείς διωγμούς. Στις ανατολικές περιοχές η οθωμανική παρουσία ήταν απειλητικά έντονη, δημιουργούσε, ωστόσο, ταυτόχρονα τον αντιπερισπασμό που χρειάζονταν οι Έλληνες του νότου για να οργανωθούν.

Όσον αφορά τη στάση της Ρωσίας, είναι γνωστό πως ο Αλ. Υψηλάντης είχε επενδύσει εξ' αρχής σε αυτή. Με επιστολή του στον Ρώσο Αυτοκράτορα, ενημέρωσε για την κατάσταση στις επαναστατημένες περιοχές και ζήτησε ενίσχυση. Η διπλωματική αυτή κίνηση, προσέκρουσε σε δυσμενείς συγκυρίες. Εκείνη την εποχή, στο Λάουμπαχ ήταν σε εξέλιξη η Διάσκεψη των Ηγεμόνων Πενταπλής Συμμαχίας, με θέμα την αντιμετώπιση των επαναστατικών κινήσεων στην Ευρώπη. Ο Αυτοκράτορας αναγνώρισε τις προθέσεις του Αλ. Υψηλάντη, όμως τη δεδομένη στιγμή δεν ήταν σε θέση να υπερασπιστεί την Ελληνική Επανάσταση. Με διάταγμα που συντάχθηκε, ανακοινώθηκε η αρνητική στάση της Ρωσίας, ωστόσο, με την επιρροή του Ι. Καποδίστρια, η διατύπωσή του ήταν τόσο προσεκτική, ώστε να ευνοηθούν οι επαναστάτες στο διπλωματικό πεδίο²³. Η ουδετερότητα των Ρώσων επηρέασε και τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές δυνάμεις, που ακολούθησαν παρόμοια τακτική. Ο Αλ. Υψηλάντης διαβάζοντας την απαντητική επιστολή του Ι. Καποδίστρια, κατανόησε πως πίσω από το πρόσχημα της διαφύλαξης της ευρωπαϊκής ειρήνης και την υπεράσπιση της Συμμαχίας, δίνονταν οι κατάλληλες διέξοδοι που χρειάζονταν οι Έλληνες για να συνεχίσουν τα επαναστατικά τους σχέδια. Όπως φαινόταν, τίποτα δεν μπορούσε να ανακόψει την επαναστατική πορεία των Ελλήνων, που ήδη είχαν ξεσηκωθεί στη Μολδοβλαχία και είχαν ανοίξει τον δρόμο για την εξέγερση την Πελοπόννησο.

1.3. Η Επανάσταση στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα οι συνθήκες για την έναρξη της Επανάστασης ήταν αρκετά ευνοϊκές, μιας και σε αρκετές περιοχές της, όπως στην Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα, στην Εύβοια, στα νησιά του Αιγαίου και στην Κρήτη, οι ελληνικοί πληθυσμοί υπερτερούσαν αριθμητικά. Η Φιλική Εταιρία είχε αποκτήσει αρκετά πιστά και τολμηρά μέλη, ενώ σημαντικό ρόλο για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις έπαιξε και η διαμόρφωση του γεωγραφικού ανάγλυφου, αλλά και η μεγάλη απόσταση της

---

²³ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 42

Πελοποννήσου από την Κωνσταντινούπολη, την πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ρόλο έπαιξε και η μείωση της τουρκικής στρατιωτικής δύναμης στην Πελοπόννησο, εξαιτίας της αναγκαστικής μετακίνησής τους στην Ήπειρο για την αντιμετώπιση της εξέγερσης του Αλή Πασά²⁴.

Οι ανασταλτικοί παράγοντες δεν έλειψαν στο επαναστατικό ξεκίνημα. Ο Αλ. Υψηλάντης, παρά την απόφαση του Ισμαηλίου (7 Οκτωβρίου 1820), δεν ήταν δυνατό να είναι παρών στην Πελοπόννησο και να ηγηθεί της Επανάστασης. Ακόμα, οι πρόκριτοι της Πελοποννήσου, που είχαν διοριστεί για να αναλάβουν αυτό το έργο, προέβαλαν διστακτικότητα για την επιτυχία του, σε αντίθεση με τους Στερεοελλαδίτες που διέθεταν εντονότερο επαναστατικό πνεύμα, αλλά εμποδίζονταν από την παρουσία ισχυρού οθωμανικού στρατού στην Ήπειρο. Το γεγονός πως οι Τούρκοι είχαν αρχίσει να υποπετούν τις επαναστατικές κινήσεις, αύξανε συνεχώς τους δισταγμούς²⁵.

Η απελευθέρωση του Σουλίου, στις 12 Δεκεμβρίου 1820, θεωρείται ως προάγγελος της Ελληνικής Επανάστασης. Οι Σουλιώτες, προσεταιρίζοντας μία τον Σουλτάνο και μία τον Αλή Πασά, κατόρθωσαν με επιτυχία να υπερασπιστούν τη γη τους και, με διπλωματικές συνεννοήσεις, να διατηρήσουν την εμπόλεμη κατάσταση μεταξύ των Τούρκων, ώστε να διευκολυνθεί η έναρξη της Επανάστασης στον Μοριά²⁶.

Όπως προαναφέρθηκε, ο Σουλτάνος ήταν ήδη υποψιασμένος για το επαναστατικό κλίμα που επικρατούσε και ανέθεσε στον Μεχμέτ Χουρσήτ να ενισχύσει την άμυνα στο κέντρο της Πελοποννήσου. Οι διαβεβαιώσεις από τους προκρίτους πως δεν υπήρχαν λόγοι ανησυχίας, τον έπεισαν να αναχωρήσει για την Ήπειρο, αφήνοντας στη φρουρά της Τριπολιτσάς επιπλέον 1.000 Αλβανούς στρατιώτες²⁷.

Με την άφιξη του Παπαφλέσσα επισπεύτηκε η έναρξη της Επανάστασης στην περιοχή. Ο φλογερός καλόγερος, από την Πολιανή Μεσσηνίας, με ήδη ανεπτυγμένο το επαναστατικό πνεύμα, είχε μνηθεί στη Φιλική Εταιρία το 1818 και συνέβαλε σημαντικά ώστε να ληφθεί η απόφαση για την άμεση έναρξη του Αγώνα. Φτάνοντας στον Μοριά, αναστάτωσε τους προκρίτους, οι οποίοι δεν έδειχναν

---

²⁴ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 73

²⁵ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 74

²⁶ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 74 - 79

²⁷ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 79

εμπιστοσύνη στο πρόσωπό του και σκόπευαν να περιορίσουν τη δράση του²⁸. Προγραμματίστηκε, μάλιστα, έκτακτη σύσκεψη των Φιλικών στη Μονή Ταξιαρχών στη Βοστίτσα, ώστε να διαπιστωθούν οι προθέσεις του. Ο Παπαφλέσσας, λέγοντας αλήθειες και ψέματα, ήρθε αντιμέτωπος με κοτζαμπάσηδες και ανωτέρους κληρικούς. Παρουσίασε την επιστολή του Αλ. Υψηλάντη ως αποδεικτικό στοιχείο των λεγομένων του, εξήγησε το σχέδιο της Κωνσταντινούπολης, διαβεβαίωσε για παρουσία ξένης δύναμης, αλλά τίποτε από αυτά δεν καθυσόχασε τις αμφιβολίες των προυχόντων, που θεωρούσαν αβάσιμες τις αναφορές του. Η σύσκεψη έληξε με την απόφαση για την αναβολή της Επανάστασης, την τήρηση απόλυτης μυστικότητας για τα όσα ειπώθηκαν και την έναρξη προετοιμασιών στις επαρχίες. Ο Παπαφλέσσας αποχώρησε εξοργισμένος. Είχε καταφέρει, όμως, να βάλει τον σπόρο της Επανάστασης και ο λόγος του να επικρατήσει, όπως αποδείχθηκε αργότερα.

Έπειτα, ξεκίνησε να διασχίζει την Πελοπόννησο, ξεσηκώνοντας στο πέρασμά του τον απλό κόσμο. Παρακίνησε στα Καλάβρυτα τον Φιλικό Νικόλαο Σολιώτη, συναντήθηκε στα Λαγκάδια με τους Δεληγιανναίους, οι οποίοι κράτησαν αρνητική στάση απέναντί του, κατέβηκε στον κάμπο της Καρύταινας, συνέχισε στα Μαγούλιανα, στην Πολιανή και κατέληξε στη Μάνη, όπου συνεργάστηκε με τους υπόλοιπους καπεταναίους και αρματολούς²⁹.

Ακόμη ένα σημαντικό πρόσωπο που κατέφθασε στον Μοριά ήταν και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, που από τα 17 του χρόνια είχε ξεχωρίσει ως κλέφτης και αρματολός στην επαρχία του Λεονταρίου. Το 1805 κατατάχθηκε στα Επτάνησα, στον ρωσικό στρατό. Αρνήθηκε να πολεμήσει κατά του Ναπολέοντα και επέστρεψε στην Πελοπόννησο ανασυντάσσοντας κλέφτικη ομάδα. Μετά από σκληρούς διωγμούς, κατάφερε να διαφύγει στα Κύθηρα. Αργότερα, οργανώθηκε με άλλους οπλαρχηγούς και επιδόθηκε σε πειρατικές ενέργειες κατά των Τούρκων, προκαλώντας μεγάλες καταστροφές. Επιστρέφοντας στα Επτάνησα, είχε την ευκαιρία να υπηρετήσει τον στρατό των Αγγλο – γάλλων και να μελετήσει την ιστορία της Ελλάδας. Το 1818 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρία από τον Αναγνωσταρά και στις αρχές Ιανουαρίου του 1821 αναχώρησε για την Πελοπόννησο, όπου θα ερχόταν σε επαφή με τους προκρίτους και τους καπεταναίους της. Το όνομά του προκαλούσε αναστάτωση στους Τούρκους του Μοριά, που διέταξαν τον διοικητή της Μάνης, Πετρόμπεη

²⁸ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Παπαφλέσσας», στο: *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασης του 1821*, τ. Δ' (1979), σ. 130 – 132, στο εξής βλ. *ΑΕΕ*

²⁹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 84

Μαυρομιχάλη, να τον συλλάβει, μόλις πληροφορήθηκαν την άφιξή του, κάτι που ευτυχώς δεν έγινε. Η πλούσια στρατιωτική του εμπειρία, η αγάπη του για την πατρίδα, ο πόθος του για την ελευθερία και η οξυδέρκειά του, ωφέλησαν καθοριστικά τον Επαναστατικό Αγώνα³⁰.

Ο ερχομός των Φιλικών στην Πελοπόννησο κίνησε περισσότερο τις υποψίες των Τούρκων, που είχαν πληροφορηθεί κάποιες προεπαναστατικές προετοιμασίες, όπως την κατασκευή μπαρουτιού στη Δημητσάνα, και είχαν ανησυχήσει. Παρά τις καθησυχαστικές εγγυήσεις των προκρίτων και την απόκρυψη του εργοστασίου μπαρουτιού, οι φόβοι τους εντείνονταν και ο Σουλτάνος συγκάλεσε σε σύσκεψη στην Τριπολιτσά τους αρχιερείς και τους κοτζαμπάσηδες, κάνοντάς τους αυστηρές συστάσεις και διατάζοντας να θανατώνονται οι ύποπτοι επαναστάτες. Είχαν σκοπό να τους κρατήσουν ομήρους, ώστε να εξασφαλιστεί η ησυχία των επαρχιών. Επιπλέον, στάλθηκαν ενισχύσεις από τον Χουρσήτ, 3.000 με 5.000 στρατιώτες, ενώ ξεκίνησε και συγκέντρωση στρατού στη Μικρά Ασία.

Όσοι συμμετείχαν στη σύσκεψη της Βοστίτσας, καθυστερούσαν τη μετάβαση στην Τριπολιτσά, διακινδυνεύοντας, παράλληλα, να επιβεβαιώσουν τις υποψίες. Μόνο ο Θεόδωρος Δεληγιάννης συμμετείχε, προς καθησυχασμό των Τούρκων, ενώ ύστερα από επίμονες διαβεβαιώσεις πως δεν υπήρχε επαναστατική διάθεση εκ μέρους των Ελλήνων, ματαιώθηκε το σχέδιο σφαγής των υπόπτων και του γενικού αφοπλισμού³¹.

Όσοι δεν παρευρέθηκαν στην Τριπολιτσά, συγκεντρώθηκαν στην Αγία Λαύρα, προκειμένου να λάβουν την τελική απόφαση για την Επανάσταση. Αρχικά, επικρατούσαν αμφιταλαντεύσεις και προτάθηκε ακόμα και η διαφυγή στην Ύδρα, στην Κωνσταντινούπολη και στη Δυτική Ευρώπη. Με τα λόγια του Φιλικού, Ασημάκη Φωτήλα, οι διαθέσεις άρχισαν να αλλάζουν. Πολύ γρήγορα οι περισσότεροι είχαν συνειδητοποιήσει πως η Επανάσταση ήταν ένα γεγονός που δεν μπορούσε να αναβληθεί και πως η ανάγκη για προετοιμασία και στρατολόγηση ήταν άμεση. Οι προσπάθειες της Φιλικής Εταιρίας είχαν αποδώσει καρπούς. Οι Έλληνες βρίσκονταν ένα βήμα πριν το μεγάλο ξεκίνημα για την πορεία που θα οδηγούσε στην απελευθέρωση³².

³⁰ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Κολοκοτρώνης Θεόδωρος», στο: *ΑΕΕ*, τ. Β' (1979), σ. 438 - 446

³¹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 84 - 85

³² *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 85 - 86

Β' Κεφάλαιο

Η Έναρξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο - Οι πρώτες μάχες και τα γεγονότα του 1821 στην Αρκαδία

2.1. Συγκρούσεις στην Πελοπόννησο - Συνθήκες και πολεμοφόδια - Οι πρώτες πόλεις που απελευθερώθηκαν

Μέχρι τις 20 Μαρτίου 1821 οι επιθέσεις εναντίον των Τούρκων ήταν μεμονωμένες και όχι οργανωμένες. Επαναστατικές εστίες εμφανίστηκαν στην επαρχία Καλαβρύτων και στη Μεσσηνία (14 – 20 Μαρτίου). Από τις πρώτες ενέργειες ήταν η ενέδρα που στήθηκε στο Αγρίδι (14 Μαρτίου) σε Τούρκους χαρατζήδες, η επίθεση στον Τούρκο εισπράκτορα που κινούταν προς την Τριπολιτσά, στην τοποθεσία Χελωνοσπηλιά στις Κατσάνες Καλαβρύτων (16 - 18 Μαρτίου), η επίθεση κατά δύο Τούρκων ενοικιαστών φόρων από την Τρίπολη και εναντίον Αλβανών στη Βερσοβά, η συμπλοκή με μερικούς από τους 18 Τούρκους που μετέβαιναν από τα Σάλωνα (Αμφισσα) στην Τριπολιτσά. Μετά τη σύγκρουση με τους ανθρώπους του Τούρκου βοεβόδα των Καλαβρύτων, Ιμπραήμ Πασά Αρναούτογλου (18 - 20 Μαρτίου), εκείνος αναγκάστηκε να κλειστεί έντρομος μαζί με άλλους Τούρκους στους Πύργους της περιοχής. Οι ηττημένοι Τούρκοι παραδόθηκαν μετά από πενθήμερη αντίσταση. Όλα αυτά πυροδότησαν τις αντιδράσεις της τουρκικής διοίκησης στην Τριπολιτσά, που φυλάκισε τους ομήρους προκρίτους ως αντίποινα³³. Από τις 21 έως τις 28 Μαρτίου, η επαναστατική φλόγα είχε επεκταθεί σε όλες τις επαρχίες, πλην της Τριπολιτσάς, των κεντρικών φρουρίων και του Λάλα, που παρέμεναν υπό τουρκική κυριαρχία.

Σε αυτό το σημείο, ας αναφερθεί πως η δοξολογία και ο λόγος του Παλαιών Πατρών Γερμανού στην Αγία Λαύρα για την έναρξη της Επανάστασης, λέγεται ότι αποτελεί μέρος των φανταστικών περιγραφών του Γάλλου ιστορικού και περιηγητή Πουκεβίλ, που κατάφερε, ωστόσο, με αυτόν τον τρόπο να τονώσει το ηθικό των Ελλήνων επαναστατών, αλλά και να βοηθήσει στην προβολή του Ελληνικού Αγώνα στην Ευρώπη. Η 25^η Μαρτίου ήταν η μέρα που γενικεύτηκε η Επανάσταση στην Πελοπόννησο και γι' αυτό καθιερώθηκε, χρόνια μετά, με βασιλικό διάταγμα του Όθωνα, ως η ημερομηνία έναρξης του Αγώνα.

³³ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 86 - 87

Η πρώτη πόλη που απελευθερώθηκε στον Μοριά ήταν η Βοστίτσα (Αίγιο), που από τις αρχές Μαρτίου διέθετε οργανωμένο στρατιωτικό σώμα με 400 άνδρες. Μετά τις διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους, οι τελευταίοι αναχώρησαν προς τη Φωκίδα, αφήνοντας την πρώτη ελληνική επαναστατική σημαία, κόκκινη με έναν μαύρο σταυρό στη μέση, να κυματίζει στην περιοχή³⁴.

Στην Πάτρα η ανησυχία των Τούρκων ήταν έκδηλη από τα τέλη Φεβρουαρίου και κορυφώθηκε στις 23 Μαρτίου. Τα επεισόδια ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους προκάλεσαν καταστροφές στην πόλη. Οι Τούρκοι κλείστηκαν στο φρούριο και στις 25 Μαρτίου συγκεντρώθηκαν στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου οι Έλληνες με τον Παλαιών Πατρών Γερμανό. Στήθηκε σταυρός πάνω στον οποίο ορκίστηκαν οι αγωνιστές, αναφωνώντας «Ελευθερία ή Θάνατος». Ύστερα, ακολούθησε η πολιορκία του κάστρου και οργανώθηκε επιτροπή, το «Επαναστατικό» ή «Αρχαϊκό Διευθυντήριο», όπου ανέλαβε να ενημερώσει για την επαναστατική διάθεση των Ελλήνων τους προξένους των ξένων δυνάμεων και τις μη επαναστατημένες περιοχές. Κατασκευάστηκε, μάλιστα και ειδική σφραγίδα με το λογότυπο «Σφραγίς Ελευθερίας». Σε όλες αυτές τις επιχειρήσεις σημαντική ήταν και η στρατιωτικο - οικονομική συμβολή των Επτανησίων³⁵.

Στην περιοχή της Μάνης, επικρατούσαν αμφιβολίες για την έναρξη της Επανάστασης ως τις αρχές Μαρτίου. Παρά τις παροτρύνσεις των Φιλικών, αρχικά, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης κρατούσε επιφυλακτική στάση, αναμένοντας τη ρώσικη επιβεβαίωση. Μέχρι τα μέσα του μήνα είχε πειστεί να ηγηθεί του Αγώνα, κρατώντας, όμως, ακόμα επαφές με τους Οθωμανούς, που τον εμπιστεύονταν και του ζήτησαν ενισχύσεις για τη δήθεν προστασία της Καλαμάτας από κλέφτες που πιθανόν να εισέβαλαν εκεί. Στις 17 Μαρτίου πραγματοποιήθηκε δοξολογία στον Ναό των Ταξιαρχών της Αρεόπολης και στις 22 Μαρτίου, οι Έλληνες με επικεφαλής τον Θ. Κολοκοτρώνη κατέλαβαν τα υψώματα γύρω από την Καλαμάτα, ενώ οι υπόλοιποι οπλαρχηγοί οχυρώθηκαν στην άλλη πλευρά. Στις 23 Μαρτίου η πόλη παραδόθηκε και ακολούθησε η δοξολογία στον Ναό των Αγίων Αποστόλων και η ορκωμοσία των αγωνιστών. Την ίδια μέρα εκδόθηκε «προειδοποίηση» προς τις ευρωπαϊκές αυλές, προκειμένου να ανακοινωθεί η απόφαση του Έθνους για τη διεκδίκηση της ελευθερίας και να ζητηθεί βοήθεια. Ακόμα, ιδρύθηκε η «Μεσσηνιακή Γερουσία», όργανο υπεύθυνο για τον συντονισμό των πολεμικών επιχειρήσεων, με αρχιστράτηγο

³⁴ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 88 - 89

³⁵ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 89 - 91

τον Π. Μαυρομιχάλη. Στη συνέχεια, πολιορκήθηκαν τα μεσσηνιακά κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης.

Είναι γεγονός πως στην αρχή ο πόλεμος πήρε τη μορφή πολιορκίας των κάστρων. Οι Τούρκοι για να προφυλαχθούν από τις επιθέσεις, οχυρώνονταν σ' αυτά με σκοπό να σχεδιάζουν την αντεπίθεσή τους για την ανακατάληψη των περιοχών τους. Τα πρώτα ελληνικά στρατόπεδα συγκροτούνταν γύρω από τα κάστρα και ο σχηματισμός τους ήταν ανοργάνωτος και τυχαίος. Αρχηγοί τους ήταν παλιοί, σκληραγωγημένοι κλέφτες και αρματολοί, ή κοτζαμπάσηδες. Το στρατιωτικό σώμα μπορεί να μην είχε πολεμική πείρα, αλλά οι συνθήκες διαβίωσης στα ορεινά είχαν κάνει τους αγωνιστές ακούραστους και ευέλικτους. Βασικό μειονέκτημα των ελληνικών στρατοπέδων ήταν η παντελής απουσία συνοχής και, μάλιστα, στα διαστήματα μεταξύ των μαχών η εικόνα τους έμοιαζε με πανήγυρη. Την ώρα της μάχης επιτίθονταν σαν ασυνάρτητο μπουλούκι, χωρίς να ακούν διαταγές. Στη νίκη ο ενθουσιασμός ήταν μεγάλος και όλοι διεκδικούσαν τα λάφυρα, ενώ στην ήττα επικρατούσε σύγχυση και οι ευθύνες αποδίδονταν αλλού³⁶.

Η ανάγκη για πολεμοφόδια καλυπτόταν με κάθε δυνατό τρόπο (λιώσιμο οικιακών σκευών, πολεμικό υλικό από τα λάφυρα των μαχών, κ.ά.). Στην Αρκαδία, η Δημητσάνα αποτέλεσε τον τόπο προέλευσης και παραγωγής της πυρίτιδας. Οι αδελφοί Νικόλαος και Σπύρος Σπηλιωτόπουλοι, διέθεσαν την περιούσια τους για την εγκατάσταση δύο πυριτιδόμυλων και την παραγωγή πυρίτιδας. Οι πυριτιδόμυλοι πολλαπλασιάζονταν και η παραγωγή έφτασε ως και τις 500 οκάδες ημερησίως. Το υλικό μεταφερόταν μυστικά έξω από την κωμόπολη και από εκεί για όπου υπήρχε ανάγκη. Την προμηθεύονταν περιοχές από την Πελοπόννησο, αλλά και από τη Στερεά, την Κρήτη και τη Μακεδονία. Όσοι ασχολούνταν με την παραγωγή πυρίτιδας, απαλλάσσονταν από στρατιωτικές υποχρεώσεις. Κάποια στιγμή, μάλιστα, όταν η παραγωγή είχε μειωθεί σημαντικά, θυσιάστηκαν και τα βιβλία της σπουδαίας Σχολής της Δημητσάνας για την κατασκευή φυσεκίων. Υπολογίζεται πως το 1821 η βιβλιοθήκη διέθετε περίπου 12.000 τόμους και χειρόγραφα, ακόμα και βυζαντινής προέλευσης, αλλά και σπάνιες εκδόσεις αρχαίας γραμματείας και εκκλησιαστικών κειμένων³⁷.

Το επαναστατικό κύμα σταδιακά εξαπλώθηκε και σε άλλες περιοχές του Μοριά, όπως στην Κόρινθο με την πολιορκία του Ακροκόρινθου και στο Άργος. Οι

³⁶ Δ. Παπαδόπουλος, *Ιστορία της Επαρχίας Μεγαλοπόλεως*, Μεγαλόπολη 1997, σ. 129 - 130

³⁷ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 144 - 145

κάτοικοι βρίσκονταν επί ποδός πολέμου, ενθαρρυνόμενοι από τον διακαή πόθο για απελευθέρωση.

Οι οπλαρχηγοί Θ. Κολοκοτρώνης, Παπαφλέσσας, Αναγνωσταράς και Παναγιώτης Κεφάλας προχωρούσαν προς το εσωτερικό της Πελοποννήσου, με κατεύθυνση την Αρκαδία. Φτάνοντας στη Σκάλα Λακωνίας, ειδοποίησαν με επιστολή τους κατοίκους, ώστε να είναι προετοιμασμένοι για την άφιξή τους. Απ' όπου περνούσαν ξεσήκωναν τους Έλληνες να πάρουν τ' άρματα και να ακολουθήσουν τη φωνή της πατρίδας³⁸.

2.2. Μάχες και γεγονότα στην Αρκαδία

Ένα από τα πρώτα μεμονωμένα περιστατικά επιθέσεων στην περιοχή της Αρκαδίας, συνέβη στην επαρχία της Καρύταινας, στην περιοχή Βλάχικα, όπου ο Γεωργάκης Ντρίτζας, παρακινημένος από τους Κωνσταντίνο Αλεξάνδρου και Θεόδωρο Καρδαρά, σκότωσε τέσσερις Τούρκους που κινούνταν προς την Τριπολιτσά. Στο χωριό Κάψια, κοντά στην πρωτεύουσα της Αρκαδίας, ένοπλοι χτύπησαν τους κεχαγιάδες της γύρω περιοχής, υπό τους Δημήτριο Τσεκόπουλο και Γεώργιο Δαρειώτη³⁹.

Στην περιοχή της Κυνουρίας, η απουσία των τουρκικών δυνάμεων ενθάρρυνε τις ομάδες ενόπλων να σηκώσουν την επαναστατική σημαία στις 24 Μαρτίου, στον Άγιο Πέτρο. Ο Αναγνώστης Κονδάκης, μαζί με τον Επίσκοπο Βρεσθένης Θεοδώρητο, ίδρυσαν το πρώτο στρατόπεδο στα Βέρβαινα, με σκοπό να προφυλάξουν τις γύρω περιοχές από επιθέσεις των Τούρκων της Τριπολιτσάς. Στο σημείο έφτασαν ενισχύσεις από τον Επίσκοπο Έλους Άνθιμο, αλλά και από τον Μυστρά, ενώ στάλθηκαν επιστολές στην Ύδρα και στις Σπέτσες για ενίσχυση από τα πλοία, καθώς και στα γύρω χωριά, προκειμένου να σταλούν στρατιώτες. Μέχρι το Πάσχα, οι προσπάθειες είχαν αποδώσει καρπούς και είχαν συγκεντρωθεί στο στρατόπεδο περίπου 600 ένοπλοι⁴⁰.

2.2.1. Η μάχη του Αλφειού και η πολιορκία του κάστρου της Καρύταινας (27 Μαρτίου 1821)

Ταυτόχρονα με τις επαρχίες της Αχαΐας και της Μάνης, ξεκίνησε και η εξέγερση στην Καρύταινα. Ύστερα από τη δοξολογία στα Λαγκάδια στις 23 Μαρτίου 1821, οι πρόκριτοι αδελφοί Δεληγιάννη και οι αδελφοί Πλαπουταίοι, κήρυξαν την

³⁸ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 91 - 95

³⁹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 95

⁴⁰ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 96

έναρξη της Επανάστασης. Οι κάτοικοι της περιοχής είχαν ήδη ξεσηκωθεί από τον Δημήτριο και Γεωργάκη Πλαπούτα. Οι Καρυτινοί, φοβούμενοι μια πιθανή επίθεση από τους Τούρκους της Τριπολιτσάς, επιδόθηκαν σε πολεμικές επιχειρήσεις για την κατάληψη επίκαιρων θέσεων. Ο Ανάστος Δεληγιάννης και οι αδελφοί Πλαπούτα συγκέντρωσαν 500 στρατιώτες στη Λιοδώρα της Ηραίας Γορτυνίας και εγκατέστησαν στρατόπεδο. Ο Δημητράκης Δεληγιάννης μαζί με 600 στρατιώτες στρατοπέδευαν στο Καστράκι Γορτυνίας. Από τα δύο στρατόπεδα οι ένοπλοι παρακολουθούσαν τις κινήσεις των Τουρκαλβανών του χωριού Λάλα, στην ορεινή Ηλεία.

Στις 25 Μαρτίου, Ζυγοβιστινοί, υπό τον Θεόδωρο Καρδαρά, Στεμνιτσιώτες και Δημητσανίτες, υπό τον Κωνσταντίνο Αλεξανδρόπουλο, επιτέθηκαν στους Τούρκους κατοίκους της Καρύταινας. Το σχέδιο, όμως, προδόθηκε και οι Τούρκοι κλείστηκαν στο κάστρο, ενώ οι εξεγερθέντες Γορτύνιοι έσπευσαν να το πολιορκήσουν. Μόλις ο Θ. Κολοκοτρώνης πληροφορήθηκε τα γεγονότα, κατευθύνθηκε από το Δερβένι Λεονταρίου, όπου βρισκόταν, μέσω του κάμπου της Μεγαλόπολης, στην Καρύταινα. Στην πορεία του ενημερώθηκε πως οι Τούρκοι του Φαναρίου (περιοχή της Ολυμπίας), από τους πιο ισχυρούς της Πελοποννήσου, θα προχωρούσαν προς την Καρύταινα για να ενισχύσουν τους ομοεθνείς τους. Επηρεασμένοι, όμως, από την αναταραχή που είχε προκληθεί στην περιοχή, αποφάσισαν τελικά να καταφύγουν στην Τριπολιτσά. Οι Έλληνες του Φαναρίου και της Ανδρίτσαινας, μετά την αναχώρησή των Τούρκων, ύψωσαν την επαναστατική σημαία στην εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας Ανδρίτσαινας, με τους προκρίτους Χρόνη και Νικόλαο Ζανετόπουλο και Παναγιώτη Ζαφειρόπουλο⁴¹. Μία ομάδα ενόπλων υπό τον Ζανέτο Χριστόπουλο ακολούθησε τους Τούρκους που προχωρούσαν προς την Τριπολιτσά και στρατοπέδευαν στο χωριό Ροβιά Ηλείας, κοντά στο τουρκικό στρατόπεδο.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης θορυβημένος από την αντίδραση των Τούρκων, με μερικούς Μανιάτες κατέλαβε τη θέση Στενά του Αγίου Αθανασίου, κοντά στην Καρύταινα. Με επιστολές του στον Ζ. Χριστόπουλο και τον Ηλία Μαυρομιχάλη στο Λεοντάρι, ζητούσε από τον πρώτο να επιτεθεί και από τον δεύτερο να στείλει βοήθεια. Ο Ζ. Χριστόπουλος αναποφάσιστος, καθυστέρησε να κινηθεί και ο Η. Μαυρομιχάλης δεν έλαβε ποτέ την επιστολή. Όταν στις 29 Μαρτίου οι Τούρκοι

---

⁴¹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 98

φάνηκαν στον στενό δρόμο και αντιλήφθηκαν τον Θ. Κολοκοτρώνη, έλαβαν θέση μάχης. 300 Έλληνες, οι πλείστοι αυτών Μανιάτες, πολεμούσαν επί έξι ώρες 1.700 Τούρκους. Η προσπάθεια ήταν γενναία, αλλά η μάχη άνιση. Τα πολεμοφόδια τελείωσαν γρήγορα, κάποιοι επικεφαλής σκοτώθηκαν και τελικά οι Τούρκοι κατάφεραν να περάσουν και να κινηθούν προς τη μικρή γέφυρα του Αλφειού.

Άμεσα ο Θ. Κολοκοτρώνης κατέλαβε τη γέφυρα, ενώ έρχονταν στο σημείο ενισχύσεις από τους Λιοδωρίτες και τους Δημητσανίτες. Οι Τούρκοι προσπαθούσαν να περάσουν τον ποταμό, τα χτυπήματα, όμως από τους Έλληνες που είχαν οχυρωθεί στις όχθες ήταν αλλεπάλληλα και δεν τα κατάφεραν. Αυτή ήταν και η πρώτη νικηφόρα μάχη του Αγώνα, που ανέβασε το ηθικό των Ελλήνων. Ύστερα από τη νίκη, έφτασαν αγωνιστές στην Καρύταινα και από άλλες περιοχές, σε ενίσχυση του στρατοπέδου. Ακόμα και παλιές έχθρες των οπλαρχηγών ξεχάστηκαν. Ο πρώτος ελληνικός «στρατός» (4.000 – 5.000 άνδρες περίπου) συντάχθηκε στην περιοχή, χωρίς να υπάρχει η απαραίτητη οργάνωση και με υποτυπώδη εξοπλισμό, αλλά με τόλμη και πόθο για την ελευθερία⁴².

Οι διαπραγματεύσεις είχαν αρχίσει με τους Έλληνες οπλαρχηγούς να ζητούν την παράδοση του κάστρου της Καρύταινας. Οι Τούρκοι παρέμεναν κλεισμένοι και στέλνοντας κρυφά συμπατριώτες τους στην Τριπολιτά, κατάφεραν να ζητήσουν ενισχύσεις. Στο συμβούλιο των οπλαρχηγών με θέμα τη συνέχιση της πολιορκίας, ο Θ. Κολοκοτρώνης πρότεινε τη διάσπασή τους, ώστε να ανακόψουν, αν χρειαζόταν, τους Τούρκους από την πρωτεύουσα. Οι υπόλοιποι διαφώνησαν, από τη μία γιατί ήθελαν να είναι παρόντες στην παράδοση του φρουρίου και από την άλλη επειδή ενδιαφέρονταν για τα λάφυρα που θα έπαιρναν από εκεί. Παρά τις προειδοποιήσεις του Θ. Κολοκοτρώνη, που έβλεπε από το σημείο που είχε στρατοπεδεύσει τους Τούρκους να πλησιάζουν καίγοντας το χωριό Σάλεσι (Μακρύσι Μεγαλόπολης), κανείς δεν πείστηκε και όλοι παρέμειναν στις θέσεις τους, σίγουροι για την παράδοση των Τούρκων. Στην είδηση πως κατευθύνονταν προς το μέρος τους, προκλήθηκε σύγχυση και το στρατόπεδο διαλύθηκε. Μόνο ο Θ. Κολοκοτρώνης με τους Μανιάτες και τους Μεσσήνιους στάθηκαν στη γέφυρα της Καρύταινας τουφεκίζοντας τους Τούρκους και καθυστερώντας τους να φτάσουν στο φρούριο. Μετά τον διασκορπισμό των υπόλοιπων οπλαρχηγών, οι Τούρκοι ενώθηκαν τελικά με όσους ήταν κλεισμένοι στο φρούριο και ανενόχλητοι πορεύτηκαν προς την Τριπολιτά. Ο

---

⁴² *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 98

φόβος φώλιασε ξανά στις καρδιές των Ελλήνων. Παρόλ' αυτά οι Μοραΐτες είχαν καταφέρει να γενικεύσουν την Επανάσταση⁴³.

2.2.2. Η μάχη του Λεβιδίου (14 Απριλίου 1821)

Μετά τη διάλυση του στρατοπέδου της Καρύταινας, οι οπλαρχηγοί συναντήθηκαν στο Χρυσοβίτσι και αποφάσισαν την ανασύνταξη στο Λεοντάρι και από εκεί να κινηθούν προς τα μεσσηνιακά κάστρα, ώστε να ενισχύσουν την πολιορκία τους. Θεωρούσαν πως αν το κατόρθωναν αυτό, όλες οι ελληνικές δυνάμεις θα ήταν διαθέσιμες για το μεγαλύτερο εγχείρημα: την πολιορκία του διοικητικού και στρατιωτικού κέντρου των Οθωμανών, την Τριπολιτσά.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης είχε αντίθετη γνώμη. Πίστευε πως έπρεπε να προηγηθεί η κατάληψη της Τριπολιτσάς και η δέσμευση των τουρκικών δυνάμεων εκεί, ώστε να αποδυναμωθούν και να μην μπορούν να στείλουν ενισχύσεις στη Μεσσηνία. Διαφορετικά, οποιαδήποτε ελληνική προσπάθεια για την πολιορκία των κάστρων κινδύνευε να αποτύχει από την προέλαση του τουρκικού στρατού. Επιμένοντας στην άποψή του, κατευθύνθηκε προς την Πιάνα και στην Αλωνίσταινα, συγκεντρώνοντας με πολλή προσπάθεια 300 ενόπλους. Την προσπάθειά του ανέκοψε η εμφάνιση των 2.000 ανδρών της τουρκικής στρατιάς που έκαψαν και τα δύο χωριά. Οι Σταύρος Δημητρακόπουλος, Νικόλαος Ταμπακόπουλος και Κωνσταντίνος Πετμεζάς, που βρίσκονταν οχυρωμένοι τα γύρω υψώματα, αναχαίτισαν την πορεία τους στο Διάσελο της Αλωνίσταινας, πέρασμα στις βουνοκορφές του Μαινάλου.

Η καταστροφή των δύο χωριών έκανε τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς στο Λεοντάρι να καταλάβουν την ορθότητα της άποψης του Θ. Κολοκοτρώνη. Μετά από νέο κάλεσμά του, στις αρχές Απριλίου, συγκεντρώθηκαν στο Πάπαρι οι Ηλίας Μαυρομιχάλης, Μούρτζινος Διονύσιος, Αναγνωσταράς και Παπαφλέσσας και αποφάσισαν τη δημιουργία στρατοπέδων στο Διάσελο και στα χωριά Μαρμαριά και Πάπαρι, περιοχές που βρίσκονταν σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων από την Τριπολιτσά⁴⁴. Ακόμα ένα στρατόπεδο οργανώθηκε στα Βέρβαινα, από τον Αναγνώστη Κονδάκη και τον Επίσκοπο Βρεσθένης Θεοδώρητο. Στη Βλαχοκερασιά οχυρώθηκαν 500 ένοπλοι από το στρατόπεδο των Βερβαίων, υπό τους Κυριακούλη Μαυρομιχάλη και Αντώνιο Νικολόπουλο. Δέχτηκαν επίθεση και παρά τη γενναία αντίστασή τους, οι περισσότεροι τράπηκαν σε φυγή, ενώ οι υπόλοιποι βρήκαν ηρωικό

⁴³ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 99

⁴⁴ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 107

θάνατο. Η κατάσταση ήταν κρίσιμη και σε κάθε εμφάνιση των Τούρκων στα στρατόπεδα επικρατούσε πανικός.

Ακόμα ένα στρατόπεδο που συστάθηκε ήταν στο χωριό Λεβίδι της Μαντινείας από ντόπιους και Τριπολιτσιώτες που έφταναν τους 300 αγωνιστές. Λίγες μέρες μετά έφτασαν στην περιοχή ενισχύσεις από τα Καλάβρυτα υπό τους Αχαιούς οπλαρχηγούς Σωτήριο Χαραλάμπη, Σωτήριο Θεοχαρόπουλο, Κωνσταντίνο Πετμεζά, Νικόλαο Σολιώτη, Αναγνώστη Στριφτόμπολα και Ασημάκη Σκαλτσά. Για τους Καλαβρυτινούς το Λεβίδι αποτελούσε θέση προφυλακής για την επαρχία τους που είχε ελευθερωθεί. Μόλις οι Τούρκοι πληροφορήθηκαν τη δημιουργία του στρατοπέδου αυτού ετοιμάστηκαν για επίθεση, θεωρώντας προσβολή το γεγονός πως οι Έλληνες τόλμησαν να τοποθετηθούν σε ένα σημείο τόσο κοντά στην Τριπολιτσά. 2.000 πεζοί Τούρκοι και περίπου 1.500 ιππείς κινήθηκαν προς τον κάμπο του Λεβιδίου τη νύχτα 13 προς 14 Απριλίου 1821. Οι Έλληνες είχαν στήσει караούλια έξω από το χωριό και στη θέα της τουρκικής στρατιάς οι περισσότεροι, άμαθοι και φοβισμένοι, σκορπίστηκαν στα γύρω μέρη, ενώ οι οπλαρχηγοί μάταια προσπαθούσαν να τους συγκρατήσουν. Ο Αναγνώστης Στριφτόμπολας κατάφερε να παρακινήσει περίπου 70 άντρες, να κλειστούν στα σπίτια του χωριού και να πολεμήσουν μέχρι τέλους. Οι Τούρκοι επιτέθηκαν άγρια στο χωριό και οι αγωνιστές αντιστέκονταν για πολλή ώρα σθεναρά. Πρωταγωνιστής της μάχης ήταν ο Αναγν. Στριφτόμπολας, που από το σπίτι που ήταν κλεισμένος, άνοιξε πολεμότρυπες και σκόρπισε τον θάνατο σε πολλούς Τούρκους, ενώ τελικά και ο ίδιος έπεσε στη μάχη. Τις επόμενες ώρες έφτασε βοήθεια και από τα γύρω χωριά. Οι Έλληνες ταμπουρώθηκαν στα γύρω υψώματα και με την άφιξη του Θ. Κολοκοτρώνη ενθαρρύνθηκαν και ξεκίνησαν τουφεκισμούς, πλησιάζοντας στο χωριό. Οι Τούρκοι αναστατωμένοι, αποφάσισαν να φύγουν, με τους Έλληνες να τους καταδιώκουν και να προκαλούν σημαντικές απώλειες στο στράτευμα. Η νίκη αναζωογόνησε το ηθικό των Ελλήνων, που συνειδητοποίησαν πως οι Τούρκοι δεν ήταν άτρωτοι και πως ενωμένοι, έστω και με λιγότερες δυνάμεις, μπορούσαν να τους αντιμετωπίσουν⁴⁵.

Ακολούθησε η αναδιοργάνωση των ελληνικών στρατοπέδων στο Βαλτέτσι, στην Πιάνα και το Χρυσοβίτσι, ενώ οι μικροσυμπλοκές με τους Τούρκους συνεχίζονταν. Στις 18 Απριλίου 1821, σε δίωρη μάχη επικράτησαν οι Έλληνες υπό

---

⁴⁵ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Λεβίδι», στο: *ΑΕΕ*, τ. Γ' (1979), σ. 170 - 173

τον Αντώνη Κολοκοτρώνη και τον Νικηταρά⁴⁶. Στις 24 Απριλίου, όμως, οι Τούρκοι πρόλαβαν και διέλυσαν το στρατόπεδο στο Βαλτέτσι, πριν φτάσουν ενισχύσεις. Ο Πλαπούτας με λίγους άνδρες κυνήγησε την οπισθοφυλακή τους ως την Μπολέτα (σημερινή Μάκρη).

Παρά τις ενθαρρυντικές νίκες, ο αγώνας των Ελλήνων παρέμενε ανοργάνωτος. Τα στρατόπεδα που στήνονταν δεν επικοινωνούσαν σωστά μεταξύ τους, με αποτέλεσμα τις κρίσιμες ώρες της μάχης οι ενισχύσεις να καθυστερούν. Η ελλιπής στρατιωτική συνείδηση από τους Έλληνες και η απουσία ενός γενικού αρχηγού που θα συντόνιζε τις ενέργειες γύρω από την Τριπολιτσά, ήταν σημαντικοί ανασταλτικοί παράγοντες για την επιτυχία του σχεδίου της πολιορκίας της⁴⁷.

2.2.3. Βαλτέτσι (12 – 13 Μαΐου 1821): Τα γεγονότα πριν τη μάχη, η προετοιμασία και η εξέλιξή της

Όπως προαναφέρθηκε, αναγκαία προϋπόθεση για την επιτυχία του Αγώνα ήταν η οργάνωσή του και ο έλεγχος των κινήσεων από έναν αρχηγό. Στη συνέλευση των προκρίτων και καπεταναίων της Γορτυνίας, που πραγματοποιήθηκε στο Χρυσοβίτσι στις 26 Απριλίου 1821, έγινε το πρώτο βήμα. Ο Θ. Κολοκοτρώνης πρότεινε για την αρχηγία τον Κανέλλο Δεληγιάννη και σε απάντηση ο δεύτερος πρότεινε τον Θ. Κολοκοτρώνη ως αρχιστράτηγο. Ορίστηκε και η Εφορεία Καρυταίνης για την εποπτεία των επιχειρήσεων με πρόεδρο τον Κανέλλο Δεληγιάννη⁴⁸. Είχαν όλοι πια συνειδητοποιήσει πως η Επανάσταση και όλα όσα είχαν καταφέρει οι Έλληνες έπρεπε να διασωθούν.

Εν τω μεταξύ, τουρκικές ενισχύσεις στάλθηκαν από την Ήπειρο. Ο Γιουσούφ Πασάς, κατευθυνόμενος αρχικά προς την Εύβοια, άλλαξε την πορεία του όταν έμαθε τα όσα συνέβαιναν στην Πελοπόννησο και κατευθύνθηκε προς την Πάτρα. Ο Μουσταφάμπεης, κεχαγιάς του Χουρσήτ Πασά, με στρατό περίπου 3.500 ανδρών κινήθηκε προς την Τριπολιτσά. Προελαύνοντας προς την περιοχή, δε συνάντησε σημαντική αντίσταση και κατόρθωνε να διαλύει με ευκολία πολιορκίες και στρατόπεδα, όπως στη Βοστίτσα, στον Ακροκόρινθο, στην Κόρινθο και στο Άργος. Οι Έλληνες, παρά τις προσπάθειές τους, δεν κατάφεραν να αναχαιτίσουν την πορεία του και στις 6 Μαΐου ο Μουσταφάμπεης μπήκε θριαμβευτικά στην πόλη. Καθυστέρησε παραμένοντας εκεί, θεωρώντας βέβαιη την υποχώρηση των Ελλήνων.

⁴⁶ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Τριπολιτσά», στο: *ΑΕΕ*, τ. Δ' (1979), σ. 295

⁴⁷ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 110

⁴⁸ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Βαλτέτσι», στο: *ΑΕΕ*, τ. Α' (1979), σ. 203

Στόχος του ήταν να διαλύσει τους Έλληνες που είχαν συγκεντρωθεί στα γύρω στρατόπεδα, να τους καταδιώξει μέχρι τη Μεσσηνία και τη Μάνη και ύστερα να επιστρέψει στο Σινάνο (Μεγαλόπολη) για να οργανώσει το στρατηγείο του. Από εκεί θα τιμωρούσε τους απείθαρχους Έλληνες, κόβοντας κεφάλια και στέλνοντας πληθυσμό στην Αφρική, ενώ θα καλούσε τούρκικο πληθυσμό να εγκατασταθεί στον Μοριά, για να απαλλαγεί μια και καλή από τον πονοκέφαλο που του προκαλούσαν οι ραγιάδες⁴⁹.

Παράλληλα, ο Θ. Κολοκοτρώνης ενίσχυε τα στρατόπεδα στο Χρυσοβίτσι με τον οπλαρχηγό Ανδρέα Παπαδιαμαντόπουλο, στην Πιάνα με τον Δημήτριο Πλαπούτα και στο Λεβίδι. Ιδιαίτερα επέμεινε στην κατάληψη του Βαλτετσίου, αναγνωρίζοντας το πόσο πολύ εξυπηρετούσε η γεωγραφική του θέση, παρά τις αντιρρήσεις των υπολοίπων που προτιμούσαν να στρατοπεδεύσουν πλησίον της λίμνης Τάκας. Τελικά, στις 10 Μαΐου ανακαταλήφθηκε το Βαλτέτσι, ενώ οι Κυριακούλης και Ηλίας Μαυρομιχάλης κατευθύνθηκαν προς το χωριό. Στους γύρω λόφους είχε αρχίσει η κατασκευή ταμπουριών, κλειστών προμαχώνων: στην ανατολική πλευρά, στο Χωματοβούνι, στάθηκαν οι Μαυρομιχαλαίοι, δυτικά ο Μητροπέτροβας, ο Δημήτριος Παπατσώνης μαζί με άλλους Μεσσήνιους και βορειοανατολικά ταμπουρώθηκαν οι Γορτύνιοι. Μέσα στο χωριό οχυρώθηκαν λίγα σπίτια και η εκκλησία. Ο Θ. Κολοκοτρώνης ανέλαβε την οργάνωση και των τριών στρατοπέδων. *«Εγώ εκοιμόμουν εις το Βαλτέτσι, εγευμάτιζα εις την Πιάνα και εδείπναγα επ' το Χρυσοβίτσι και επεριφερόμουν στα τρία ορδιά»*, όπως αναφέρει και ο ίδιος στα απομνημονεύματά του⁵⁰.

Ο Μουσταφάμπεης με πέντε στρατιωτικά σώματα ξεκίνησε από την Τριπολιτσά. Το κυριότερο από αυτά, υπό τον Βαρδουνιώτη Ρουμπή, κατευθύνθηκε προς το Βαλτέτσι, ενώ τα υπόλοιπα προσπαθούσαν να παραπλανήσουν τους Έλληνες που παρακολουθούσαν από τα υψώματα πως θα προχωρούσαν προς το Λεβίδι, ωστόσο κινήθηκαν κυκλωτικά. Ένα από αυτά εγκαταστάθηκε νότια του Βαλτετσίου, στην τοποθεσία Φραγκόβρυσο (κοντά στην Ασέα), για να εμποδίσει την άφιξη ελληνικής βοήθειας από τα Βέρβαινα και να προλάβει όσους αναχωρούσαν από το Βαλτέτσι. Το τουρκικό ιππικό κατέλαβε τις Αραχαμίτες, νοτιοδυτικά του Βαλτετσίου, και ακολούθησαν 3.000 άνδρες με κανόνια και πολεμοφόδια⁵¹.

⁴⁹ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Βαλτέτσι», στο: *ΛΕΕ*, τ. Α' (1979), σ. 204

⁵⁰ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 133

⁵¹ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 121 - 123

Ο Θ. Κολοκοτρώνης βρισκόταν στο Χρυσοβίτσι και παρακολουθούσε τις κινήσεις των Τούρκων. Χωρίς καθυστέρηση ειδοποίησε τους ταμπουρωμένους γύρω από το Βαλτέτσι πως κατέφθανε ο ίδιος με βοήθεια. Καλούσε με επιστολές τον Πλαπούτα, που βρισκόταν στην Πιάνα να μεταβεί στην περιοχή, αλλά και τους Έλληνες των γύρω περιοχών να έρθουν για ενισχύσεις.

Οι Έλληνες ταμπουρωμένοι στα σπίτια περίμεναν τον Ρουμπή, επιτελάρχη του Μουσταφάμπεη. Εκείνος μπήκε στο χωριό, χωρίς να επιτεθεί αμέσως. Θέλησε με τα λόγια του να πείσει τους Έλληνες να παραδώσουν τα όπλα: *«Βρε Ρωμηοί, μα το καλό που σας θέλουμε, ρίξτε τ' άρματα, ελάτε να προσκυνήσετε, και μα του Ρουμπή – του θεού – το όνομα και του μεγάλου προφήτη και μα τα τέσσερα κιτάπια του θεού και μα του βασιλιά μας το κεφάλι, τρίχα δε θα πειραχθή...»*⁵². Οι Έλληνες αντέδρασαν χλευάζοντας και αντιμετωπίζοντας επιτυχώς τα δύο γιουρούσια του Ρουμπή, που αναγκάστηκε να κυκλώσει τα ταμπουρωμένα σπίτια. Η κίνηση απέτυχε, οι Έλληνες τουφέκιζαν συνεχώς, δίχως να χάσουν το θάρρος τους. Ο Μουσταφάμπεης έστειλε επιπλέον βοήθεια από το Καλογεροβούνι, βουνό νοτιοδυτικά της Τριπολιτσάς, για να χτυπήσει τους Μανιάτες και να ανακουφιστεί ο Ρουμπής, η επίθεση όμως αποκρούστηκε. Ο Θ. Κολοκοτρώνης με 700 άνδρες και ο Πλαπούτας με άλλους 800 έφτασαν για να ενισχύσουν τη μάχη. Η θέση του Ρουμπή ήταν δύσκολη και αποφάσισε να στήσει τα κανόνια απέναντι από τον κεντρικό προμαχώνα. Το έδαφος, όμως, ήταν ανώμαλο, οι βολές αστοχούσαν και οι Έλληνες δεν πειράχτηκαν. Ο Θ. Κολοκοτρώνης ήταν ο εμπυχωτής της μάχης: *«Βαστάτε μπαρμπα – Μήτρο, έρχεται ο Κολοκοτρώνης με δέκα χιλιάδες κι ο Πετρόμπεης μ' όλους τους Μανιάτες και σας φέρνουν απ' ούλα»*⁵³. Σπάζοντας τον κλοιό των Τούρκων, κατάφερε να μπει στο Βαλτέτσι και να δώσει πολεμοφόδια και τροφή στους κλεισμένους. Ιδιαίτερα, διακρίθηκε στη μάχη και ο Νικηταράς.

Η μάχη σταμάτησε τη νύχτα και συνεχίστηκε το άλλο πρωί. Τα δύο μέτωπα δεν το έβαζαν κάτω, ελπίζοντας στην παραίτηση του αντιπάλου. Επιπλέον ενισχύσεις έφτασαν από τα Βέρβαινα, υπό τον Πέτρο Βαρβιτσιώτη και τον Αντώνη Μαυρομιχάλη, καθώς και ένα σώμα 400 ανδρών υπό τους Παναγιώτη Γιατράκο και άλλους καπεταναίους. Οι επιθέσεις των Τούρκων συνεχίζονταν, με τους Μανιάτες και τον Μητροπέτροβα να δέχονται την πιο σφοδρή. Τα τουρκικά στρατεύματα κυκλώνονταν ολοένα και πιο ασφυκτικά. Ο Μουσταφάμπεης συνειδητοποίησε την

⁵² Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Βαλτέτσι», στο: *ΛΕΕ*, τ. Α' (1979), σ. 206

⁵³ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Βαλτέτσι», στο: *ΛΕΕ*, τ. Α' (1979), σ. 208

ήττα του και προέτρεψε τους άντρες του να τραπούν σε φυγή. Κατά την αποχώρησή τους υπέστησαν σοβαρή ζημιά από τους Έλληνες που τους καταδίωξαν ως τον κάμπο⁵⁴.

Η μάχη στο Βαλτέτσι διήρκησε 24 σχεδόν ώρες και ήταν σημαντικότερη για την εξέλιξη του Αγώνα. Η Επανάσταση δεν έσβησε και οι Έλληνες τονώθηκαν ψυχικά. Από την άλλη πλευρά, οι Τούρκοι κατατρόμαξαν και κατάλαβαν πως εκτός από το μέτωπο του Αλή Πασά στην Ήπειρο, έπρεπε να στρέψουν την προσοχή τους και στην Πελοπόννησο. Ο κλοιός γύρω από την Τριπολιτσά έσφιγγε συνεχώς. Η επιτυχία στο Βαλτέτσι έγινε η προϋπόθεση για την άλωσή της⁵⁵.

2.2.4. Η μάχη στα Βέρβαινα και στα Δολιανά (18 Μαΐου 1821) - Ο Νικηταράς

Το σχέδιο των Τούρκων να περάσουν από τον δρόμο του Σινάνου και να κατευθυνθούν προς τη Μεσσηνία απέτυχε. Ως δεύτερη λύση για να αντισταθμίσουν την ήττα τους στο Βαλτέτσι, αποφάσισαν να κινηθούν προς το στρατόπεδο των Βερβαίνων και, αφού το διαλύσουν, να προχωρήσουν προς τη Λακωνία και γυρίσουν από τη Μεσσηνία και το Λεοντάρι στην Τριπολιτσά, υποτάσσοντας τους απείθαρχους Έλληνες. Σε περίπτωση που αποτύγχαναν, ο δρόμος του Άργους και της Κορίνθου θα ήταν ελεύθερος, ώστε να έρθουν ενισχύσεις από την Ανατολική Στερεά.

Ο Μουσταφάμπεης έφτασε στο χωριό Ρίζες, λίγο πιο έξω από την Τριπολιτσά, και χώρισε το ασκέρι του σε τρία τμήματα: ένα μέρος πήγε προς τα Βέρβαινα από τον Βορρά, το δεύτερο με τους ιππείς κατευθύνθηκε στο Δραγούνι (τοποθεσία βόρεια του Πάρνωνα, κοντά στα Δολιανά) και το τρίτο, με επικεφαλής τον Μουσταφάμπεη, προς τα Δολιανά, με σκοπό να εισβάλει στα Βέρβαινα από νοτιοανατολικά⁵⁶.

Ο Νικηταράς, που είχε αναχωρήσει με 150 άντρες για την πολιορκία του Ναυπλίου, μόλις αντιλήφθηκε τους Τούρκους στα Δολιανά, επέστρεψε και οχυρώθηκε μαζί με τους κατοίκους των Δολιανών και του Αγίου Πέτρου στα σπίτια του χωριού. Με την είσοδο των Τούρκων στο χωριό ξεκίνησαν οι τουφεκιμοί. Οι Τούρκοι έστησαν κανόνια στην εκκλησία και σημάδευαν τις πόρτες των σπιτιών. Μιμούμενοι την τακτική του Βαλτετσίου, οι Έλληνες κατάφεραν να κρατήσουν τη

⁵⁴ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 121 - 123

⁵⁵ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 138

⁵⁶ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 123 - 124

θέση τους και εξαπέλυσαν γιουρούσι κατά του εχθρού, με τον Νικηταρά επικεφαλής, κυνηγώντας τους ως τα Βέρβαινα⁵⁷.

Στο Δραγούνι, οι Τούρκοι είχαν καταφέρει να σκοτώσουν τους λίγους Έλληνες που βρήκαν εκεί, με τον αρχηγό τους, Γεώργη Διγενή, και συνέχισαν προς τα Βέρβαινα. Η μάχη εκεί είχε ξεκινήσει και το στρατόπεδο κινδύνευε. Οι Έλληνες θορυβήθηκαν βλέποντας και τους Τούρκους ιππείς να φτάνουν από το Δραγούνι, αλλά δεν πτοήθηκαν. Με την πτώση των δύο Τούρκων μπαϊρακτάρηδων (σημαιοφόρων) από ελληνικά βόλια, οι Τούρκοι απογοητεύτηκαν και οι Έλληνες αναθάρρησαν περνώντας σε αντεπίθεση. Το έδαφος ήταν ανώμαλο και οι ιππείς δεν μπορούσαν να προσφέρουν, γι' αυτό το έβαλαν στα πόδια, μαζί με τους υπόλοιπους που, βλέποντας τον Νικηταρά να καταφθάνει από τα Δολιανά, εγκατέλειψαν τις θέσεις τους. Στη μάχη έπεσαν πάνω από 200 Τούρκοι κι αν δεν ήταν βροχερός ο καιρός, οι απώλειες θα ήταν μεγαλύτερες. Μετά τη δεύτερη ήττα του, ο Μουσταφάμπεης κλείστηκε στην Τριπολιτσά αναμένοντας βοήθεια από την Ανατολική Στερεά. Η διπλή νίκη στα Δολιανά και στα Βέρβαινα επισφράγισε τη νίκη του Βαλτετσίου και το ηθικό των Ελλήνων ενισχύθηκε περισσότερο⁵⁸.

Πρωταγωνιστής της μάχης αυτής ήταν ο Νικήτας Σταματελόπουλος, ο Νικηταράς, ανιψιός του Θ. Κολοκοτρώνη, με καταγωγή από το Τουρκολέκα. Από μικρός ακολούθησε τον πατέρα του στην κλέφτικη ζωή και στη μεγάλη καταδρομή του 1806, κατέληξε στα Επτάνησα, όπου υπηρέτησε ως μισθοφόρος για δέκα περίπου χρόνια. Το 1818 μνήθηκε στη Φιλική Εταιρία και τον Φεβρουάριο του 1821 επέστρεψε στη Μάνη. Από τότε ακολουθούσε τον θείο του Θ. Κολοκοτρώνη. Μετά τη νίκη του στα Δολιανά, πήρε το προσωνύμιο «Τουρκοφάγος». Στη συνέχεια εκστράτευσε στη Στερεά Ελλάδα, ως επικεφαλής των Πελοποννησίων, ώστε να βοηθήσει τους Έλληνες εκεί. Τον Ιανουάριο του 1822 ορίστηκε στρατηγός από την Εθνοσυνέλευση και τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, συνέδραμε στη μάχη στα Δερβενάκια, πλάι στον θείο του. Συμμετείχε και στις εμφύλιες διαμάχες. Η τελευταία μάχη του ήταν στην Αράχοβα, όπου πολέμησε ως υπαρχηγός του Γεώργιου Καραϊσκάκη. Επί Καποδίστρια, διορίστηκε συνταγματάρχης με μοναδικό στρατηγό της Πελοποννήσου τον Θ. Κολοκοτρώνη. Μετά την απελευθέρωση πήρε διάφορα αξιώματα, αν και το 1840 κατηγορήθηκε ως συνωμότης και τέθηκε σε διαθεσιμότητα. Πέθανε σε ηλικία 62 ετών, αποτραβηγμένος, ταλαιπωρημένος κι άρρωστος και

⁵⁷ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Δολιανά», στο: *ΑΕΕ*, τ. Β' (1979), σ. 32 - 35

⁵⁸ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Βέρβεινα», στο: *ΑΕΕ*, τ. Α' (1979), σ. 246

τάφηκε δίπλα στον Θ. Κολοκοτρώνη. Εκείνο που τον έκανε να ξεχωρίζει δεν ήταν τα αξιώματα, αλλά η ανιδιοτέλεια, η σεμνότητα και η αγάπη του για την πατρίδα⁵⁹.

Πολλά δημοτικά τραγούδια αναφέρονται στην ανδρεία του, όπως το παρακάτω που μιλά για τη δράση του στη μάχη των Δολιανών:

*«Τρεις περδικούλες κάθονται νταβράντα Δολιανά – στη ράχη στο Δραγούνι,
Η μια κοιτάει τα Βέρβενα καρτέρει Δολιανά – κι η άλλη το Δραγούνι,
κι η τρίτη η καλλίτερ βάστα Νικηταρά – τηράει στον Άγιο Σώστη.
Βλέπει μαυρίλα κι έρχεται, νταβράντα Δολιανά – μαύρη σαν καλλιακούδα.
Μην είναι λάγια πρόβατα, νταβράντα Δολιανά – δεν είναι κόρμπια γίδια,
Μον' είν' ο Κεχαγιάμπεης βάστα Νικηταρά – με δεκατρείς χιλιάδες.
Στις Ρίζες εξαπέξεψε Νταβράντα Δολιανά – μεσ' του Μερλά τα σπίτια.
Τρία μπουλούκια γίνηκαν βάστα Νικηταρά – τα τρι' αράδ' αράδα.
Το ένα πάει το Μαρμαριά καρτέρι Δολιανά – το άλλο το Δραγούνι.
Το τρίτο το καλλίτερο βαστάτε Δολιανά – στη μέση στο ποτάμι.
Επήγαν κι απεξέψανε βάστα Νικηταρά – στου Αγεωργιού την πόρτα.
Τοτ' αρχινάει ο πόλεμος βάστα Νικηταρά – και το λιανό ντουφέκι.
Και των Τουρκών ο χαλασμός γεια σου Νικηταρά – κι η μαύρη των φευγάλα.»⁶⁰*

2.2.5. Άλλες στρατιωτικές κινήσεις κατά τον Μάιο – Ιούνιο 1821

Οι συνεχόμενες νίκες των Ελλήνων στο Βαλτέτσι και στα Δολιανά τούς έφερναν πιο κοντά στον στόχο τους, στην κατάληψη του κέντρου, της Τριπολιτσάς. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, στις 21 Μαΐου 1821 κατέλαβε το χωριό Ζαράκοβα και το κατέστησε κέντρο εφοδιασμού της επαρχίας.

Στις 24 Μαΐου, στην τοποθεσία Άγιος Βλάσης, έξω από την Τριπολιτσά, οι Έλληνες με επικεφαλής τον Θ. Κολοκοτρώνη και τους αδελφούς Πλαπούτα συγκρούστηκαν με τους Τούρκους και πέτυχαν νίκη⁶¹. Ένα σώμα των Τούρκων επιτέθηκε δύο μέρες μετά κατά των δυνάμεων του Πλαπούτα, χωρίς επιτυχία.

Οι επαναστατημένοι Έλληνες κύκλωναν πλέον ασφυκτικά την πρωτεύουσα, στρατοπεδεύοντας στις αρχές Ιουνίου γύρω από την πόλη. Το στρατόπεδο από τα Τρίκορφα μεταφέρθηκε στην τοποθεσία των Αγίων Θεοδώρων, του Βαλτετσίου στον Άγιο Βλάση, του Λεβιδίου στην Επάνω Χρέπα, των Βερβαίνων στις θέσεις Στενό (Αρκαδία), Βερσοβά (προς Αχαΐα) και Ρίζες (Αρκαδία) κοντά στο Παρθέني

⁵⁹ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 139 - 140

⁶⁰ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Δολιανά», στο: *ΛΕΕ*, τ. Β' (1979), σ. 36

⁶¹ Θ. Χρήστου, *Χρονολόγιο της Επανάστασης του 1821*, Τρίπολη 2021, σ. 27

(Αρκαδία). Ακόμα ένα στρατόπεδο στήθηκε στη Νεστάνη (Αρκαδία), ενώ οχυρώθηκαν και στο χωριό Περθόρι⁶².

2.2.6. Η ίδρυση της Πελοποννησιακής Γερουσίας (26 Μαΐου 1821) και οι αρμοδιότητές της - Οι πρώτες αντιθέσεις με τον Δ. Υψηλάντη

Ήδη από τους πρώτους μήνες της Επανάστασης έγινε φανερό πως υπήρχε ανάγκη ύπαρξης ενός διοικητικού κέντρου που θα έλεγχε και θα οργάνωνε τις κινήσεις των εξεγερμένων. Μέχρι τότε η Φιλική Εταιρία και τα μέλη της ήταν ο κεντρικός πυρήνας της Επανάστασης, ενώ σημαντική εξουσία κατείχαν στην Πελοπόννησο οι πρόκριτοι και οι καπεταναίοι των επαρχιών, αλλά και οι ξένοι πρόξενοι, που ασκούσαν σημαντική επιρροή.

Οι πρώτες επιτυχίες του Αγώνα στον Μοριά ανέδειξαν ταυτόχρονα και τον κίνδυνο να χαθούν οι προσπάθειες, αν δεν υπήρχε κοινή συνεννόηση και οργάνωση. Σχηματίστηκαν για τον σκοπό αυτό οι πρώτες εφορείες των στρατοπέδων, όπως:

- Το «Αχαϊκό Διευθυντήριο» (Πάτρα, 22 – 23 Μαρτίου 1821), υπό την ηγεσία του Παλαιών Πατρών Γερμανού, με τους Ανδρέα Ζαΐμη, Ανδρέα Λόντο, Νικόλαο Λόντο, Σωτήριο Θεοχαρόπουλο, Μπενιζέλο Ρούφο και τον Κερνίκης Προκόπιο. Έστειλαν διακήρυξη στους προξένους των ξένων κρατών ειδοποιώντας για τη δράση και τις προθέσεις τους.

- Η «Μεσσηνιακή Σύγκλητος» / «Μεσσηνιακή Γερουσία» (Καλαμάτα, 25 Μαρτίου 1821), υπό τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Εξέδωσε τη λεγόμενη «*Προειδοποίηση*», διακήρυξη προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, με την οποία έκαναν έκκληση για στήριξη. Συγκροτήθηκαν στοιχειώδεις υπηρεσίες λιμενικής, υγειονομικής, αστυνομικής, τελωνειακής εξυπηρέτησης του Αγώνα⁶³.

- Η «Εφορεία της Καρυταίνης»
- Η «Γενική (Φροντιστική) Εφορεία», στην Τριφυλία
- Η «Εφορεία των Ιμλακίων», στη Μεσσηνία
- Η «Κοινότης της Ήλιδος», στη Γαστούνη
- Η «Κοινότης» ή «Καγκελαρία», στην Κόρινθο
- Η «Καγκελαρία» και το «Κονσολάτο», στο Άργος
- Οι τοπικές οργανώσεις των ναυτικών πολεμικών νήσων (Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά) και οι τοπικές δημογεροντίες με εκτελεστικά καθήκοντα (Μυστρά, Κορώνη)

⁶² *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 124

⁶³ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 132

- Η «Βουλή της Θετταλομαγνησίας»
- Η «Αρχή των Κονσόλων της Ανατολικής Ελλάδας», στη Λιβαδειά
- Η «Αρχή των Αθηνών»
- Η «Αρχηγία των όπλων» και το «Πολιτικόν Σύστημα της Σάμου», στη Σάμο
- Η «Γενική Εφορεία του Άθω»
- Η «Βουλή της Σαντορίνης»

όλες υπό την περιφερειακή διοίκηση της Φιλικής Εταιρίας. Οι αρχηγοί τους συμμαχούσαν και συνεργάζονταν, χωρίς όμως να λειτουργούν υπό ένα κοινό σχέδιο. Ασχολούνταν με τη στρατολογία και τη συγκρότηση στρατιωτικών ομάδων, τον εφοδιασμό, την οργάνωση του τοπικού αγώνα και τον συντονισμό των ενεργειών με τις γειτονικές επαρχίες, αλλά και με την αντικατάσταση της τουρκικής εξουσίας, όταν ο εχθρός αποχωρούσε⁶⁴. Οι παραπάνω οργανώσεις δημιουργήθηκαν ως συνέχεια των προηγούμενων κοινοτικών θεσμών και υπερασπίζονταν τα συμφέροντα των κατοίκων τους. Ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, ο σχηματισμός τους ευνοήθηκε από τη μη έντονη παρουσία των Τούρκων, που επέτρεψε τη διαμόρφωση κοινωνικής διαστρωμάτωσης και κοινωνικών – πολιτικών σχέσεων, αντίθετα με τη Στερεά Ελλάδα και την Ήπειρο. Αργότερα, η δράση τους καλύφθηκε από ισχυρότερους οργανισμούς, όπως η «Πελοποννησιακή Γερουσία», ο «Άρειος Πάγος» στην Ανατολική Στερεά και η «Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος».

Στις 26 Μαΐου 1821, συνήλθε η Πελοποννησιακή Γερουσία από τους κοτζαμπάσηδες, τους κληρικούς και τους καπεταναίους του Μοριά, που συγκεντρώθηκαν στη Μονή Καλτετζών της Μαντίνας και στις 30 Μαΐου ιδρύθηκαν οι τοπικές «Γενικές Εφορείες»⁶⁵. Ως έδρα της ορίστηκε η Στεμνίτσα. Αρχικά, ως τόπος του πρώτου βουλευτηρίου, είχε προταθεί το Λεοντάρι. Μέσω επιστολών ή προφορικών μηνυμάτων, οι προύχοντες συγκεντρώνονταν στο διάστημα 15 – 20 Μαΐου στο χωριό, την τελευταία στιγμή όμως, κρίθηκε καταλληλότερη η τοποθεσία των Καλτετζών. Το μοναστήρι βρισκόταν μακριά από κατοικημένες περιοχές και δρόμους, προσφέροντας μεγαλύτερη ασφάλεια και άνεση κινήσεων. Επίσης, βρισκόταν πλησίον του στρατοπέδου των Βερβαίνων και οι οπλαρχηγοί θα είχαν εύκολη επικοινωνία με το στράτευμα⁶⁶.

⁶⁴ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 133

⁶⁵ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 27

⁶⁶ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 146 - 147

Η Γερουσία αποτέλεσε το πρώτο διοικητικό όργανο της Πελοποννήσου και ασκούσε την απόλυτη εξουσία ως τον Ιούνιο του 1821, όπου ο Δημήτριος Υψηλάντης αφίχθη στην Ελλάδα, οπότε και ξεκίνησαν οι συζητήσεις για την οργάνωση μιας κεντρικής εξουσίας. Μέλη της ορίστηκαν ο Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος από τον Μυστρά, ο Σωτήριος Χαραλάμπης από τα Καλάβρυτα, ο Αθανάσιος Κανακάρης από την Πάτρα, ο Αναγνώστης Παπαγιαννόπουλος (Δεληγιάννης) από την Καρύταινα, ο Θεοχαράκης Ρέντης από την Κορινθία και ο Νικόλαος Πονηρόπουλος από τον Πύργο. Τα ηνία κρατούσε ο αρχιστράτηγος Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης⁶⁷. Η επταμελής επιτροπή ανέλαβε την προστασία των ραγιάδων από τους κατά τόπους ισχυρούς και λειτουργούσε διαμεσολαβητικά ανάμεσα σε άρχοντες και αρχόμενους, ενώ ο λαός αποδεχόταν να αποφασίζει και να πράττει εξ ονόματός του. Τον πρώτο καιρό της Επανάστασης, οι δύο πλευρές, οι πρόκριτοι του Μοριά και οι εκπρόσωποι της Φιλικής Εταιρίας με εκπρόσωπο τον Δ. Υψηλάντη, αμοιβαία αναγνώριζαν τη σημασία και τον ρόλο της κάθε μιας στον Απελευθερωτικό Αγώνα. Οι Φιλικοί, εξ' αρχής, επιχείρησαν να πείσουν τους προκρίτους να συνδράμουν και να ηγηθούν των πολεμικών επιχειρήσεων, ενώ, από την άλλη πλευρά, οι καπεταναίοι έβλεπαν στο πρόσωπο του Δ. Υψηλάντη τον «αφέντη», «ηγεμόνα» και «εθνάρχη» τους. Η στάση τους άλλαξε μόλις διαψεύστηκαν οι ελπίδες για ρωσική βοήθεια και έγινε γνωστή η αποτυχία της εξέγερσης του Αλ. Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Επιπλέον, οι πρόκριτοι διαπίστωσαν πως η Ευρώπη δεν υποστήριζε τη δράση των Φιλικών και αυτό τους έκανε δύσπιστους απέναντί τους, ειδικά όταν έβλεπαν πως επηρέαζαν τις αποφάσεις του Δ. Υψηλάντη. Μάλιστα, όταν κατάλαβαν πως μπορούσαν να διαθέτουν την ίδια νομιμότητα στο επαναστατημένο κράτος με τον Δ. Υψηλάντη και τους Φιλικούς, δρούσαν και αποφάσιζαν βάσει των προσωπικών, ταξικών και ατομικών τους συμφερόντων⁶⁸. Ο ερχομός του Δ. Υψηλάντη έφερε και την πρώτη σύγκρουση για τη διεκδίκηση της εξουσίας. Ο ίδιος, μαζί με τους Φιλικούς υποστηρικτές του και μερικούς στρατιωτικούς της Πελοποννήσου, όπως ο Θ. Κολοκοτρώνης, αμφισβητούσαν τη νομιμότητα της Γερουσίας και παρουσίασαν ένα σύστημα λιγότερο «αριστοκρατικό». Οι συζητήσεις ξεκίνησαν με συνελεύσεις στη Ζαράκοβα και στα Βέρβαινα, η κάθε πλευρά όμως, παρά τις παραχωρήσεις που

⁶⁷ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Καλτετζιές», στο: *ΑΕΕ*, τ. Β' (1979), σ. 273

⁶⁸ Θ. Βερέμης – Γ. Κολιόπουλος, «Η Συγκρότηση Εξουσίας στην Επαναστατημένη Ελλάδα», στο: *1821 Η Γέννηση ενός Έθνους – Κράτους*, Νέο Φάληρο 2010, τ. Β', σ. 138 – 140, στο εξής βλ. Θ. Βερέμης – Γ. Κολιόπουλος, *Η Συγκρότηση Εξουσίας*, τ. Β'

έγιναν, έμεινε αμετάκλητη στις απόψεις της που αφορούσαν τη μορφή και τη θητεία της ανώτατης εξουσίας.

Από την πλευρά τους, οι πρόκριτοι, που προσπαθούσαν να διατηρήσουν την ηγετική τους θέση, πρότειναν η θητεία των Εφορειών και της Βουλής να είναι ετήσια, η νέα Βουλή να προκύπτει από τη Γερουσία, οι Έφοροι να εκλέγονται από τον λαό και οι δύο βασικοί κλάδοι της εξουσίας, το Εκτελεστικό (κυβέρνηση) και το Νομοθετικό να λειτουργούν εξισορροπητικά. Συγκεκριμένα, ο λαός με ψηφοφορία θα εξέλεγε τα καταλληλότερα μέλη, τα οποία θα είχαν το πληρεξούσιο. Αυτά με τη σειρά τους θα εξέλεγαν έξι «Γενικούς Εφόρους» από κάθε επαρχία, με καθήκοντα επιμελητείας, στρατολογίας και διοίκησης. Οι Έφοροι με ψηφοφορία θα επέλεγαν το «αξιότερον» μέλος τους, ένα από κάθε επαρχία της Πελοποννήσου. Έτσι, θα προέκυπταν 24 Γερουσιαστές με αρχηγό τον Π. Μαυρομιχάλη και τον Δ. Υψηλάντη, τον οποίο αναγνώριζαν ως Γενικό Επίτροπο της Αρχής. Οι πρόκριτοι δέχονταν τον Δ. Υψηλάντη ως πρόεδρο της Γερουσίας με δικαίωμα διπλής ψήφου, την ισοψηφία μεταξύ των προκρίτων και με την πλειοψηφία να έχει την κυριότητα⁶⁹. Με αυτό το σύστημα επεδίωκαν να ακυρώσουν την ανάγκη για συγκατάθεση των ενεργειών τους από τον Δ. Υψηλάντη.

Ο Δ. Υψηλάντης, από την άλλη πλευρά, επιχειρούσε με κάθε τρόπο να περιορίσει την επιρροή των προκρίτων. Πρότεινε η θητεία της ανώτατης εξουσίας να έχει απροσδιόριστη διάρκεια και η νέα Βουλή να σχηματιστεί μετά την κατάργηση της Γερουσίας. Ήθελε να συγκεντρώσει την ισχύ στο πρόσωπό του και οι πράξεις του να νομιμοποιούνται από τη Βουλή, καθώς και η εκλογή των Εφόρων να γίνεται από τους προκρίτους της κάθε πόλης. Ειδικότερα, θα πραγματοποιούνταν εκλογές στην πρωτεύουσα της κάθε επαρχίας, από τις οποίες θα αναδεικνύονταν πέντε Έφοροι. Με τη σειρά τους θα εξέλεγαν τον έναν ως αντιπρόσωπό τους στη Βουλή, ο οποίος θα εγκρινόταν από τον Δ. Υψηλάντη, και οι υπόλοιποι τέσσερις θα αναλάμβαναν τη στρατολογία και την επιμελητεία στις επαρχίες. Ο «Πληρεξούσιος» θα ήταν ο πρόεδρος της Βουλής και του Υπουργικού Συμβουλίου και θα έλεγχε τη δικαιοσύνη⁷⁰.

Στη συνέλευση της Ζαράκοβας, οι πρόκριτοι έδειξαν τις προθέσεις τους για συμβιβασμό. Δέχονταν την Εθνική Βουλή του Δ. Υψηλάντη και τον αναγνώριζαν ως αρχιστράτηγο και πρόεδρο της Γερουσίας, χωρίς όμως να του παραδώσουν την

⁶⁹ Θ. Βερέμης – Γ. Κολιόπουλος, *Η Συγκρότηση Εξουσίας*, τ. Β', σ. 134

⁷⁰ Θ. Βερέμης – Γ. Κολιόπουλος, *Η Συγκρότηση Εξουσίας*, τ. Β', σ. 133 - 134

απόλυτη πολιτική και στρατιωτική εξουσία. Δεν εγκατέλειπαν τη Γερουσία, που ήταν όργανο ικανό να συνάπτει συνθήκες με τον εχθρό, είχε διοικητικές αρμοδιότητες, μπορούσε να διορίζει υπαλλήλους σε στρατιωτικές και πολιτικές θέσεις, να επιβλέπει τη συλλογή και τη διαχείριση εθνικών εισοδημάτων, να φροντίζει για τη σωστή λειτουργία της επιμελητείας και της στρατολογίας⁷¹.

Η αντιπαράθεση έγινε έντονη, με τους προύχοντες να βρίσκονται στην Ζαράκοβα και τον Δ. Υψηλάντη στα Τρίκορφα. Ο στρατός, που ήταν με το μέρος του Δ. Υψηλάντη, ξεσηκώθηκε και αγανακτισμένος κινήθηκε προς την Ζαράκοβα, για να πολιορκήσει τον Πύργο που βρίσκονταν οι προύχοντες. Ο κατευναστικός λόγος του Θ. Κολοκοτρώνη τούς έπεισε τελικά να διαλυθούν⁷², χωρίς να έχουν καταλήξει σε κάποια συμφωνία.

Παρά τον αρχικό προγραμματισμό, η Γερουσία συνέχισε να ασκεί εξουσία και μετά την άλωση της Τριπολιτσάς. Μετά την Α΄ Εθνοσυνέλευση, άλλαξε η δομή της και λειτούργησε ως διοικητικό όργανο της Κεντρικής Διοίκησης, διατηρώντας τις αρμοδιότητές της και συχνά παραβλέποντας τις εντολές του κέντρου. Τον Αύγουστο του 1822 προτάθηκε από τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, Πρόεδρο του Εκτελεστικού, η ενσωμάτωση της Γερουσίας στο Βουλευτικό, κάτι το οποίο απορρίφθηκε. Η Β΄ Εθνοσυνέλευση του 1823 ήταν αυτή που έδωσε τέλος στην Πελοποννησιακή Γερουσία⁷³.

2.2.7. Η μάχη της Γράνας (9 – 10 Αυγούστου 1821)

Ήδη από τον Απρίλιο του 1821 οι οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου είχαν αποφασίσει να κινηθούν βάσει του σχεδίου του Θ. Κολοκοτρώνη και να στρατοπεδεύσουν σε περιοχές κοντά στην Τριπολιτσά. Τον Αύγουστο του 1821, η πολιορκία της πόλης στένευε ολοένα και περισσότερο, ειδικά από την πλευρά των Τρικόρφων. Η πεδινή πλευρά δεν προσέφερε στους Έλληνες άνεση κινήσεων, εξαιτίας της έλλειψης πυροβολικού και ιππικού. Εκεί οι Τούρκοι της Τριπολιτσάς είχαν την ευκαιρία να βγαίνουν από την πόλη και να συλλέγουν τρόφιμα για τις οικογένειές τους. Οι μικροσυμπλοκές με τους Έλληνες, όμως, δεν έλειπαν. Όταν άρχισαν να γίνονται συχνότερες, ο Θ. Κολοκοτρώνης έσπευσε στο σημείο να ελέγξει την κατάσταση και να ενθαρρύνει τους συμπατριώτες του να κρατούν τις θέσεις τους και να μη διστάζουν να προχωρούν προς την πόλη.

⁷¹ Θ. Βερέμης – Γ. Κολιόπουλος, *Η Συγκρότηση Εξουσίας*, τ. Β΄, σ. 136

⁷² Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Ζαράκοβα», στο: *ΛΕΕ*, τ. Β΄ (1979), σ. 126

⁷³ Θ. Βερέμης, *Η Συγκρότηση Εξουσίας*, τ. Β΄, σ. 140 - 141

Ύστερα από ένα τυχαίο περιστατικό, κυνηγώντας το άλογο του υπασπιστή του, Φωτάκου (Φωτίου Χρυσανθόπουλου), βρέθηκαν σε μια τοποθεσία όπου ο Θ. Κολοκοτρώνης θεώρησε ιδανική για την κατασκευή μιας «γράνας» (αμυντικής τάφρου) γύρω από την πόλη, από την οποία οι Έλληνες θα οχυρώνονταν σε περίπτωση τουρκικών επιθέσεων. Με επιστολές του κάλεσε τους κατοίκους των γύρω χωριών που με τα σκαπτικά τους εργαλεία άνοιξαν τη «Γράνα», μήκους 700μ., βάθους 1μ. και πλάτους 1,5μ. Μόνο προς το τέλος της, πλησιάζοντας τον δρόμο που οδηγούσε από την Τριπολιτσά προς Λεβίδι και Καλάβρυτα, έμεινε μισοτελειωμένη και άβαθη.

Στις 9 Αυγούστου τη νύχτα, οι Τούρκοι βγήκαν από την πόλη για να μαζέψουν τρόφιμα από τα γύρω χωριά, κάνοντας πλιάτσικο. Χωρίστηκαν σε δύο τμήματα: το πρώτο, πεζοί Τούρκοι κινήθηκαν προς το σώμα του Ιωάννη Δαγρέ, κοντά στο χωριό Λουκάς. Ο Ι. Δαγρές κινδύνεψε και κλείστηκε σε μια σπηλιά, στην «Τρύπα του Μπούρμπουνα» (ή «Σπηλιά του Δαγρέ» στο εξής), απ' όπου αντίκρουαν θαρραλέα τις επιθέσεις του εχθρού. Το δεύτερο, με τους ιππείς, προχώρησε προς τον κάμπο και, βλέποντας τα σκαψίματα, νόμιζαν πως οι Έλληνες χώριζαν με αυτό τον τρόπο τα κτήματά τους. Επιστρέφοντας από το πλιάτσικο, δέχτηκαν βολές από τους Έλληνες που βρίσκονταν στη Γράνα. Αρκετοί, όμως, κατάφεραν και προχώρησαν στην πόλη, περνώντας από το άσκαφτο σημείο της. Την ίδια στιγμή, έβγαιναν κι άλλοι Τούρκοι από την Τριπολιτσά, για να βοηθήσουν εκείνους που έμπαιναν. Ο Θ. Κολοκοτρώνης κάλεσε τα ελληνικά σώματα, που βρίσκονταν λίγο μακρύτερα, να έρθουν για ενίσχυση, ώστε να φοβηθούν οι Τούρκοι πως πρόκειται για γιουρούσι και να κλειστούν πάλι στην πόλη. Η μάχη κατέληξε να γίνεται σε δύο μέτωπα.

Οι Τούρκοι πολιορκούσαν τη Σπηλιά του Δαγρέ. Μη μπορώντας να πλησιάσουν πολύ, εξαιτίας των συνεχόμενων τουφεκισμών, άναψαν φωτιά έξω από τη σπηλιά, φέρνοντας τους κλεισμένους σε δυσχερή θέση. Οι επιλογές τους ήταν να επιχειρήσουν έξοδο, ή να παραδοθούν. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, που είχε αντιληφθεί νωρίτερα τι συνέβαινε, είχε αποστείλει βοήθεια, η οποία κατέφθασε την κατάλληλη στιγμή. Οι Τούρκοι άφησαν τη σπηλιά και τράβηξαν προς την Τριπολιτσά. Οι πολιορκημένοι βγήκαν και τους κυνήγησαν, ενωμένοι με τους υπόλοιπους Έλληνες.

Στη Γράνα, οι Τούρκοι φοβήθηκαν πως οι Έλληνες θα πραγματοποιούσαν έφοδο και προσπαθούσαν να βρεθούν πάση θυσία μέσα στην πόλη, για να προστατέψουν τις οικογένειές τους. Μερικοί από το ιππικό τα κατάφεραν, οι πεζοί έδωσαν μάχη σώμα με σώμα με τους Έλληνες.

Η μάχη έληξε με σπουδαία νίκη των Ελλήνων. Μετά τη Γράνα, οι Τούρκοι δεν έβγαιναν εύκολα από την πόλη και ο ανεφοδιασμός τους ανεκόπη. Η πείνα θέριζε όλο και περισσότερο, φέρνοντάς τους σε απελπιστική θέση. Όλα έδειχναν έτοιμα για το μεγάλο εγχείρημα, την άλωση⁷⁴.

2.2.8. Η άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτεμβρίου 1821)

Η Τριπολιτσά, έδρα του διοικητή της Πελοποννήσου Χουρσήτ Πασά, στις αρχές του 1821 είχε περίπου 30.000 κατοίκους, μουσουλμάνοι στο μεγαλύτερο μέρος, λίγοι χριστιανοί και εβραίοι. Περικλειόταν από τείχος, με επτά πύλες, ύψους 3,5 μ. και μήκους 4.000 μ. και διέθετε ισχυρές πολεμίστρες. Τις μέρες της πολιορκίας ο Χουρσήτ με το στράτευμά του είχαν μετακινηθεί στα Ιωάννινα, στον πόλεμο που είχε ξεσπάσει με τον Αλή Πασά. Στην πόλη βρισκόταν το χαρέμι του Χουρσήτ και ο πασάς της Κορίνθου, Κιαμήλ Μπέης⁷⁵.

Οι κάτοικοί της, ύστερα από την εξάμηνη κι επίμονη πολιορκία των 20.000 Ελλήνων, είχαν πλέον περιορισμένες επιλογές. Μπορούσαν να περιμένουν, ελπίζοντας στον ερχομό τουρκικής βοήθειας από την Ήπειρο, η οποία θα καθυστερούσε πολύ, αν αναλογιστεί κανείς τις συνθήκες μετακίνησης της εποχής και τον χρόνο που απαιτούσε η διοργάνωση μιας εκστρατείας, κάτι το οποίο έδινε πολύτιμο χρόνο στους Έλληνες να οργανωθούν. Η δεύτερη επιλογή τους ήταν να επιχειρήσουν έξοδο και η τρίτη να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις για την παράδοσή τους, με όρους που θα τους εξασφάλιζαν πολύτιμα αγαθά για επιβίωση⁷⁶.

Η πόλη βρισκόταν σε δεινή κατάσταση. Το νερό είχε μειωθεί, καθώς οι Έλληνες είχαν καταστρέψει τον αγωγό του υδραγωγείου και τα τρόφιμα είχαν σχεδόν εξαντληθεί. Οι συνθήκες υγιεινής ήταν άθλιες και μαζί με τον λιμό, θέριζε και ο τύφος.

Κατά την πολιορκία είχαν ξεκινήσει οι συνομιλίες μεταξύ των δύο στρατοπέδων για συνθηκολόγηση. Αρχικά, οι Τούρκοι αντιπρόσωποι δε σκόπευαν να παραδώσουν την πόλη, αλλά προσπαθούσαν έμμεσα να κερδίσουν χρόνο. Όσο περνούσαν οι μέρες, Έλληνες και Αλβανοί Τούρκοι προχωρούσαν στη σύναψη συμμαχίας. Κοινό σημείο αναφοράς τους ήταν ο Αλή Πασάς: πολλοί Αλβανοί ήταν οπαδοί του και οι Έλληνες πολιορκητές υπόσχονταν πως μετά την παράδοση της

⁷⁴ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Γράνα», στο: *ΑΕΕ*, τ. Α' (1979), σ. 419 - 423

⁷⁵ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 149

⁷⁶ Θ. Μ. Βερέμης, *1821 Τριπολιτσά Μεσολόγγι. Πολιορκία και Άλωση. Μέσα από τις μαρτυρίες των αγωνιστών*, Αθήνα 2019, σ. 23, στο εξής βλ. Θ. Μ. Βερέμης, *1821 Τριπολιτσά Μεσολόγγι*

πόλης θα του έστελναν στρατιωτικές ενισχύσεις για τη νίκη του στον πόλεμο με τον Σουλτάνο⁷⁷. Η συμφωνία τους με τον Θ. Κολοκοτρώνη ήταν να τους εξασφαλιστεί η έξοδος και η διαφυγή τους προς τα Ιωάννινα, ενώ εκείνοι έδιναν τον λόγο τους πως δε θα επιχειρούσαν ξανά επιθέσεις σε βάρος των Ελλήνων του Μοριά.

Από καιρό, ένας από τους αγωνιστές με τους Σπετσιώτες συνεργούς του, ο Μανόλης Δούνιας από το Λεωνίδιο Κυνουρίας, είχε επαφές με τους Τούρκους που βρίσκονταν στο πυροβολείο της πύλης του Ναυπλίου και εμπορευόταν, όπως και πολλοί άλλοι, τρόφιμα που τόσο είχαν ανάγκη οι Τούρκοι, με αντάλλαγμα όπλα. Στις 22 Σεπτεμβρίου, είχε οριστεί συνέλευση των Τούρκων, για να παρθεί η απόφαση σχετικά με τη λήξη της πολιορκίας. Οι πολεμίστρες, το φρούριο και τα σπίτια ήταν αφύλαχτα, αφού οι Τούρκοι είχαν σχεδόν σίγουρη την ασφαλή έξοδό τους. Την επόμενη, 23 Σεπτεμβρίου 1821, ο Μ. Δούνιας και οι σύντροφοί του, κατάφεραν να μπουν, σκαρφαλώνοντας στην πολεμίστρα της πύλης του Ναυπλίου και να την ανοίξουν. Από την πύλη μπήκαν κι άλλοι Έλληνες και το γιουρούσι γενικεύτηκε. Όσοι έμπαιναν, άνοιγαν τις πύλες για να ακολουθήσουν και οι επόμενοι. Μεταξύ της πύλης του Μυστρά και του Λεονταρίου ήταν τοποθετημένος ο Δυρραχίτης οπλαρχηγός, Παναγιώτης Κεφάλας, του οποίου το όνομα συνδέεται με την εκπόρθηση της πόλης και την ύψωση της ελληνικής σημαίας⁷⁸. Μαινόμενοι αγωνιστές επιδόθηκαν σε καταστροφές, εμπρησμούς, θηριωδίες, λαφυραγωγία, πνίγοντας την πόλη σε λουτρό αίματος, χωρίς να ακούν καμία διαταγή. Το συσσωρευμένο μίσος αιώνων των Ελλήνων για τους δυνάστες τους, σε συνδυασμό με την πληθώρα λαφύρων που βρίσκονταν στους οντάδες, ήταν κίνητρα αρκετά να ωθήσουν σε βιαιοπραγίες. Παντού επικρατούσε αταξία, ενώ οι Τούρκοι αιφνιδιασμένοι οχυρώνονταν στα σπίτια τους, για να προφυλάξουν τις οικογένειές τους ή στη Μεγάλη Τάπια, το κεντρικό πυροβολείο⁷⁹.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης, δεν μπορούσε να σταματήσει τις αγριότητες. «*Το άλογό μου από τα τείχη έως τα σαράγια δεν επάτησε γη*», γράφει στα απομνημονεύματά του⁸⁰. Για εκείνον όμως ο λόγος του ήταν συμβόλαιο απέναντι στους Αλβανούς και έπρεπε να τον τηρήσει. Τις προηγούμενες μέρες είχαν μεταφερθεί μεγάλες ποσότητες πολύτιμων αγαθών και χρημάτων έξω από την

⁷⁷ Θ. Μ. Βερέμης, *1821 Τριπολιτσία Μεσολόγγι*, σ. 46

⁷⁸ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 149

⁷⁹ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Τριπολιτσία», στο: *ΑΕΕ*, τ. Δ' (1979), σ. 344 - 350

⁸⁰ Ι. Δ. Μιχαηλίδης, «Ο Αγώνας των Ελλήνων Πολιτικές Επιλογές και Στρατιωτικές Επιχειρήσεις (1821 – 1827)», στο: *1821 Η Γέννηση ενός Έθνους – Κράτους*, Νέο Φάληρο 2010, τ. Γ', σ. 72, στο εξής βλ. Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Ο Αγώνας των Ελλήνων*, τ. Γ'

Τριπολιτσά. Σε μια ύστατη προσπάθεια να τους καθησυχάσει, τους ειδοποίησε με τον Πλαπούτα πως η έφοδος έγινε χωρίς να είναι προμελετημένη και πως η συμφωνία τους ίσχυε. Τους κάλεσε στην πύλη των Καλαβρύτων κι από εκεί τους βοήθησε να διαφύγουν προς τη Βοστίτσα κι ύστερα στη Ρούμελη. 300 από αυτούς δεν ακολούθησαν και περίμεναν στην Τριπολιτσά τον Θ. Κολοκοτρώνη για να παραδοθούν. Όταν εκείνος έφτασε, δεν τον πίστεψαν, με αποτέλεσμα να τους αφήσει και να καούν στον πανικό που επικρατούσε⁸¹.

Οι λεηλασίες και οι ανελέητοι σκοτωμοί κατά των Τούρκων πάσης ηλικίας, κράτησαν τρεις ημέρες (Παρασκευή 23 Σεπτεμβρίου – Κυριακή 25 Σεπτεμβρίου), οπότε και οι καπεταναίοι προσπάθησαν να επιβάλουν την τάξη. Τα θύματα ανέρχονταν στους 10.000 Τούρκους και 300 Έλληνες. 8.000 ήταν και οι Τούρκοι αιχμάλωτοι. Ανυπολόγιστης αξίας ήταν οι υλικές καταστροφές. Χρειάστηκαν 15 ημέρες για τον καθαρισμό της πόλης, ενώ οι ασθένειες εξακολουθούσαν να εξαπλώνονται και υποχώρησαν μετά από μήνες, με τον ερχομό του χειμώνα.

Η σκληρότητα των Ελλήνων κατά την άλωση της πόλης δεν έκανε καλή εντύπωση στους Φιλέλληνες της Ευρώπης. Η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη τους αποδοκίμασε και οι κύκλοι της Ιεράς Συμμαχίας βρήκαν την ευκαιρία να προβάλουν ως αναγκαία την καταστολή της εξέγερσης. Προκειμένου να κατευναστούν οι αντιδράσεις αυτές, η προσωρινή κυβέρνηση αναγκάστηκε να εκδώσει ένα απολογητικό κείμενο, δίγλωσσο, στα ελληνικά και στα αγγλικά, το οποίο συνέταξε ο Αλ. Μαυροκορδάτος, με τίτλο: «*The Greeks in Tripolitza*» και με το οποίο δίνονταν εξηγήσεις σχετικά με τα γεγονότα από την 23^η έως την 25^η Σεπτεμβρίου. Ο Σπυρίδων Τρικoupης ανέφερε σχετικά: «*Λαός, αποτινάσσει πολυχρόνιον και βαρύν ζυγόν, κινείται πάντοτε θηριωδώς κατά των δεσποτών του*»⁸².

Η άλωση της Τριπολιτσάς εξασφάλισε στους Έλληνες 10.000 πολύτιμα άρματα. Ενθαρρύνθηκαν και έκαναν σαφή την πρόθεσή τους πως δε θα υποχωρούσαν και θα διεκδικούσαν την ελευθερία τους μέχρι τέλους. Ο σημαντικότερος στόχος τους επετεύχθη και πλέον ο δρόμος ήταν ανοιχτός για την κατάκτηση καινούριων περιοχών. Τον Οκτώβριο, σε πολεμικό συμβούλιο που διεξήχθη στην πόλη, τέθηκαν νέοι στόχοι από τους οπλαρχηγούς. Ο Θ. Κολοκοτρώνης θα μετέβαινε στην Πάτρα για ενισχύσει την πολιορκία της, ο Νικηταράς στην πολιορκία του Ναυπλίου, ο Π. Κεφάλας στη Μεθώνη και τη φύλαξη των στενών των Μεγαρίδων ανέλαβαν άντρες

⁸¹ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Τριπολιτσά», στο: *ΑΕΕ*, τ. Δ' (1979), σ. 348

⁸² Θ. Μ. Βερέμης, *1821 Τριπολιτσά Μεσολόγγι*, σ. 24

από την Κυνουρία υπό τον Γιώργο Μιχαλάκη. Ήταν πλέον γεγονός: η Επανάσταση είχε εδραιωθεί στην Πελοπόννησο⁸³.

---

⁸³ Θ. Μ. Βερέμης, *1821 Τριπολιτσά Μεσολόγγι*, σ. 25

Γ' Κεφάλαιο

Οι εξελίξεις στο κέντρο της Πελοποννήσου από το 1822 έως το 1824

3.1. Πολιτικές διεργασίες στα τέλη του 1821 - Η Α' Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο (20 Δεκεμβρίου 1821 – 15 Ιανουαρίου 1822)

Η άλωση της Τριπολιτσάς ήταν μία από τις σπουδαιότερες επιτυχίες των Ελλήνων αγωνιστών που κατάφεραν, ύστερα από εξάμηνη πολιορκία, να κατακτήσουν το μεγαλύτερο οικονομικό, στρατιωτικό και διοικητικό κέντρο της Πελοποννήσου. Η πόλη πλέον βρισκόταν στα χέρια των Ελλήνων και οι Τούρκοι του Μοριά είχαν κλειστεί στα κάστρα εξαιτίας της δράσης των εξεγερμένων. Η ανάγκη για την καλύτερη οργάνωση του Αγώνα ήταν επιτακτική και κινήθηκαν διαδικασίες για τη σύσταση μιας κεντρικής πολιτικής διοίκησης που θα είχε τον έλεγχο της Επανάστασης. Μέχρι στιγμής το έργο αυτό είχαν αναλάβει οι τοπικοί οργανισμοί, που έχουν αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, με κυριότερους την «Πελοποννησιακή Γερουσία», τον «Οργανισμό της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος» και τη «Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος».

Στις 6 Οκτωβρίου 1821, εκδόθηκε προκήρυξη από τον Δ. Υψηλάντη για τη σύγκληση Εθνοσυνέλευσης. Στις 7 Δεκεμβρίου εκλέχθηκε Πρόεδρος της Πελοποννησιακής Γερουσίας και στις 20 του ίδιου μήνα έγινε η έναρξη των εργασιών της Α' Εθνοσυνέλευσης, στην Πιάδα της Αρχαίας Επιδαύρου⁸⁴.

Συγκεντρώθηκαν 60 εκπρόσωποι των ελληνικών επαρχιών, που θα αποφάσιζαν για το πρώτο πολίτευμα της Ελλάδος: 10 από την Πελοπόννησο, 27 από την Ανατολική Στερεά, 8 από τη Δυτική Στερεά, 13 από τις πολεμικές νήσους (Υδρα, Σπέτσες και Ψαρά), ένας από την Κάσο και ένας εκπρόσωπος των Αλβανών Συμμάχων. Μεταξύ τους δεν υπήρχε ιδεολογική συνοχή ή κάποια συγγένεια. Απουσίαζαν εκπρόσωποι από Κρήτη, Κυκλάδες, Σποράδες και Δωδεκάνησα, γεγονός που δεν την έκανε πλήρως αντιπροσωπευτική. Την πρώτη μέρα ψηφίστηκε ο Κανονισμός της Συνέλευσης με 20 άρθρα. Ένα από αυτά όριζε ως «πρόσκαιρο» Πρόεδρο τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και γραμματείς τους Δημήτριο Τομαρά και Γεώργιο Σταυρίδη. Οι συνεδριάσεις θα γίνονταν κεκλεισμένων των θυρών και οι

---

⁸⁴ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 28

παραστάτες δεν επιτρεπόταν να κοινοποιούν τα όσα συζητιούνταν πριν από την επίσημη ανακοίνωσή τους⁸⁵.

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να γίνει μνεία στο πρόσωπο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, Φαναριώτη άρχοντα, που γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και καταγόταν από πλούσια, μορφωμένη οικογένεια, της οποίας τα μέλη κατείχαν υψηλές θέσεις στον οθωμανικό κρατικό μηχανισμό. Ιδεολογικά ήταν ένας ριζοσπάστης της εποχής, ακόλουθος των νεωτερικών ρευμάτων, μνημένος στη Φιλική Εταιρία από το 1819 και αντίθετος στη σουλτανική και πατριαρχική εξουσία. Ερχόμενος στην Ελλάδα με το ξέσπασμα της Επανάστασης, ορίστηκε ως ηγέτης της εξαιτίας των γνώσεών του και ανέλαβε να εδραιώσει την αστική συνείδηση στην επαναστατημένη Ελλάδα⁸⁶.

Στη Συνέλευση πλειοψηφούσαν οι διανοούμενοι Φαναριώτες, ο Κλήρος και οι πρόκριτοι, ενώ απουσίαζαν στρατιωτικοί, όπως ο Θ. Κολοκοτρώνης, ο Νικηταράς, ο Οδυσσεάς Ανδρούτσος, ο Δ. Υψηλάντης. Στόχος της ήταν η οργάνωση του Έθνους, η επίτευξη της ενότητας του ελληνισμού. Όμως, η παρουσίαση ενός διαφορετικού συστήματος διακυβέρνησης σε μια παραδοσιακά οργανωμένη κοινωνία αποτελούσε δύσκολο έργο. Γι' αυτό ήταν απαραίτητη η σύνταξη Συντάγματος, που θα διευκρίνιζε τον τρόπο λειτουργίας του κράτους, ενός κράτους εθνικού, ανεξάρτητου, αστικού, με αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση⁸⁷.

Την 1^η Ιανουαρίου 1822, ψηφίστηκε το πρώτο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», το «Σύνταγμα της Επιδάουρου», από δωδεκαμελή επιτροπή παραστατών της κάθε περιοχής: Θεόδωρος Νέγρης, Γεώργιος Αινιάν, Δρόσος Μανσόλας από την Ανατολική Στερεά, Ιωάννης Ορλάνδος, Πέτρος Σκυλίτζης Ομηρίδης, Αναγνώστης Μοναρχίδης από τα νησιά, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Ιωάννης Κωλέττης, Φώτιος Καραπάνος από τη Δυτική Στερεά, Παλαιών Πατρών Γερμανός, Πανούτσος Νοταράς, Αθανάσιος Κανακάρης από την Πελοπόννησο. Ανάμεσά τους πρωτοστατούσαν ο Αλ. Μαυροκορδάτος και ο Θ. Νέγρης που κατείχαν τις περισσότερες γνώσεις για τη σύνταξή του, η οποία ήταν βασισμένη στα γαλλικά πρότυπα του Διαφωτισμού. Η ονομασία «Προσωρινόν» είχε την αιτιολογία της: η Επανάσταση βρισκόταν ακόμα σε αρχικό στάδιο και δεν είχε αναγνωριστεί πλήρως από την Ευρώπη· με αυτόν τον τρόπο αποφεύγονταν και οι πιθανές αντιδράσεις της

⁸⁵ *ΙΕΕ*, τ. 27 (1975), σ. 203

⁸⁶ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 109

⁸⁷ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 106 - 107

Ιεράς Συμμαχίας⁸⁸. Εισήχθησαν πρωτόγνωροι θεσμοί για την ελληνική κοινωνία, που διέπονταν από αντιαπολυταρχικό πνεύμα και προωθούσαν τα φυσικά ατομικά δικαιώματα. Υπό τη σκέπη της Επανάστασης θα συνεργάζονταν διαφορετικά πρόσωπα, με διαφορετικές ιδεολογίες και οι όποιες κοινωνικές αντιπαλοτήτες τους θα περιορίζονταν και θα είχαν πλέον αναφορά στην Κεντρική Διοίκηση⁸⁹.

Συντάχθηκαν 110 άρθρα σε πέντε Ενότητες – «Τίτλους», από τα οποία αξιοσημείωτο είναι εκείνο που όριζε ως επίσημη θρησκεία του κράτους την Ανατολική Ορθόδοξη, αλλά ταυτόχρονα ανεχόταν την ύπαρξη και άλλων θρησκειών, όπως και το άρθρο με το οποίο δινόταν η ευκαιρία σε όλους τους Έλληνες να ανέλθουν σε αξιώματα, κάτι που κλώνιζε την απόλυτη κυριαρχία των προκρίτων. Στα άρθρα «Περί σχηματισμού της Διοικήσεως», η Νέα Πολιτεία οργανωνόταν σε τρία Σώματα, που αντιπροσώπευαν τις βασικές λειτουργίες ενός αστικού κράτους: το πενταμελές Εκτελεστικό (Κυβέρνηση), με αρμοδιότητά του τον διορισμό Υπουργών και με δικαίωμα αρνησικυρίας (άσκησης βέτου), το Βουλευτικό (Βουλή), το οποίο αποτελείτο από παραστάτες διαφόρων περιοχών της ελεύθερης Ελλάδας και το Δικαστικό. Σε αντιστοιχία με το σύγχρονο πολίτευμα, η Βουλή λειτουργούσε περίπου όπως και η σημερινή, το Εκτελεστικό όπως ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο Αρχιγραμματέας της Επικρατείας όπως ο Πρωθυπουργός και Υπουργός Εξωτερικών⁹⁰. Το Εκτελεστικό και το Βουλευτικό Σώμα πρωτοστατούσαν, αφού κάθε απόφαση της Κυβέρνησης έπρεπε να εγκριθεί από τη Βουλή και κάθε νόμος της Βουλής υπόκειντο σε κυρώσεις από την Κυβέρνηση. Ακολουθήθηκε το αντιπροσωπευτικό σύστημα, μιας και το Εκτελεστικό Σώμα θα οριζόταν από το Βουλευτικό και η θητεία τους θα διαρκούσε έναν χρόνο, περιορισμένο διάστημα για την εκτέλεση ενός ολοκληρωμένου έργου.

Σε αυτήν την πρώτη Βουλή, ορίστηκε Πρόεδρος ο Δ. Υψηλάντης και Αντιπρόεδρος ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ο οποίος αργότερα αντικαταστάθηκε από τον Σωτ. Χαραλάμπη. Στο Εκτελεστικό, χρέη Αρχιγραμματέα είχε ο Θ. Νέγρης, Υπουργού Εσωτερικών ο Ι. Κωλέττης, Υπουργού Οικονομίας ο Πανούτσος. Νοταράς, Υπουργού Πολεμικών ο Νότης Μπότσαρης, Υπουργού Δικαίου ο Θεόδωρος Βλάσσης, Υπουργού Θρησκείας ο Επίσκοπος Ανδρούσης Ιωσήφ, Υπουργού Αστυνομίας ο Λάμπρος Νάκος. Το Υπουργείο Ναυτικού ανατέθηκε σε

⁸⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 28 (1975), σ. 16

⁸⁹ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 114

⁹⁰ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 118

τρεις εκπροσώπους των πολεμικών νήσων, τον Φραντζέσκο Βούλγαρη (Υδρα), Ιωάννη Λαζάρου (Σπέτσες), Ανδρέα Χατζηαναργύρου (Σπέτσες)⁹¹. Το Υπουργείο Παιδείας δεν ανατέθηκε, εφόσον επίσημα αναγνωρισμένο κράτος δεν υπήρχε και η Επανάσταση ακόμα εξελισσόταν. Στις 15 Ιανουαρίου 1822, δημοσιοποιήθηκε η Διακήρυξη της Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου, με την οποία η Επανάσταση κηρύχθηκε «εθνική» και προβλήθηκαν οι σκοποί του Αγώνα.

Το πρώτο αυτό Σύνταγμα δεν κατήργησε τις προηγούμενες τοπικές διοικήσεις, αλλά τις ενέταξε στο κεντρικό σύστημα, μια λύση που αργότερα αποδείχθηκε ασύμφορη για την ενιαία διεξαγωγή του Αγώνα. Στις 30 Απριλίου 1822, διαιρέθηκαν με νόμο οι ελεύθερες περιοχές σε επαρχίες. Σε κάθε επαρχία θα ιδρύονταν «αντιεπαρχίες» πρώτης και δεύτερης τάξης, που θα χωρίζονταν σε κοινότητες. Το σύστημα αυτό αρχικά εφαρμόστηκε μόνο στα νησιά του Αιγαίου, πλην των πολεμικών νήσων.

Η σημασία αυτού του βήματος ήταν τεράστια, αφού δημιουργούνταν οι βάσεις για μια ενιαία διοίκηση, περιορίζοντας τις προσωπικές φιλοδοξίες και αντιθέσεις. Η οργάνωση της πολιτείας αποκτούσε δημοκρατικό χαρακτήρα σταδιακά, αλλά ορισμένες από τις διατάξεις περί ατομικών δικαιωμάτων παρέμεναν ατελείς.

3.2. Πολεμικά και πολιτικά γεγονότα στην Πελοπόννησο έως τις αρχές του 1823

Το 1822 τις πολεμικές επιχειρήσεις απασχόλησε η εκστρατεία του Μαχμούτ Πασά Δράμαλη, που με στρατιά περίπου 30.000 ανδρών κατευθύνθηκε στον Μοριά για να καταπνίξει την Επανάσταση. Στην πορεία του ως τον Ακροκόρινθο δε συνάντησε αντίσταση, αφού στο πέρασμά του οι Έλληνες υποχωρούσαν. Ο Θ. Κολοκοτρώνης ήταν εκείνος που παρέμεινε και οργάνωσε την άμυνα, συγκαλώντας πολεμικό συμβούλιο. Κατάφερε να προβλέψει τις κινήσεις του Δράμαλη και να εγκλωβίσει το στράτευμά του στον αργολικό κάμπο, καταπονώντας το με συνεχείς παρενοχλήσεις και με τον αφανισμό τροφίμων. Στην ιστορική μάχη των Δερβενακίων (26 Ιουλίου 1822) ο Δράμαλης έπαθε συντριπτική ήττα και ο Θ. Κολοκοτρώνης αναγνωρίστηκε απ' όλους ως αδιαμφισβήτητος τοπικός ηγέτης και στρατηγός⁹². Στις 28 Ιουλίου, στο Αγιονόρι Κορινθίας ο Δ. Υψηλάντης, ο Νικηταράς, ο Π. Μαυρομιχάλης και τα παλικάρια τους έδωσαν το τελικό χτύπημα στον Δράμαλη. Λίγους μήνες αργότερα, το Ναύπλιο έπεσε στα χέρια των Ελλήνων, με τον Στάικο

⁹¹ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 118

⁹² *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 53 - 62

Σταϊκόπουλο να καταλαμβάνει το Παλαμήδι και παραδόθηκε στους Έλληνες, ύστερα από την υπογραφή της Συνθήκης Παραδόσεως⁹³.

Οι δύο αυτές μεγάλες επιτυχίες του ελληνικού στρατού ανύψωσαν το κύρος των στρατιωτικών, μεγαλώνοντας ταυτόχρονα το χάσμα που είχε δημιουργηθεί με τους πολιτικούς. Η θέση των πολιτικών μετά την επέλαση του Δράμαλη ήταν δυσχερής, αφού την κρίσιμη στιγμή προτίμησαν να διαφύγουν με τα πλοία στον αργολικό κόλπο και να μη μείνουν στο πεδίο της μάχης. Για να αντισταθμίσουν την κακοφημία γύρω από το όνομά τους, προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να μειώσουν τη δύναμη των στρατιωτικών. Κατηγορούσαν τον Θ. Κολοκοτρώνη και την Πελοποννησιακή Γερουσία πως «πάσχουν να κάμουν σύστημα ιδικόν των, μη θέλοντες να ηξεύρουν πλέον την διοίκησιν εγύρισαν τα μυαλά του κόσμου»⁹⁴. Μνημόνευαν τους Αλ. Μαυροκορδάτο και Θ. Νέγρη για την επιτυχία τους στην πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου, ενώ δεν έκαναν καμία αναφορά στη νίκη του Θ. Κολοκοτρώνη και του Δ. Υψηλάντη. Οι στρατιωτικοί, από την άλλη πλευρά, κράτησαν διαλλακτικότερη στάση. Είχαν αποκτήσει και τη στήριξη της Πελοποννησιακής Γερουσίας, που είχε αναγνωρίσει την επικινδυνότητα της κατάστασης με την κάθοδο του Δράμαλη και καλούσε τους κατοίκους να ανασυνταχθούν, να συγκεντρώσουν τρόφιμα και πολεμοφόδια. Μεταξύ τους συνήφθη συμφωνία για αμοιβαία στήριξη, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις της Διοίκησης⁹⁵. Ακόμα ένας παράγοντας που ενίσχυε τους στρατιωτικούς ήταν πως μετά τις νίκες τους έμενε στα χέρια τους τεράστιος πλούτος, κτήματα και κτίσματα, τον οποίο η Κυβέρνηση καλούνταν να διαχειριστεί.

Σε αυτό το κλίμα αντιπαράθεσης μεταξύ «πολιτικών» και «πολεμικών», όπως τους ονομάτισε ο Χριστοφ. Περραιβός, προκηρύχθηκαν οι νέες εκλογές τον Νοέμβριο του 1822. Η πραγματοποίησή τους, όμως, καθυστέρησε σκόπιμα μέχρι να προλάβει να ανασυνταχθεί η Κυβέρνηση και η περίοδος διοίκησής της παρατάθηκε έως τις 15 Φεβρουαρίου 1823. Ενώ αρχικά είχε επιλεγεί το Ναύπλιο ως τόπος συνάντησης, για να αποφευχθούν δυσάρεστες συναντήσεις με τους στρατιωτικούς που επίσης διεκδικούσαν το φρούριό του, ορίστηκε το Άστρος ως τόπος της Β' Εθνοσυνέλευσης⁹⁶.

⁹³ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 31

⁹⁴ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 89

⁹⁵ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 88 - 89

⁹⁶ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 100

3.3. Η Β΄ Εθνοσυνέλευση στο Άστρος Κυνουρίας (29 Μαρτίου – 18 Απριλίου 1823) - Αναθεώρηση του Συντάγματος της Επιδάουρου

Οι εργασίες της Β΄ Εθνοσυνέλευσης ξεκίνησαν επίσημα στις 29 Μαρτίου 1823. Συμμετείχαν οι παραστάτες κάθε επαρχίας, που για κάποιους τόπους ήταν διπλάσιοι ή τριπλάσιοι και για άλλους δεν είχαν εκλεγεί με τη νόμιμη διαδικασία. Μέρος έλαβαν όσοι εκπροσωπούσαν τα άρματα, πρώην μέλη του Εκτελεστικού, Βουλευτές, Υπουργοί, Γερουσιαστές. Ορίστηκαν: Πρόεδρος ο Π. Μαυρομιχάλης, Αντιπρόεδρος ο Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος και Αρχιγραμματέας ο Θ. Νέγρης. Έξω από τον χώρο της Συνέλευσης είχε τοποθετηθεί ο στρατός του Θ. Κολοκοτρώνη με 800 άντρες, αλλά και στρατός των πολιτικών. Από την πρώτη συνεδρία οι πολιτικοί έδειξαν τις προθέσεις τους να επικρατήσουν βάσει της πλειοψηφίας⁹⁷. Αποφασίστηκε η διατήρηση των διατάξεων του Νόμου της Επιδάουρου, η κατάργηση της αρχιστρατηγίας και των τοπικών διοικήσεων, τον έλεγχο των οποίων θα είχε η Κεντρική Διοίκηση, ορίστηκαν τριμελείς επιτροπές, επικεφαλής των Υπουργείων Πολέμου και Ναυτικού, καθώς και ειδικές επιτροπές για τη μελέτη ειδικών θεμάτων, όπως του κρατικού προϋπολογισμού⁹⁸.

Στις 13 Απριλίου ψηφίστηκε το νέο Σύνταγμα, που ονομάστηκε «Νόμος της Επιδάουρου». Σύμφωνα με αυτό, παρέμενε ως είχε το βασικό σχήμα διοίκησης. Βουλευτικό και Εκτελεστικό Σώμα αναλάμβαναν από κοινού το νομοθετικό έργο, ενισχύθηκε όμως η θέση του πρώτου σε βάρος του δεύτερου, που ανέλαβε περισσότερες ευθύνες: η απόλυτη αρνησικυρία του Εκτελεστικού έγινε αναβλητική, το Εκτελεστικό παραδινόταν στη διάκριση του Βουλευτικού και τα μέλη του θα εκλέγονταν από αυτό· επίσης, ήταν υπεύθυνο για τον διορισμό ή την καθαίρεση Υπουργών. Ο θεσμός του Αρχιγραμματέως της Επικρατείας αντικαταστάθηκε από το αξίωμα του Γενικού Γραμματέα, που θα αναλάμβανε τη Γραμματεία του Εκτελεστικού και τις εξωτερικές υποθέσεις.

Ως Γενικός Γραμματέας ορίστηκε ο Αλ. Μαυροκορδάτος, ενώ το Βουλευτικό θα ελεγχόταν τόσο από εκείνον, αλλά και τους νησιώτες⁹⁹. Τα Υπουργεία έγιναν επτά: Εσωτερικών, Οικονομίας, Δικαίου, Πολεμικών, Ναυτικού, Λατρείας, Αστυνομίας. Η Εκπαίδευση υπαγόταν στο Βουλευτικό και η εποπτεία της στο Υπουργείο Εσωτερικών. Με νόμο της 16^{ης} Απριλίου, η επικράτεια θα διαιρείτο σε

⁹⁷ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 101 - 102

⁹⁸ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 102

⁹⁹ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 127

επαρχίες, που θα απαρτίζονταν από κωμοπόλεις και χωριά. Ο διορισμός των επάρχων ήταν ευθύνη και των δύο Σωμάτων και τη διοίκηση των χωριών θα αναλάμβαναν οι δημογέροντες.

Πρόεδρος του Βουλευτικού εκλέχθηκε ο Ιωάννης Ορλάνδος και Αντιπρόεδρος ο Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος. Πρόεδρος του Εκτελεστικού ο Π. Μαυρομιχάλης και μέλη ο Ανδρέας Μεταξάς, ο Σωτ. Χαραλάμπης και ο Ανδρέας Ζαΐμης, με την πέμπτη θέση να μένει κενή για να συμπληρωθεί από τις πολεμικές νήσους, ή, αν χρειαζόταν, από τον Θ. Κολοκοτρώνη¹⁰⁰.

Μία από τις διατάξεις που προκάλεσε πολλές αντιδράσεις ήταν αυτή που άνοιγε τον δρόμο για την ιδιοποίηση των εθνικών γαιών από τους άρχοντες. Αποφασίστηκε η εκποίηση των μεγαλύτερων και καλύτερων εκτάσεων σε μηδαμινές τιμές σε πλειστηριασμό, ενώ οι καλλιεργητές που δε διέθεταν χρήματα, θα εξακολουθούσαν να τις καλλιεργούν¹⁰¹. Το μοίρασμα δε θα ήταν ισότιμο, αφού θα προηγούνταν οι αγωνιστές, οι δεύτερης και τρίτης κατηγορίας οπλαρχηγοί, στους οποίους η κυβέρνηση χρωστούσε «εκδουλεύσεις» (υπηρεσίες που προσέφεραν οι οπλαρχηγοί με δικά τους έξοδα). Έτσι, αποκτούσαν περισσότερο πλούτο και κατά συνέπεια κοινωνική ισχύ¹⁰². Μετά από τις αντιδράσεις, τροποποιήθηκε η διάταξη και επιτρεπόταν πλέον η πώληση μόνο των κτιρίων από δημοπρασία, γεγονός που δυσαρέστησε τους ναυτικούς που περίμεναν να καλύψουν τα έξοδά τους από την εκποίηση της γης. Τελικά, για να ικανοποιηθούν όλοι, η Κυβέρνηση ψήφισε την καταβολή εξόδων αρχικά από την Πελοπόννησο και ύστερα από όλο το Έθνος. Στις 18 Απριλίου ορίστηκε ως έδρα της νέας κυβέρνησης η Τριπολιτσά και η σύγκληση της νέας Εθνοσυνέλευσης μετά από δύο χρόνια. Στις 25 Απριλίου έκλεισαν οι εργασίες της Β΄ Εθνοσυνέλευσης και υπογράφηκε η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, ακόμα και από τον Θ. Κολοκοτρώνη, ως ένδειξη υποχωρητικότητας.

Το νέο πολίτευμα ήταν επίσης επηρεασμένο από τα γαλλικά συντάγματα. Ενισχύθηκαν τα ατομικά δικαιώματα, καταργήθηκαν η δουλεία και οι αγοραπωλησίες ανθρώπων, καθιερώθηκε η ελευθεροτυπία και το δικαστικό ένταλμα προς φυλάκιση, ορίστηκε ο προσδιορισμός του χρόνου κρατήσεως και η δημοσιότητα της δίκης¹⁰³.

Στη Β΄ Εθνοσυνέλευση φάνηκαν τα πρώτα ρήγματα μεταξύ των πολιτικών και των στρατιωτικών. Στο στόχαστρο των πολιτικών βρέθηκαν ο Θ. Κολοκοτρώνης

¹⁰⁰ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 103

¹⁰¹ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 102

¹⁰² Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 124

¹⁰³ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 103

και ο Δ. Υψηλάντης, ενώ η σύνθεση της διοίκησης θεωρήθηκε ολιγαρχική από τους στρατιωτικούς. Η Κυβέρνηση θεωρούσε πως η επιτυχία της Επανάστασης απαιτούσε πολιτικούς χειρισμούς και ο Θ. Κολοκοτρώνης με τους στρατιωτικούς υποστήριζαν πως η Επανάσταση ανήκε σ' αυτούς που είχαν δείξει τις ικανότητές τους στις μάχες. Αντιθέσεις εκφράστηκαν και μεταξύ ντόπιων και ετεροχθόνων Ελλήνων, όπως οι Φαναριώτες, που κατηγορούνταν πως έβαζαν σε προτεραιότητα προσωπικά και κομματικά συμφέροντα για να αποκτήσουν ένα αξίωμα και επικαλούνταν ξένες δυνάμεις για να εξυπηρετηθούν, χωρίς να έχουν προσφέρει ουσιαστικά στον Αγώνα¹⁰⁴.

Με το τέλος της Συνέλευσης, ο Θ. Κολοκοτρώνης κατευθύνθηκε στην Τριπολιτσά. Φόβος και ανησυχία επικράτησε, μήπως πραγματοποιηθούν ενέργειες για την ανατροπή της Κυβέρνησης από τους στρατιωτικούς, που θεωρούσαν άκυρη τη διαδικασία, αφού συμμετείχαν στη Συνέλευση μη εκλεγμένοι παραστάτες. Ήταν αποφασισμένοι να ανατρέψουν τη Διοίκηση και έστειλαν μάλιστα επιστολές στις επαρχίες να μη δεχτούν τη νομιμότητά της. Στις 27 Μαΐου, ο Θ. Κολοκοτρώνης αποδέχθηκε τη θέση του Αντιπροέδρου του Εκτελεστικού, για να κατευνάσει τα πνεύματα, δυσαρεστώντας τους συμμάχους του που απομακρύνθηκαν και δίνοντας την ευκαιρία στους αντιπάλους του να εκμεταλλευτούν την πολιτική του αδυναμία¹⁰⁵. Το βάρος είχε πέσει σε πολιτικές αντιπαλότητες, παρόλο που ο Αγώνας δεν είχε ακόμα ολοκληρωθεί. Οι έχθρες και η διχόνοια η ζοφερή μεταξύ Ελλήνων αδελφών θα οδηγούσαν σε εμφύλιες διαμάχες, που θα έθεταν σε κίνδυνο την επιτυχία της Επανάστασης.

3.4. Τα γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου - Συγκρούσεις γύρω από την Τριπολιτσά (1823 – 1825)

Οι εμφύλιες διαμάχες εξελίχθηκαν σε δύο φάσεις και ανέδειξαν νέες δυνάμεις που ανταγωνίζονταν για την ηγεσία της Επανάστασης, λειτουργώντας ανασταλτικά στην εξέλιξη και επιτυχία του Αγώνα. Οι πρώτες αντιπαραθέσεις είχαν εμφανιστεί με την άφιξη του Δ. Υψηλάντη στην Πελοπόννησο, παραμονές της άλωσης της Τριπολιτσάς, όπου οι πρόκριτοι δεν τον αποδέχθηκαν ως ηγέτη τους. Ακόμα και μεταξύ Φιλικών και Φαναριωτών διανοούμενων (Μαυροκορδάτος, Νέγρης, Καρατζάς) επικρατούσε κλίμα δυσπιστίας, ειδικά μετά τη γνωστοποίηση της αποτυχίας του αδελφού του Δ. Υψηλάντη, Αλέξανδρου, στη Μολδοβλαχία και τη

¹⁰⁴ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 101

¹⁰⁵ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 104

συνειδητοποίηση της ανυπαρξίας της «Αόρατης Αρχής». Σταδιακά αποστασιοποιούνταν από τον Δ. Υψηλάντη και ήδη στην Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου δεν έγινε καμία αναφορά στη Φιλική Εταιρία, ούτε παρίσταντο ο Θ. Κολοκοτρώνης και ο Δ. Υψηλάντης.

Η πρώτη φάση του Εμφυλίου εξελίχθηκε μεταξύ των προκρίτων της Πελοποννήσου και των οπλαρχηγών υπό την ηγεσία του Θ. Κολοκοτρώνη και του Δ. Υψηλάντη, οι επιτυχίες των οποίων στο πεδίο της μάχης τους είχαν δώσει ισχύ που έφερνε σε δύσκολη θέση τους προκρίτους. Η ρήξη κορυφώθηκε μετά τη Β΄ Εθνοσυνέλευση, όπου στην Κεντρική Διοίκηση επικράτησαν δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις: από τη μία το Βουλευτικό Σώμα που εκπροσωπούσαν οι νησιώτες προύχοντες με επικεφαλής τον Γεώργ. Κουντουριώτη και είχαν τη σύμπραξη Ρουμελιωτών οπλαρχηγών υπό τον Ι. Κωλέττη και την υποστήριξη δύο ισχυρών οικογενειών της Πελοποννήσου, του Ανδρ. Ζαΐμη και Ανδρ. Λόντου· από την άλλη το Εκτελεστικό Σώμα υπό τους Π. Μαυρομιχάλη και Θ. Κολοκοτρώνη, που διεκδικούσαν την εξουσία της Πελοποννήσου. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, ως Αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού, έπεισε τα μέλη του να μεταβούν στο Ναύπλιο τον Σεπτέμβριο του 1823, φρούραρχος του οποίου ήταν ο γιος του, Πάνος. Τα μέλη του Βουλευτικού εγκαταστάθηκαν στο Άργος τον Οκτώβριο του 1823. Στις 26 Νοεμβρίου 1823, στάλθηκαν στο Άργος ο Νικηταράς, ο Πάνος Κολοκοτρώνης και ο Δημήτριος Τσόκρης από το Εκτελεστικό, για να διαλύσουν τη Βουλή, η οποία κατέφυγε στο Κρανίδι και ανασυγκροτήθηκε. Μετά την καθαίρεση του Π. Μαυρομιχάλη και του Σωτ. Χαραλάμπη, την προεδρία του Εκτελεστικού ανέλαβε ο Γεώργ. Κουντουριώτης¹⁰⁶, ενώ η πλειοψηφία του Βουλευτικού ήταν με το μέρος της νέας αυτής κυβέρνησης. Η παλιά διοίκηση παρέμεινε στην έδρα της, την Τριπολιτσά, με Πρόεδρο του Εκτελεστικού τον Π. Μαυρομιχάλη.

Η διαμάχη είχε μετατεθεί σε δεύτερη φάση μεταξύ νέων και παραδοσιακών φορέων εξουσίας: την Κυβέρνηση του Κρανιδίου και την Κυβέρνηση της Τριπολιτσάς. Η νεοφανής κεντρική διοίκηση αντιμαχόταν, πλέον, την τοπική εξουσία. Σε αυτή τη φάση, οι στρατιωτικοί της Πελοποννήσου θα συνεργαστούν με τους ντόπιους προκρίτους, με τους οποίους νωρίτερα είχαν συγκρουστεί. Παράδειγμα

---

¹⁰⁶ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 34 - 35

μιας τέτοιας σύμπραξης, είναι και η συνεργασία Κολοκοτρώνη και Δεληγιάννη, που επικυρώθηκε με ένα συνοικέσιο¹⁰⁷.

Η Κυβέρνηση του Κρανιδίου φάνηκε να υπερισχύει χάρη στη διπλωματία του Αλ. Μαυροκορδάτου, ο οποίος κατάφερε να εξασφαλίσει την παραχώρηση αγγλικού δανείου. Η Αγγλία, θέλοντας να διασφαλίσει την άνετη διεξαγωγή του εμπορίου της στις περιοχές που κινούταν ο ελληνικός στόλος, αναγνώρισε διπλωματικά το δικαίωμα στα ελληνικά πλοία να αποκλείουν τα οθωμανικά φρούρια και παραχώρησε δάνειο. Η Κυβέρνηση του Κρανιδίου το αποδέχθηκε, παρά τις αντιδράσεις των αντιπάλων της και ζήτησε επίσημα και την προστασία της¹⁰⁸. Η θέση του νέου Εκτελεστικού ενισχύθηκε και από το γεγονός πως μπορούσε να μισθοδοτεί τους οπλαρχηγούς του κι εκείνοι με τη σειρά τους, τους στρατιώτες. Από τον Μάρτιο του 1824 είχε διακηρύξει νόμιμη τη χρήση βίας για τη διαχείριση των κεκτημένων της Επανάστασης. Δεν τασσόταν μόνο κατά των Οθωμανών, αλλά και όλων όσοι επιχειρούσαν να ανατρέψουν τους Νόμους, υπονοώντας την Κυβέρνηση της Τριπολιτσάς¹⁰⁹.

Αντίθετα, η θέση της παλαιάς διοίκησης, των Αντικυβερνητικών ήταν δυσχερής. Ο Θ. Κολοκοτρώνης είχε ήδη κατηγορηθεί πως στην πολιορκία του Ναυπλίου προσπάθησε να σφετεριστεί λάφυρα και να διεκδικήσει την κυριότητά του, ενώ στην επιτυχή παράδοσή του θεωρήθηκε πως με τη συμφωνία που έκανε με τους Τούρκους ζημίωσε το κρατικό ταμείο και αδίκησε τους οπλαρχηγούς συμπατριώτες του¹¹⁰. Στην Τριπολιτσά πιεζόταν για να φύγει ταυτόχρονα από τα στρατεύματα του νέου Εκτελεστικού, τις αρχές της πόλης και τους κατοίκους της, που του καταλόγιζαν πως ζούσε εις βάρος τους. Για να ανατρέψει την κατάσταση, αποφάσισε να κινηθεί προς την Πάτρα, προκειμένου να ενισχύσει την πολιορκία της πόλης. Οι αντίπαλοί του, τον συκοφάντησαν πως ήθελε να στραφεί κατά των τοπικών καθεστώτων προς όφελός του. Την πορεία του αναχαίτισε μια ένοπλη σύγκρουση που έλαβε χώρα στην Καρύταινα, ανάμεσα στις οικογένειες Πλαπούταιων και Δεληγιανναίων, για τον έλεγχο των χωριών της επαρχίας και τη διαχείριση των προσόδων. Ο Θ. Κολοκοτρώνης ανήσυχος, μαζί με τους Υπουργούς του, κατάφεραν τελικά να προλάβουν την αιματοχυσία. Επιστρέφοντας στην Τριπολιτσά, δέχθηκε δολοφονική

¹⁰⁷ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 166

¹⁰⁸ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 135

¹⁰⁹ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 132

¹¹⁰ Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Ο Αγώνας των Ελλήνων*, σ. 97-98

επίθεση από τους αγανακτισμένους κατοίκους. Πρόκριτοι και στρατιωτικοί, μάλιστα, είχαν ιδρύσει την εταιρία «Αδελφότης», με σκοπό να αμυνθούν εναντίον του.

Οι βιαιοπραγίες έξω από την Τριπολιτσά συνεχίστηκαν με τον γιο του Κολοκοτρώνη, Γενναίο, να ενισχύει τη φρουρά της και τα μέλη της «Αδελφότητος» να καλούν βοήθεια από το Κρανίδι. Τα δύο μέτωπα ήταν έτοιμα για μάχη, η οποία ευτυχώς ανετράπη¹¹¹. Στις 19 Μαρτίου 1824, σε μάχη στο χωριό Ζέλι της Μαντίνειας επικράτησαν οι Κυβερνητικοί και στις 22 Μαρτίου η Τριπολιτσά πολιορκήθηκε με αρχηγό τον Ανδρ. Λόντο. Δεληγιάννης, Θ. Κολοκοτρώνης και Νικηταράς υπερασπίστηκαν την άμυνά της και, παρά τις προσπάθειες του Θ. Κολοκοτρώνη για συμβιβασμό, οι πολιορκητές καλούσαν τους Αντικυβερνητικούς να παραδοθούν και να παραδώσουν το Ναύπλιο. Οι αψιμαχίες έξω από την Τριπολιτσά συνεχίζονταν¹¹². Στις 5 Απριλίου, ο Γεώργ. Κουντουριώτης κατέλαβε την πόλη και, μετά από μάχες στα αργολικά εδάφη, στις 7 Ιουνίου παραδόθηκε και το Ναύπλιο. Οι Κυβερνητικοί επικράτησαν και έδωσαν αμνηστία στους αντιπάλους τους τον Ιούλιο του 1824¹¹³.

Στις 13 Νοεμβρίου 1824, ύστερα από μάχη έξω από την Τριπολιτσά, σκοτώθηκε ο Πάνος Κολοκοτρώνης, κατευθυνόμενος προς τη Συλίμνα. Έπεσε σε ενέδρα και ο δράστης δεν εξακριβώθηκε. Δεν είναι βέβαιο αν ήταν ένα από τα θύματα του διχασμού, ή, το πιθανότερο, χτυπήθηκε εξαιτίας ερωτικής αντιζηλίας. Το σίγουρο, όμως, είναι πως ύστερα από τον θάνατό του, ο Θ. Κολοκοτρώνης κυριεύτηκε από μεγάλη απογοήτευση και έχασε κάθε ενδιαφέρον¹¹⁴. Ανέθεσε, μάλιστα στον Πλαπούτα να διαπραγματευτεί την παράδοσή του στην Κυβέρνηση.

Η Τριπολιτσά κατελήφθη τον Δεκέμβριο του 1824 από τους Κυβερνητικούς, οι οποίοι έθεσαν σε καθεστώς επιτήρησης τους Αντικυβερνητικούς. Δύο μήνες αργότερα, στις 6 Φεβρουαρίου 1825, η Κυβέρνηση αποφάσισε τη φυλάκιση των αντιπάλων της στην Ύδρα.

Στην Πελοπόννησο επικρατούσε χάος. Οι πρώτες επαναστατικές επιτυχίες είχαν αμαυρωθεί από τις εμφύλιες διαμάχες. Τα ρουμελιώτικα και σουλιώτικα στρατεύματα που είχαν εισβάλει στον Μοριά για να υπερασπιστούν την Κυβέρνηση, με επικεφαλής πρωταγωνιστές του Αγώνα, όπως οι Ι. Γκούρας, Κίτσος Τζαβέλλας και Μακρυγιάννης, είχαν προκαλέσει, εκτός από κλίμα δυσαρέσκειας και πολλές υλικές καταστροφές στις περιοχές της Αρκαδίας και της Αχαΐας. Οι αρπαγές, οι εμπρησμοί,

¹¹¹ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 131

¹¹² *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 134

¹¹³ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 35 - 36

¹¹⁴ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 168

οι λαφυραγωγίες ήταν μέρος της εκδικητικότητας των Ρουμελιωτών οπλαρχηγών κατά των τοπικών προυχόντων¹¹⁵. Τα στρατεύματα ήταν πολλά και αδύναμα, χωρίς τρόφιμα. Το εθνικό ταμείο ήταν άδειο. Η πατρίδα βρισκόταν σε κίνδυνο¹¹⁶.

Η απόβαση του Ιμπραήμ Πασά στη Μεθώνη, με σκοπό την επανάκτηση του Μοριά για λογαριασμό του Σουλτάνου της Κωνσταντινούπολης, ταρακούνησε τους διχασμένους Έλληνες που, αν και καθυστερημένα, κατάλαβαν την ανάγκη για ενότητα όλων των δυνάμεων. Στις 28 Απριλίου 1825, ο Γεώργ. Κουντουριώτης ζήτησε από το Βουλευτικό τη χορήγηση γενικής αμνηστίας αναγνωρίζοντας την κρισιμότητα της κατάστασης. Στις 17 / 18 Μαΐου 1825, με κοινή απόφαση Εκτελεστικού και Βουλευτικού, αποδόθηκε αμνηστία στους φυλακισμένους οπλαρχηγούς¹¹⁷. Στο Ναύπλιο, ο λαός τους επιφύλαξε θερμή υποδοχή, εναποθέτοντας τις ελπίδες τους στις ικανότητές τους για τη σωτηρία της Ελλάδος.

---

¹¹⁵ Δ. Παπαδόπουλος, *ό. π.*, σ. 166

¹¹⁶ Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Ο Αγώνας των Ελλήνων*, σ. 101 - 105

¹¹⁷ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 43

Δ' Κεφάλαιο

Η πορεία των γεγονότων στο κέντρο του Μοριά από το 1825 έως το 1830

4.1. Οι πολεμικές επιχειρήσεις κατά το έτος 1825

4.1.1. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο και πρώτες αντιδράσεις

Στις αρχές του 1825 η άφιξη του Ιμπραήμ Πασά στην Πελοπόννησο βρήκε την επαναστατική δράση των Ελλήνων σε ύφεση, εξαιτίας των εμφύλιων διαμαχών που είχαν ξεσπάσει για την πολιτειακή οργάνωση του επερχόμενου νεοσύστατου κράτους.

Ο Ιμπραήμ Πασάς, γιος του τοπάρχη της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη, ήταν γεννημένος στην Καβάλα το 1789. Είχε λάβει μόρφωση από Ευρωπαίους παιδαγωγούς και είχε αποδείξει τις στρατιωτικές του ικανότητες στην Αίγυπτο, με τη δράση του κατά των διαφόρων αποστατών. Από το 1818 οργάνωνε τακτικό στρατό, υπό την εποπτεία Γάλλων εκπαιδευτών, απόστρατων των Ναπολεόντειων πολέμων. Όταν ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση, ο Σουλτάνος του ανέθεσε την καταστολή της στην Κρήτη και στην Πελοπόννησο. Το 1824 κατέλαβε την Κρήτη. Θεώρησε πως η κατάλληλη στιγμή για να αποβιβαστεί στον Μοριά ήταν όταν ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος και φυλακίστηκε ο Θ. Κολοκοτρώνης. Τον Φεβρουάριο του 1825, έφτασε στη Μεθώνη το πρώτο τμήμα 5.000 ανδρών, το οποίο θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί, αν έλειπε η διχόνοια μεταξύ των Ελλήνων. Το επόμενο διάστημα το στρατιωτικό σώμα του Ιμπραήμ ανερχόταν στους 20.000, ενισχυμένο με ιππικό, πυροβολικό, μηχανικό και πολεμοφόδια. Ο ερχομός του προξένησε ανασφάλεια που εξελίχθηκε σε πανικό, ηττοπάθεια, εγκατάλειψη κάθε προσπάθειας για την αντιμετώπιση του ισχυρού επιδρομέα¹¹⁸.

Η Κυβέρνηση θορυβήθηκε και με κοινή απόφαση του Βουλευτικού και Εκτελεστικού Σώματος αποδόθηκε αμνηστία στους φυλακισμένους οπλαρχηγούς. Ο τόπος τούς χρειαζόταν για να αφυπνίσουν το εθνικό αίσθημα, να ξεσηκώσουν τον φοβισμένο λαό. Ο Αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού, Γκίκας Μπότασης, ενθάρρυνε τους Έλληνες να μη διστάσουν μπροστά στον κίνδυνο και να πάρουν τα όπλα, ενώ ο Πρόεδρος, Γεώργ. Κουντουριώτης, προσπάθησε να οργανώσει εκστρατεία κατά του Ιμπραήμ στη Μεσσηνία, που, δυστυχώς, απέτυχε. Το δύσκολο έργο της αναχαίτισης του εχθρού στον Μοριά, ανέλαβε ο Θ. Κολοκοτρώνης, που διορίστηκε

¹¹⁸ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Ιμπραήμ», στο: *ΑΕΕ*, τ. Β' (1979), σ. 202 - 204

αρχιστράτηγος για τον σκοπό αυτό¹¹⁹. Σημαντική ήταν και η προσπάθεια του Παπαφλέσσα να αναπερώσει το καταρρακωθέν ηθικό των Ελλήνων. Απογοητευμένος από την απειθαρχία και την αδράνεια που επικρατούσε, ήταν από εκείνους που επέμενε για την αποφυλάκιση των οπλαρχηγών και ξεκίνησε να μετακινείται στον Μοριά, ώστε να ξεσηκώσει τους αγωνιστές. Στις αρχές Μαΐου, βρέθηκε στο χωριό Βουνό της Μαντινείας, αντιμετωπίζοντας τον αρνητισμό των ντόπιων και στη συνέχεια στο Λεοντάρι Μεγαλόπολης, κατάφερε να πείσει τους ντόπιους να στρατολογηθούν¹²⁰. Στις 20 Μαΐου 1825, έδωσε αποφασιστική μάχη στο Μανιάκι, όπου ηττήθηκε και θανατώθηκε.

Ο Ιμπραήμ είχε ήδη ξεκινήσει να προελαύνει στον Μοριά. Η κατάκτηση της Μεσσηνίας ήταν για εκείνον εύκολη υπόθεση. Ο τακτικός στρατός του φαινόταν αδύνατο να νικηθεί. Οι Έλληνες ήξεραν καλά μόνο τη μέθοδο του κλεφτοπόλεμου και ο Θ. Κολοκοτρώνης αποφάσισε πως αυτή θα ακολουθούσε, με την αποφυγή ανοιχτής μάχης και τις συνεχείς φθορές κατά του εχθρού. Η μάχη κατά μέτωπο ήταν αδύνατη, μιας και υπήρχαν δυσκολίες, αρχικά, στη στρατολόγηση ικανοποιητικού αριθμού πολεμιστών, αλλά και στην οργάνωσή τους, έπειτα. Το μόνο που μπορούσαν να πετύχουν, ήταν να φέρνουν σε δύσκολη θέση τα στρατεύματα του Ιμπραήμ, χτυπώντας τις φρουρές του σε επίκαιρα σημεία που καταλάμβανε για τον έλεγχο της επικοινωνίας και κάνοντας επιθέσεις στις φάλαγγες που συνόδευαν εφοδιοπομπές. Ακολουθώντας αυτόν τον τρόπο, οι Έλληνες τα κατάφερναν συχνά, οι δυσκολίες όμως ήταν πολλές, καθώς έπρεπε να ζουν στα βουνά κρυμμένοι, να μετακινούνται νύχτα, να αγρυπνούν εξαντλημένοι, χωρίς τροφή¹²¹.

Εκτός από την επιθετικότητα του Ιμπραήμ, που προχωρούσε αιχμαλωτίζοντας, καίγοντας χωριά και αρπάζοντας ζώα και γεννήματα, οι Έλληνες οπλαρχηγοί είχαν να αντιμετωπίσουν τον φόβο των κατοίκων, που, μπροστά στον κίνδυνο, προσκυνούσαν. Ο Θ. Κολοκοτρώνης εξαγριωμένος διέταξε: «*φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους*». Προκειμένου να γλιτώσει τα ελληνικά χωριά, απειλούσε με επιθέσεις και έπαιρνε πίσω τα προσκυνοχάρτια. Η έλλειψη πολεμοφοδίων και τροφίμων έκανε ακόμα πιο δύσκολο το έργο του και οι συνεχείς εκκλήσεις προς την Κυβέρνηση δεν έβρισκαν ανταπόκριση¹²².

¹¹⁹ Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Ο Αγώνας των Ελλήνων*, σ. 109 - 114

¹²⁰ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 39 - 43

¹²¹ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 203 - 204

¹²² Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Ο Αγώνας των Ελλήνων*, σ. 109 - 114

Στόχος του Αιγύπτιου στρατηγού ήταν η ανακατάληψη του κέντρου του Μοριά, της Τριπολιτσάς, από όπου θα έλεγχε ευκολότερα τις κινήσεις των Ελλήνων και θα οργάνωνε τις επιθέσεις του. Οι Έλληνες προσπάθησαν να ανακόψουν την πορεία του στη Τραμπάλα και στα Τρίκορφα, χωρίς να τα καταφέρουν. Ο Ιμπραήμ οργανώθηκε στην Τριπολιτσά και, μόνο όταν κινήθηκε προς το Ναύπλιο, συνάντησε σημαντική αντίσταση από τους Έλληνες στους Μύλους του Άργους, με αρχηγούς τον Δ. Υψηλάντη και τον Ι. Μακρυγιάννη, που τον ανάγκασαν να επιστρέψει στη βάση του. Από εκεί συνέχισε τις επιδρομές στην επαρχία της Γορτυνίας, μέχρι που έφυγε για το Μεσολόγγι και, μαζί με τον Κιουταχή, κατάφεραν να το καταλάβουν. Επιστρέφοντας, προχώρησε προς τη Μάνη, όπου προσπάθησε ανεπιτυχώς να την υποτάξει. Οι καταστροφές συνεχίζονταν, η κατάσταση στην Πελοπόννησο ήταν απελπιστική, οι Έλληνες, όμως, δεν πτοούνταν. Τελικά, η δράση του περιορίστηκε στις περιοχές γύρω από την Τριπολιτσά και στα μεσσηνιακά κάστρα. Δέχθηκε μεγάλο πλήγμα στο Ναυαρίνο από τους ξένους ναυάρχους και το 1828 εγκατέλειψε τη χώρα¹²³.

4.1.2. Η μάχη της Δραμπάλας / Τραμπάλας (6 – 7 Ιουνίου 1825)

Μετά την αποφυλάκισή του, ο Θ. Κολοκοτρώνης φρόντισε να συγκεντρώσει στρατεύματα στα Δερβένια, κοντά στο Λεοντάρι, ώστε να προλάβει τον Ιμπραήμ που ανέβαινε από τη Μεσσηνία. Ενθαρρύνοντας τους κατοίκους της περιοχής, κατάφερε να στρατολογήσει 1.000 Έλληνες, που, με αρχηγό τους τον Γεώργιο Δημητρακόπουλο, ανέλαβαν να φυλάσσουν το πέρασμα. Ο Ιμπραήμ, παρακολουθώντας τις κινήσεις του Θ. Κολοκοτρώνη, φοβήθηκε πως δε θα μπορούσε να διαβεί το κακοτράχαλο στενό, τον βοήθησαν, όμως, οι Τούρκοι της περιοχής να φτάσει ως εκεί, αφού πρώτα είχε βάλει φωτιά στην Πολιανή, κυνηγώντας τους κατοίκους της.

Το ηθικό των Ελλήνων ήταν πεσμένο. Ο πρόσφατος θάνατος του Παπαφλέσσα τον Μάιο του 1825, η δυσκολία εύρεσης τροφής, οι φήμες για την ακατανίκητη στρατιά του Ιμπραήμ, τους έκανε να εγκαταλείπουν τις θέσεις τους τρομαγμένοι. Βλέποντας τον εχθρό να πλησιάζει, ο Θ. Κολοκοτρώνης με τους 80 συμπολεμιστές του χτυπούσαν από τα γύρω υψώματα, ενώ ειδοποίησε τα ελληνικά σώματα των Δερβενίων να τον ακολουθήσουν, για να ανακόψουν την πορεία του προς τον κάμπο της Μεγαλόπολης. Στο κάλεσμα του ανταποκρίθηκαν οι Γεώργ.

¹²³ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Ιμπραήμ», στο: *ΑΕΕ*, τ. Β' (1979), σ. 205

Γιατράκος, Γενν. Κολοκοτρώνης, Καν. Δεληγιάννης, Δημ. Παπατσώνης, Γιαν. Γκρίτζαλης, Δ. Πλαπούτας, Κολ. Μπακόπουλος, μαζί με άλλους Τριπολιτσιώτες. Ο Γεώργ. Γιατράκος με τους 800 στρατιώτες του κατέλαβαν τη θέση στο Δυρράχι, προκειμένου να εμποδίσουν την πορεία των Τούρκων προς τον Μυστρά. Οι Γενν. Κολοκοτρώνης, Καν. Δεληγιάννης, Δημ. Παπατσώνης, Μάρκος και Αντώνης Κολοκοτρώνης, μαζί με 3.000 στρατιώτες οχυρώθηκαν σε ταμπούρια στο βουνό Τραμπάλα.

Οι Τούρκοι, στις 6 Ιουνίου 1825, ξεκίνησαν από την Πολιανή προς το Λεοντάρι. Βλέποντας τους Έλληνες να πλησιάζουν, στήθηκαν για μάχη, με το πυροβολικό και το μηχανικό τους να στοχεύουν στο βουνό. Οχυρώθηκαν στο σημείο περίπου 25.000 πεζοί, ιππείς και ξένοι αξιωματικοί. Απέναντί τους βρίσκονταν μόνο 6.000 Έλληνες, που δεν είχαν προλάβει να οργανωθούν καλά, εξαιτίας του μεγάλου πλήθους των αντιπάλων τους και του δύσβατου τοπίου. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, βλέποντας τη σύγκυση που επικρατούσε, έδωσε εντολή σε όσους μπορούσαν να αποτραβηχτούν στα πίσω χωριά. Έμειναν μόνο ο Γενν. Κολοκοτρώνης, ο Δημ. Παπατσώνης, ο Καν. Δεληγιάννης μαζί με τα παλικάρια τους να πολεμούν γενναία. Ο Ιμπραήμ στένευε ολοένα και περισσότερο τον κλοιό, ωστόσο οι Έλληνες κατάφεραν να αποκρούουν όλα τα γιουρούσια, παίρνοντας θάρρος. Τα τρόφιμα και τα πολεμοφόδια, όμως, λιγόστευαν και κατά συνέπεια και οι δυνάμεις τους. Η ιδέα της λιποταξίας είχε μπει στον νου τους, όσο κι αν προσπαθούσε ο Γενν. Κολοκοτρώνης με απειλές για τουφεκισμό να την αποτρέψει. Ο Θ. Κολοκοτρώνης δεν κατάφερε να ανεφοδιάσει τους αγωνιστές και τελικά ειδοποίησε τους καπεταναίους να υποχωρήσουν.

Στις 7 με 8 Ιουνίου 1825, οι Έλληνες ξεκίνησαν να κατηφορίζουν από το δυτικό μέρος της Τραμπάλας, στον γκρεμό, καταφέροντας να ξεφύγουν και να μετακινηθούν προς Τουρκολέκα και Ίσαρι.

Στη μάχη της Τραμπάλας οι Έλληνες νεκροί και τραυματίες ήταν περίπου 140, ενώ οι Τούρκοι 800, αριθμός μικρός αν αναλογιστεί κανείς το μέγεθος του στρατεύματός τους. Με το τέλος της, τα ελληνικά στρατεύματα σκόρπισαν στις γύρω περιοχές και ο Ιμπραήμ πέρασε στον κάμπο της Μεγαλόπολης, καίγοντας τα γύρω χωριά. Τελικά, στις 9 Ιουνίου 1825, μήκε στην Τριπολιτσά¹²⁴.

¹²⁴ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Τραμπάλα», στο: *ΛΕΕ*, τ. Δ' (1979), σ. 328 - 332

4.1.3. Η κατάληψη της Τριπολιτσάς από τον Ιμπραήμ (11 Ιουνίου 1825) - Η πορεία του προς το Ναύπλιο και η οπισθοχώρηση

Μετά τη μάχη της Τραμπάλας, η ελληνική άμυνα αποσύρθηκε και οι περισσότεροι διέφυγαν στις γύρω επαρχίες. Με εντολή του Θ. Κολοκοτρώνη, ο υπασπιστής του Φωτάκος και ο στρατηγός Δ. Τσόκρης, έσπευσαν να προειδοποιήσουν τους κατοίκους της Τριπολιτσάς και να βάλουν φωτιά τριγύρω, για να εμποδίσουν τον Ιμπραήμ να στρατοπεδεύσει εκεί. Μπαίνοντας, όμως, στην πόλη, έσπειραν τον πανικό με τα λόγια τους και οι κάτοικοι νόμιζαν πως ο εχθρός βρισκόταν ήδη έξω από τα τείχη. Επικράτησε μεγάλη αναστάτωση, πολλοί έτρεχαν να σωθούν, χάνοντας ακόμα και τα παιδιά τους.

Εν τω μεταξύ, ο Ιμπραήμ κατευθυνόταν στην Τριπολιτσά με το ιππικό να προπορεύεται και το πεζικό να ακολουθεί, λεηλατώντας και αιχμαλωτίζοντας. Στις 11 Ιουνίου, μπήκε στην ερημωμένη πόλη, άφησε φρουρά και συνέχισε στην Αργολίδα με 6.000 στρατό, προς το Ναύπλιο. Η αργολική πόλη βρισκόταν σε δεινή κατάσταση, αντιμετωπίζοντας προβλήματα τροφοδοσίας, υγιεινής, συνωστισμού από την πληθώρα των προσφύγων και των εμπόρων που προσπαθούσαν να διαφύγουν στα νησιά. Για να προλάβει μια πιθανή πολιορκία του Ναυπλίου, ο Ι. Μακρυγιάννης εγκαταστάθηκε στους Μύλους του Άργους, όπου με την ενίσχυση του Δ. Υψηλάντη και την οργάνωση μιας αποτελεσματικής άμυνας, αντιστάθηκαν γενναία και ανάγκασαν τα αιγυπτιακά στρατεύματα να οπισθοχωρήσουν. Η νίκη αυτή αναπτέρωσε το ηθικό των Ελλήνων, ύστερα από τις συνεχόμενες ήττες.

Όσο συνέβαιναν αυτά, ο Θ. Κολοκοτρώνης από την Καρύταινα επιχειρούσε να ανασυντάξει τον στρατό και να οργανώσει στρατόπεδα. Ο Κων. Μεταξάς με τον Κων. Μαυρομιχάλη ανέλαβαν να ολοκληρώσουν τη διαταγή του και να κάψουν την Τριπολιτσά, ώστε με την επιστροφή του εκεί, ο Ιμπραήμ να μη βρει καταλύματα, τρόφιμα ή πολεμοφόδια. Μόλις ενημερώθηκε την οπισθοχώρησή του από τους Μύλους, ο Θ. Κολοκοτρώνης κάλεσε τα στρατεύματά του να συγκεντρωθούν στο Παρθένι, για να τον αντιμετωπίσουν. Πηγαίνοντας στο σημείο, ταλαιπωρήθηκαν από την ασταμάτητη βροχή και φτάνοντας κοντά στον Αχλαδόκαμπο, έπεσαν εξαντλημένοι να ξεκουραστούν, ζαλισμένοι από το κρασί και την κακοκαιρία. Όταν ο Ιμπραήμ πλησίασε, κανείς δεν ήταν προετοιμασμένος. Όσοι τα κατάφεραν, κρύφτηκαν και σώθηκαν. Ο Θ. Κολοκοτρώνης αποσύρθηκε στο Χρυσοβίτσι,

αιτούμενος εκ νέου τροφές, πολεμοφόδια και ενισχύσεις από τα ρουμελιώτικα στρατεύματα¹²⁵.

4.1.4. Η μάχη στα Τρίκορφα (24 Ιουνίου 1825)

Οι επαναλαμβανόμενες ήττες των Μοραϊτών είχαν βαρύνει το κλίμα στα ελληνικά στρατεύματα. Ο συντονισμός τους ήταν ακατόρθωτος και ο Θ. Κολοκοτρώνης ήταν συχνά αντιμέτωπος με την απειθαρχία τους, τις διαφωνίες και τις αντιζηλίες μεταξύ τους. Είχε φανεί ήδη πως η τακτική των Αιγυπτίων ήταν ανώτερη, αφού ήταν οργανωμένοι σε τακτικό στρατό, ενώ οι Έλληνες σε άτακτο. Παρόλ' αυτά, οι προσπάθειες για την αναχαίτισή τους δεν έπαυαν.

Μαθαίνοντας πως επόμενος στόχος του Ιμπραήμ ήταν η κατάληψη των κάστρων της Μεσσηνίας, τα ελληνικά στρατεύματα, υπό τον Ανδρ. Ζαΐμη και άλλους Καλαβρυτινούς έφτασαν στην Επάνω Χρέπα και τον περίμεναν, ανάβοντας φωτιές. Ο Ιμπραήμ κατάλαβε τη θέση τους κι έτρεξε να τους προλάβει. Όταν έφτασαν στο σημείο ενισχύσεις από τους Γενν. Κολοκοτρώνη, Δ. Παπατσώνη και Καν. Δεληγιάννη, οι Τούρκοι είχαν ήδη οχυρωθεί σε αρκετά σημεία. Ύστερα, έφτασαν στα Τρίκορφα Γορτύνιοι, Μεσσήνιοι, Καλαβρυτινοί, Λεονταρίτες και Κορίνθιοι. Ο Δ. Πλαπούτας βρισκόταν στο Βαλτέτσι με 1.700 Γορτύνιους, ενώ οι Δ. Υψηλάντης και Κων. Μαυρομιχάλης είχαν τοποθετηθεί στα Βέρβαινα με 4.000 άνδρες. Ο Ιμπραήμ συγκέντρωσε στα Τρίκορφα όλες του τις δυνάμεις: 20.000 πεζοί, τακτικοί, ιππικό και πυροβολικό, καθώς και ξένοι πυροβολητές.

Η μάχη στα Τρίκορφα ξεκίνησε, αλλά ο Θ. Κολοκοτρώνης δε βρισκόταν εκεί. Είχε μετακινηθεί στην Επάνω Χρέπα, όπου οι υπόλοιποι οπλαρχηγοί, Ανδρ. Ζαΐμης, Ανδρ. Λόντος και Ι. Νοταράς του είχαν ζητήσει να συναντηθούν εκεί. Έστειλε, όμως, ενισχύσεις με τον Παν. και Ι. Νοταρά, οι οποίοι ταμπουρώθηκαν πίσω από τον Γενν. Κολοκοτρώνη, χωρίς να συμβάλουν ουσιαστικά στη μάχη. Η βοήθεια του Δ. Πλαπούτα καθυστέρησε δύο ώρες να ξεκινήσει από το Βαλτέτσι. Οι Τούρκοι τον πρόλαβαν στη Συλίμνα και τον ανάγκασαν να επιστρέψει, πιάνοντας δύο αιχμαλώτους από τους οποίους έμαθαν πληροφορίες για τη θέση και τον αριθμό των Ελλήνων που πολεμούσαν. Ο Καν. Δεληγιάννης, την ώρα της μάχης, έφυγε από το σημείο που είχε καταλάβει για να συναντήσει τους καπεταναίους στην Επάνω Χρέπα. Η επιστροφή του αργότερα στάθηκε αδύνατη, μιας και η κατάσταση είχε χειροτερέψει.

¹²⁵ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 191 - 193

Ο Γενν. Κολοκοτρώνης στάθηκε στη θέση του αγέρωχος, επιχειρώντας δύο φορές γιουρούσι στα κανόνια των Τούρκων. Απέτυχε, όμως, λόγω της αριθμητικής υπεροχής του εχθρού κι επέστρεψε στη θέση του, που είχε γίνει αρκετά δυσχερής. Στη μάχη τραυματίστηκε ο Δ. Παπατσώνης και θανατώθηκε από τους Τούρκους μαζί με τους δικούς του, καθώς τον μετέφεραν. Ο Ιμπραήμ κινήθηκε κυκλωτικά. Οι Παν. και Ι. Νοταράς, που βρίσκονταν πίσω από τον Γενν. Κολοκοτρώνη, μόλις το αντιλήφθηκαν, τράπηκαν σε φυγή. Το σημείο τους το κατέλαβαν τα τουρκικά τμήματα και, πλέον, ο Γενν. Κολοκοτρώνης βαλλόταν ολόπλευρα. Αναγκάστηκε να οπισθοχωρήσει, ενώ δεν εγκατέλειψε την προσπάθεια και συνέχισε να πολεμά με όσες δυνάμεις του είχαν απομείνει. Έχασε τους μισούς στρατιώτες του, ενώ ο ίδιος κινδύνεψε να πιαστεί αιχμάλωτος.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης, έστειλε σωματοφύλακες να βοηθήσουν, έστω και την ύστατη στιγμή. Από τα γύρω υψώματα τουφέκιζαν τους Τουρκοαιγυπτίους και κατάφεραν να σώσουν τον Γενναίο και όσους είχαν απομείνει από το σώμα του.

Οι Έλληνες νεκροί ήταν 500, οι 270 από το σώμα του Γενναίου, ανάμεσά τους και σπουδαίοι καπεταναίοι. Οι Τούρκοι έχασαν 700. Η ήττα των Ελλήνων στα Τρίκορφα ήρθε να προσθέσει ακόμα μια απογοήτευση, αν αναλογισθεί κανείς πως ήταν δυνατό να κερδηθεί, μιας και ο τόπος προσφερόταν για μάχη και οι δυνάμεις γύρω από την Τριπολιτσά υπήρχαν. Ο Ιμπραήμ κινήθηκε προς τη Γορτυνία και όσοι Έλληνες ήταν από εκεί, έσπευσαν να προστατέψουν τις οικογένειές τους, ενώ οι υπόλοιποι γύρισαν στις επαρχίες τους. Αργότερα, αρκετοί ανασυντάχθηκαν και επιχειρούσαν επιθέσεις από τα σημεία που βρίσκονταν. Ο Γενν. Κολοκοτρώνης, στα μέσα Ιουλίου, συγκρούστηκε με ένα τουρκικό στρατιωτικό σώμα που έβγαινε από την Τριπολιτσά, σκοτώνοντας 70 και πιάνοντας εννέα αιχμαλώτους¹²⁶.

4.1.5. Επιδρομές του Ιμπραήμ γύρω από την Τριπολιτσά: Συγκρούσεις στην Αλωνίσταινα και στα Μαγούλιανα

Μετά τη μάχη στα Τρίκορφα, η κυριαρχία των Τούρκων στην περιοχή της Τριπολιτσάς ήταν ξεκάθαρη. Οι Έλληνες αγωνιστές είχαν διασκορπιστεί και οι κάτοικοι των χωριών έβρισκαν καταφύγια στα βουνά. Ο Θ. Κολοκοτρώνης έστησε το στρατηγείο του στα Μαγούλιανα, όπου άρχισαν να συγκεντρώνονται οι συμπολεμιστές του. Στις αρχές Ιουλίου κατέλαβαν το Διάσελο της Αλωνίσταινας, το πέρασμα ανάμεσα στη Βυτίνα και στην Αλωνίσταινα, που αρκετές φορές στον Αγώνα

¹²⁶ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Τρίκορφα», στο: *ΑΕΕ*, τ. Δ' (1979), σ. 336 - 339

εξυπηρέτησε τους Έλληνες ως ορμητήριο και καταφύγιο. Από εκεί σχεδίαζαν να επιτεθούν στους Τούρκους, αλλά δεν πρόλαβαν.

Το τούρκικο ιππικό και πεζικό επιτέθηκε στα ανατολικά, με τους οχυρωμένους Έλληνες του Νοταρά, του Γενν. Κολοκοτρώνη, του Ανδρ. Λόντου να τους αντικρούουν και τον Δ. Πλαπούτα να φτάνει από τα δυτικά. Οι Τούρκοι περικυκλώθηκαν. Όσοι πρόλαβαν έτρεξαν να σωθούν, 100 σκοτώθηκαν και περίπου 15 αιχμαλωτίστηκαν. Σε νέα επίθεση που επιχείρησαν, αναχαιτίστηκαν από τους Θ. Κολοκοτρώνη, Ανδρ. Ζαΐμη και Καν. Δεληγιάννη. Η νίκη τους έδωσε θάρρος ώστε να συνεχίσουν τις προσπάθειες¹²⁷.

Ο Ιμπραήμ εκνευρίστηκε με την έκβαση της μάχης και έστειλε 4.000 πεζούς και 1.000 ιπείς για να κατατροπώσει τους Έλληνες της Αλωνίσταινας. Ο ίδιος προχώρησε από τον δημόσιο δρόμο κατευθείαν προς το Διάσελο, με σκοπό να τους περικυκλώσει και να τους εξοντώσει. Στον δρόμο του εξακολουθούσε να λεηλατεί και να αιχμαλωτίζει οικογένειες.

Οι Έλληνες, υποπευδόμενοι τις κινήσεις του Ιμπραήμ, μετακινήθηκαν στα Μαγούλιανα, για να καταλάβουν νέες θέσεις και να προμηθευτούν τρόφιμα, αφήνοντας στο Διάσελο 3.000 συμπατριώτες τους, οι οποίοι δεν πρόλαβαν να ανασυνταχθούν και δέχτηκαν τη σφοδρή επίθεση των Τουρκοαιγυπτίων από κάθε πλευρά. Μερικοί οπλαρχηγοί οχυρώθηκαν στο χωριό, ενώ ο Θ. Κολοκοτρώνης με κάποιους άλλους βγήκαν να πολεμήσουν πιο ανοιχτά. Αταξία και σύγχυση κυρίευσαν τους κατοίκους του χωριού και τους υπερασπιστές του, που το εγκατέλειπαν απελπισμένοι. Οι οπλαρχηγοί έφυγαν προς τα Λαγκάδια και χωρίστηκαν. Ο Ανδρ. Ζαΐμης κινήθηκε προς τα Καλάβρυτα και ο Γενν. Κολοκοτρώνης μαζί με τον Καν. Δεληγιάννη πήγαν προς το Ναύπλιο.

Ο τουρκοαιγυπτιακός στρατός έκαψε την Αλωνίσταινα, τα Μαγούλιανα και τα γύρω χωριά. Ο Ιμπραήμ επέστρεψε στην Τριπολιτσά, αφήνοντας τη μισή επαρχία της Καρύταινας κατεστραμμένη¹²⁸.

4.1.6. Ανασύσταση στρατοπέδων στα Βέρβαινα και στον Άγιο Πέτρο

Παρά τις αποτυχίες, οι Έλληνες ανασυντάσσονταν, σχεδιάζοντας τρόπους να σταματήσουν τον Ιμπραήμ. Υπό τους Δ. Υψηλάντη και Κων. Μαυρομιχάλη στήθηκε εκ νέου στρατόπεδο στα Βέρβαινα αποτελούμενο από 4.000 άνδρες. Εκεί έφτασε και ο Θ. Κολοκοτρώνης με 30 ακόμα. Ο Ιμπραήμ αντέδρασε άμεσα, διαλύοντάς το. Λίγο

¹²⁷ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 202

¹²⁸ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 203

αργότερα, ανασυστάθηκε και δημιουργήθηκε ακόμα ένα στον Άγιο Πέτρο, με γενικό αρχηγό τον Θ. Κολοκοτρώνη. Ο Δ. Υψηλάντης απογοητευμένος, έφυγε για το Ναύπλιο. Σχηματίστηκε, επίσης, νέα επιτροπή από τους Αναστ. Λόντο, Κων. Δεληγιάννη και Κων. Δεληγιάννη από την Ήπειρο, υπεύθυνη για την τροφοδοσία, τη στρατολόγηση και τη μισθοδοσία των στρατιωτών, που εγκαταστάθηκε στο Άστρος.

Μεγάλο πρόβλημα των στρατοπέδων ήταν η διαρροή των αγωνιστών, εξαιτίας του φόβου, της έλλειψης τροφίμων, πολεμοφοδίων και της απουσίας οργάνωσης. Η Κυβέρνηση έδωσε διαταγή να παρεμποδιστεί η φυγή από τα στρατόπεδα και να δημιουργηθεί παρατεταγμένος στρατός για την αντιμετώπιση του Ιμπραήμ, κάτι το οποίο ήταν αδύνατο, αφού οι Έλληνες είχαν συνηθίσει στην τακτική του κλεφτοπόλεμου και φοβούνταν να αντιμετωπίσουν κατά μέτωπο τα πολυάριθμα τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα. Παρά τις διαταγές, οι διοικούντες αδυνατούσαν να τροφοδοτήσουν τον στρατό και να τον συντηρήσουν, με αποτέλεσμα οι διαρροές να συνεχίζονται. Ο Θ. Κολοκοτρώνης υποστήριζε πως η οργάνωση τακτικού στρατού με τον Ιμπραήμ να κυριαρχεί στο κέντρο της Πελοποννήσου, ήταν αδύνατη. Δε γινόταν να επιτευχθεί συγκέντρωση χιλιάδων στρατιωτών, υπό το άγρυπνο βλέμμα των Τούρκων, που θα παρέμβαιναν και, με μια μόνο επίθεση, θα κατατρόπωναν τους εξεγερθέντες. Η κατάσταση ήταν δύσκολη: ο Θ. Κολοκοτρώνης αδυνατούσε να συγκεντρώσει μεγάλο αριθμό στρατιωτών, η Κυβέρνηση δεν μπορούσε να τους υποστηρίξει, ο τόπος ήταν έρημος και τρόφιμα δεν υπήρχαν¹²⁹. Οι επιτυχίες του παρελθόντος φαίνονταν ακατόρθωτο να επαναληφθούν.

4.1.7. Επιτυχία των Ελλήνων στην Νταβιά / Δαβιά, στην Πιάνα και στο Χρυσοβίτσι

Όταν ο Ιμπραήμ κατευθύνθηκε στον επόμενο μεγάλο στόχο του, τη Μεσσηνία και τον Μυστρά, άφησε στη θέση του τον Σουλεϊμάν Μπέη, να φυλάσσει την τοποθεσία Νταβιές. Επρόκειτο για χωριά της Μαντινείας (Άνω και Κάτω Νταβιά), που η σημασία τους ήταν σπουδαιότατη, λόγω των νερόμυλων που βρίσκονταν εκεί, απαραίτητοι στους Τούρκους της Τριπολιτσάς για να αλέθουν τα σιτηρά τους. Τον Αύγουστο του 1825, βρίσκονταν στο σημείο 1.800 Τούρκοι, αριθμός που οι Έλληνες θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν εύκολα.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης κάλεσε τα ελληνικά σώματα να τοποθετηθούν σε συγκεκριμένες θέσεις, ώστε να πετύχουν μια συντονισμένη επίθεση. Η κατάληψη του

¹²⁹ *IEE*, τ. 28 (1975), σ. 204

σημείου ήταν σημαντική για την ανασύσταση του στρατοπέδου στα Τρίκορφα. Ανέθεσε στον Δ. Πλαπούτα, τον Δ. Δεληγιάννη και τον Νικηταρά να παρενοχλούν με επιθέσεις τους τα τουρκικά στρατεύματα που κινούνταν προς τη Μεσσηνία. Ο Ανδρ. Λόντος περίμενε στα Βέρβαινα και ο ίδιος ο Θ. Κολοκοτρώνης μαζί με τον Ανδρ. Ζαΐμη τοποθετήθηκαν με τους στρατιώτες τους ανάμεσα στις Νταβιές και στην Πιάνα.

Στις 12 Αυγούστου ξεκίνησε η επίθεση κατά των Τούρκων της Πιάνας. Δύο λόχοι τους καταστράφηκαν, μαζί με οκτώ (8) μύλους, ενώ οι Τούρκοι με τον Σουλεϊμάν οχυρώθηκαν σε έναν Πύργο και πολιορκήθηκαν από τους Έλληνες αγωνιστές. Ταυτόχρονα, δέχονταν επιθέσεις και οι Τούρκοι του Χρυσοβιτισίου, που, τελικά, εγκατέλειψαν τις θέσεις τους. Ο Ιμπραήμ πληροφορήθηκε τις κινήσεις των Ελλήνων και επέστρεψε από τη Μεσσηνία. Η είδηση πως έφτανε στο σημείο με ενισχύσεις, θορύβησε τους Έλληνες που αποχώρησαν. Οι Τουρκοαιγύπτιοι, βλέποντας την καταστροφή των μύλων, επέστρεψαν στην Τριπολιτσά.

Το αποτέλεσμα της μάχης είχε ιδιαίτερη σημασία για τις επόμενες κινήσεις Ελλήνων και Τούρκων. Χάθηκαν σε αυτή 500 περίπου Τούρκοι και 15 Έλληνες, ενώ ο Ιμπραήμ αναγκάστηκε να επιστρέψει, αναβάλλοντας την σχεδιασμένη επίθεσή του στην Τριφυλία Μεσσηνίας. Επίσης, δημιουργήθηκε σοβαρό πλήγμα στον ανεφοδιασμό τους, μιας και δεν μπορούσαν πια να αλέσουν τα σιτηρά τους. Ανάγκαζαν τους Έλληνες αιχμαλώτους να δουλεύουν με χειρόμυλους και αλογόμυλους, αλλά η παραγωγή ήταν μειωμένη. Τα αποσπάσματα που στέλνονταν στη Μεσσηνία για προμήθειες δέχονταν συχνά αιφνιδιαστικές επιθέσεις από τους Έλληνες^{130 131}. Ήταν μια ελπιδοφόρα νίκη, που αναπτέρωσε το ηθικό των Ελλήνων.

4.1.8. Προσπάθειες ανακατάληψης της Τριπολιτσάς από τους Έλληνες

Σημαντικό βήμα για τις ελληνικές στρατιωτικές επιχειρήσεις ήταν και η προσπάθεια οργάνωσης τακτικού σώματος στρατού στο Ναύπλιο από τον Κάρολο Φαβιέρο (Charles Fabvier, 1783 – 1855), Γάλλο φιλέλληνα συνταγματάρχη, που είχε διαπρέψει στις εκστρατείες του Ναπολέοντα και διορίστηκε διοικητής των ελληνικών τακτικών στρατευμάτων. Προκειμένου να προετοιμάσει κατάλληλα τον στρατό, σύμφωνα με τα γαλλικά πρότυπα, προσέλαβε φιλέλληνες στρατιωτικούς εκγυμναστές. Αρκετοί ήταν εκείνοι που κατετάγησαν εθελοντικά, είτε Έλληνες του Ναυπλίου, είτε του εξωτερικού.

¹³⁰ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 205

¹³¹ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Νταβιά», στο: *ΑΕΕ*, τ. Δ' (1979), σ. 57 - 58

Επιχειρήθηκε η οργάνωση του ιππικού από τον Γάλλο επίλαρχο M. Regnaud de St Jean d' Angély, που έφερε στολές και όπλα. Σχηματίστηκε και σώμα πυροβολικού από τον Εμμανουήλ Καλλέργη, όπως και η στρατιωτική μουσική του Ναυπλίου από τον φιλέλληνα Ernst Michael Mangel.

Τον Σεπτέμβριο του 1825, ανατέθηκε στον Καρ. Φαβιέρο να επιτεθεί και να καταλάβει την Τριπολιτσά, ενώ ο Ιμπραήμ βρισκόταν ακόμα στον Μυστρά. Ο Αναστ. Λόντος και ο Δ. Τσόκρης, που είχαν στρατοπεδεύσει έξω από την πόλη, ενημέρωσαν την Κυβέρνηση πως η άμυνα του εχθρού ήταν αδύναμη και η Τριπολιτσά εύκολα θα μπορούσε να κυριευτεί. Ο Καρ. Φαβιέρος, θέλοντας να ικανοποιήσει το γόητρό του και να πετύχει την πρώτη του νίκη, κινήθηκε προς την Τριπολιτσά με 300 άνδρες και δύο πυροβόλα, στις 5 Σεπτεμβρίου 1825. Την επόμενη μέρα, στη σύσκεψη των οπλαρχηγών στα Τρίκορφα, αποφασίστηκε επίθεση και από τον άτακτο στρατό. Οι τακτικοί θα στρατοπέδευαν έξω από τα τείχη και οι άτακτοι θα πλησίαζαν από την άλλη πλευρά.

Ασυνεννοησία επικράτησε μεταξύ των δύο σωμάτων. Οι άτακτοι άργησαν να οργανωθούν στις καθορισμένες θέσεις τους και οι τακτικοί, μόλις κατάλαβαν πως οι εχθροί αγρυπνούσαν, αποχώρησαν. Η έφοδος στην πόλη, τελικά, ματαιώθηκε. Ο τακτικός στρατός επέστρεψε στη βάση του και συνέχισε να ενισχύεται διαρκώς το επόμενο διάστημα¹³².

Τον Νοέμβριο του 1825, παρουσιάστηκε μια σημαντική ευκαιρία στον Θ. Κολοκοτρώνη για την ανάκτηση της Τριπολιτσάς. Απογοητευμένοι Αλβανοί μισθοφόροι της πόλης, πλησίασαν τον Έλληνα στρατηγό και του ζήτησαν να τους εξασφαλίσει την επιστροφή στην πατρίδα τους και σε αντάλλαγμα θα τον βοηθούσαν να καταλάβει την πόλη. Ο Θ. Κολοκοτρώνης ειδοποίησε αμέσως την Κυβέρνηση, η οποία έδωσε την άδειά της και ανέθεσε, ερήμην του Θ. Κολοκοτρώνη, στον Ι. Φιλήμονα να δράσει κατασκοπευτικά, δηλώνοντας ψευδή υποταγή στον Σουλεϊμάν, ώστε να κρατά ενήμερους τους διοικούντες για τις κινήσεις των Τούρκων. Γι' ακόμα μια φορά επικράτησε σύγχυση, αφού ο Θ. Κολοκοτρώνης φυλάκισε προσωρινά τον απεσταλμένο της Κυβέρνησης, χωρίς να γνωρίζει τους πραγματικούς σκοπούς του.

Μαζί με τον Κων. Μαυρομιχάλη αποφάσισαν να συγκεντρώσουν στρατό στη Βερσοβά, προγραμματίζοντας αιφνιδιαστική επίθεση. Το σχέδιό του, όμως, προδόθηκε από την ίδια την Κυβέρνηση, που επέτρεψε την ανακοίνωσή του στην

---

¹³² *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 207

τοπική εφημερίδα της Ύδρας, «Φίλος του Νόμου». Επόμενο ήταν οι Τούρκοι να προετοιμαστούν κατάλληλα, αναμένοντας επίθεση. Αμέσως διατάχθηκε γενική αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων, ενώ το χάσμα μεταξύ Κυβέρνησης και Θ. Κολοκοτρώνη μεγάλωνε ολοένα και περισσότερο¹³³.

4.2. Η πορεία των γεγονότων το έτος 1826 στον Μοριά

Ένα από τα πιο καθοριστικά γεγονότα στην εξέλιξη του Αγώνα το 1826 ήταν η υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης, στις 4 Απριλίου, από τις Μεγάλες Δυνάμεις, το οποίο ήταν ένα ισχυρό πλήγμα για την Ιερά Συμμαχία. Η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία, αν και στην αρχή ήταν αντίθετες με τα αιτήματα των επαναστατών, αναγνώρισαν την ύπαρξη του ελληνικού ζητήματος και κατανόησαν πως ήταν απαραίτητη η διπλωματική οδός για την επίλυσή του. Το Πρωτόκολλο ήταν μια συμβατική πράξη που προέβλεπε τη σύσταση ενός κράτους με το όνομα «Ελλάς», το οποίο θα ήταν φόρου υποτελής στον Σουλτάνο¹³⁴, αλλά θα διοικείτο από δικούς του, εκλεγμένους ηγέτες που θα ήταν ελεύθεροι να κυβερνούν βάσει της συνείδησής τους και να ελέγχουν το εμπόριο. Αν η Πύλη δε συμφωνούσε, η παρέμβαση των Δυνάμεων θα ήταν άμεση¹³⁵. Λίγες μέρες αργότερα, ξεκίνησαν οι εργασίες της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο, όπου και αποφασίστηκε να επιτραπεί η αγγλική διαμεσολάβηση ανάμεσα σε Έλληνες και Τούρκους. Διακόπηκε, όμως, εξαιτίας των γεγονότων του Μεσολογγίου.

Μετά την πολιορκία του Μεσολογγίου, ο Ιμπραήμ πέρασε στην Αχαΐα, λεηλάτησε τον νομό και ένα από τα σώματά του κατευθύνθηκε προς τη Μεσσηνία με πλοία. Ο ίδιος προχώρησε προς την Τριπολιτσά με 9.000 άνδρες, χωρίς να συναντήσει σοβαρή αντίσταση και συνέχιζε να προκαλεί καταστροφές στην επαρχία των Καλαβρύτων. Στο πέρασμά του, οι ελληνικοί πληθυσμοί έτρεχαν να βρουν καταφύγιο, ή πορεύονταν προς τη Μάνη, το μόνο απάτητο μέρος του Μοριά. Στις 10 Μαΐου, έφτασε στην Τριπολιτσά, όπου οργάνωσε την επίθεσή του στα μεσσηνιακά κάστρα.

Αντιλαμβανόμενοι τις προθέσεις του, οι οπλαρχηγοί Γενν. Κολοκοτρώνης, Παν. Νοταράς με 2.500 στρατιώτες και στη συνέχεια ο Θ. Κολοκοτρώνης, ο Δ. Πλαπούτας με τους δικούς τους, περίμεναν στο Δερβένι Λεονταρίου την τουρκική

¹³³ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 208

¹³⁴ Κ. Σβολόπουλος, *Κατακτώντας την Ανεξαρτησία. Δέκα δοκίμια για την Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2010, σ. 256

¹³⁵ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 46

στρατιά. Σύνολο 5.000 Ελλήνων κατάφεραν να εμποδίσουν τον Ιμπραήμ και τον ανάγκασαν να επιστρέψει στην Τριπολιτσία. Στο Δυρράχι, ο Νικηταράς έκλεισε, επίσης, τον δρόμο του. Ο Ιμπραήμ πέρασε, τελικά, από τον δρόμο των χωριών πίσω από την Καρύταινα, κατέστρεψε μεγάλο μέρος της επαρχίας κι έκαψε την Ανδρίτσαϊνα. Οι Έλληνες, κρυμμένοι στις ράχες, τους ακολουθούσαν και τους χτυπούσαν όσο μπορούσαν¹³⁶, βασιζόμενοι πάντα στην τακτική του κλεφτοπόλεμου.

Μετά την αποτυχία του στη Μάνη, ο Ιμπραήμ επέστρεψε στην Τριπολιτσία για να ανασυνταχθεί. Στην τοποθεσία Κουρουνιού, οι Καρυτινοί χτύπησαν τμήμα του στρατού του, που είχε διαταχθεί να εκκαθαρίσει την περιοχή. Τελικά, τον Ιούλιο του 1826 ο Ιμπραήμ έφτασε στην Τριπολιτσία, ενώ οι λεηλασίες στα γύρω χωριά συνεχίζονταν. Οι Έλληνες εξακολουθούσαν ακούραστα να παρενοχλούν τον εχθρό. Ο Γενν. Κολοκοτρώνης έστησε ενέδρα στο χωριό Αρκουδόρεμα της επαρχίας της Καρύταινας. Οι σπηλιές του τόπου εκείνου είχαν προσφέρει αρκετές φορές καταφύγιο στους αγωνιστές. Φτάνοντας οι Τούρκοι στο σημείο, δέχτηκαν επίθεση και αναγκάστηκαν να διασκορπιστούν¹³⁷.

Στις 18 Ιουλίου, έξω από τη Τριπολιτσία στο χωριό Μεχμέταγα (Γαρέα), 400 Αιγύπτιοι συγκρούστηκαν με τα ελληνικά στρατιωτικά σώματα. Ο στρατός του Θ. Κολοκοτρώνη, το άτακτο ιππικό του Χατζημιχάλη Νταλιάνη, οι δύο ίλες του τακτικού στρατού υπό τον φιλέλληνα Αντ. Αλμείδα, ο Νικηταράς και ο Π. Γιατράκος με τους άνδρες τους, σύνολο 2.000, επιτέθηκαν στους Τούρκους που επέδραμαν γύρω από την Τριπολιτσία, οι οποίοι τρομοκρατήθηκαν και ζήτησαν βοήθεια από τους ομοεθνείς τους. Ο Θ. Κολοκοτρώνης φοβήθηκε πιθανό αποκλεισμό των Ελλήνων και διέταξε εγκατάλειψη του σημείου. Οι εχθροί καταδίωξαν το ελληνικό ιππικό, μόλις, όμως, άκουσαν φωνές, νόμιζαν πως τους πλησίαζε ο Θ. Κολοκοτρώνης και έτρεξαν πίσω στην Τριπολιτσία, αφήνοντας πίσω τους 200 νεκρούς, αλλά και πολλά όπλα που κέρδισαν οι Έλληνες¹³⁸.

Ο Ιμπραήμ συνέχιζε την καταστροφική του πορεία και στις επαρχίες της Κορινθίας. Επιστρέφοντας στη βάση του, οργάνωσε τον στρατό του σε τρία τμήματα, που θα αναλάμβαναν να επιτεθούν στις επαρχίες της Πελοποννήσου.

Το πρώτο τμήμα κινήθηκε στην επαρχία του Αγίου Πέτρου Κυνουρίας, όπου λεηλάτησε την ύπαιθρο κι έκαψε το Καστρί, τον Άγιο Πέτρο, τη Μονή Μαλεβής, τον

¹³⁶ *ΙΕΕ*, τ. 28 (1975), σ. 222

¹³⁷ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Αρκουδόρεμα», στο: *ΛΕΕ*, τ. Α' (1979), σ. 168

¹³⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 29 (1975), σ. 19

Άγιο Ιωάννη και προχώρησε στην πεδιάδα του Άστρους. Στο κάστρο της περιοχής είχαν καταφύγει Έλληνες από τα γύρω χωριά και, για την προφύλαξή του, έφτασαν ενισχύσεις του Δ. Πλαπούτα, Γενν. Κολοκοτρώνη και των Επτανησίων υπό τον Ανδρ. Μεταξά. Ο αιγυπτιακός στρατός κατέστρεφε κι έκαιγε τους γύρω τόπους ως τα παράλια, κατευθύνθηκε στα Καλύβια και στις 4 Αυγούστου έφτασε στο κάστρο. Τότε, οι Έλληνες επιτέθηκαν με όλα τα κανόνια τους και οι εχθροί υποχώρησαν. Στις 6 Αυγούστου, επιχείρησαν και πάλι να καταλάβουν το κάστρο, συναντώντας την αντίσταση των Ελλήνων.

Το δεύτερο τμήμα προχώρησε προς τον Πραστό Κυνουρίας και τον κατέστρεψε μαζί με τις βυζαντινές εκκλησίες του. Οι κάτοικοί του κατέφυγαν προς Λεωνίδι, Βρονταμά, Κρεμαστή και παραδόθηκαν. Ύστερα, οι Αιγύπτιοι προχώρησαν προς τη Λακωνία.

Το 1826, ο Ιμπραήμ με βάση του την Τριπολιτσά, επέδραμε στις γύρω επαρχίες και επέστρεψε με πλούσια λεία: τρόφιμα, δημητριακά, ζώα, αιχμάλωτα γυναικόπαιδα που προορίζονταν για τα σκλαβοπάζαρα της Αιγύπτου. Ουσιαστικές μάχες οι Έλληνες δεν μπορούσαν να δώσουν σε έναν τόπο που, πλέον, δεν τους ανήκε. Όμως, δε σταματούσαν τις προσπάθειές τους. Καρυτινοί, Χρυσοβιτσιώτες, Αρκουδορεματίτες τον προσέβαλλαν συνεχώς κρυμμένοι στα καταφύγια και οχυρωμένοι σε σπηλιές. Ο Ιμπραήμ τους κυνηγούσε στα βουνά κι άρπαζε ό,τι μπορούσε. Το ίδιο και οι Έλληνες. Τουφεκισμοί, πυρκαγιές, φόβος και απελπισία κατέκλυζαν τον Μοριά τον χρόνο εκείνο.

4.3. Πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις το έτος 1827 στην Πελοπόννησο

4.3.1. Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας (19 Μαρτίου – 5 Μαΐου 1827)

Το 1827 στην πολιτική σκηνή της επαναστατημένης Ελλάδας κυριαρχούσαν τρεις διαφορετικές παρατάξεις: το Αγγλικό Κόμμα, με εκπροσώπους τους Αλ. Μαυροκορδάτο και Ανδρ. Μιαούλη από τα νησιά, το Γαλλικό Κόμμα, με τους Ι. Κωλέττη και Γεώργ. Κουντουριώτη από τη Ρούμελη και το Ρωσικό, με κύριο εκπρόσωπο τον Θ. Κολοκοτρώνη από την Πελοπόννησο. Μεταξύ τους υπήρχε κλίμα αντιπαράθεσης και δυσπιστίας και στην αρχή διαφωνούσαν για τον τόπο διεξαγωγής των συνεδριάσεων.

Όταν ξεκίνησαν οι εργασίες, τον Ιανουάριο του 1827 στην Ερμιόνη, δε συμμετείχαν όλοι. Η Επιτροπή Διοίκησης βρισκόταν στην Αίγινα. Ορίστηκε ως Πρόεδρος ο Γεώργ. Σισίνης και Γραμματέας ο Νικ. Σπηλιάδης. Κύριος σκοπός ήταν

η αναθεώρηση Προσωρινού Πολιτεύματος. Άρχισαν να γίνονται προετοιμασίες για την κατάρτιση Συντάγματος, συγκροτήθηκε Επιτροπή για το Πολίτευμα, όπως και για τους Οργανισμούς του ναυτικού, του στρατού, των εκκλησιαστικών και εκπαιδευτικών πραγμάτων, καθώς και των δικαστηρίων.

Όταν η πλειοψηφία κατέφθασε στην Τροιζήνα, ξεκίνησαν και οι συνεδριάσεις, στις 19 Μαρτίου. Με το ΣΤ΄ ψήφισμα, ανατέθηκε στον Ι. Καποδίστρια να κυβερνήσει τους επαναστατημένους Έλληνες για μια επταετία. Θερμός υποστηρικτής του ήταν και ο Θ. Κολοκοτρώνης. Ακόμα ένα σημαντικό έργο ήταν και η ψήφιση του Πολιτικού Συντάγματος της Ελλάδας, με εισηγητές τους Χριστόδουλο Κλωνάρη, Νικόλαο Σκούφο, Γρηγόριο και Μιχαήλ Σούτσο. Αποφασίστηκε η διοίκηση μέσω κοινοβουλευτικού συστήματος και έγινε σαφής διάκριση των λειτουργιών. Τα άρθρα κατανέμονταν σε κεφάλαια που αφορούσαν τη θρησκεία, την ελληνική επικράτεια, το δημόσιο δίκαιο, την πολιτογράφηση, τη σύνταξη Ελληνικής Πολιτείας, τη Βουλή, τον Κυβερνήτη, τους Γραμματείς της Επικρατείας, τα δικαστήρια.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι και οι θεσμικές μεταβολές που έγιναν: η οργάνωση του κράτους δε θα ήταν πλέον προσωρινή και οι βασικές λειτουργίες του κράτους θα ήταν τρεις: η ανεξάρτητη Δικαστική, η Εκτελεστική, η οποία θα ήταν πλέον μονομελές όργανο και θα αντιπροσωπευόταν από τον Κυβερνήτη· οι Γραμματείς της Επικρατείας θα ήταν υπεύθυνοι για τις δικές τους πράξεις και θα διώκονταν ενώπιον της Βουλής. Τέλος, τη Νομοθετική λειτουργία αναλάμβανε το σώμα των αντιπροσώπων (Βουλή), το οποίο θα είχε τριετή θητεία. Με τα νέα ψηφίσματα καταργήθηκε ο θεσμός της Διοικήσεως και ορίστηκε διάταξη που ανέφερε πως κυρίαρχο θα ήταν το Έθνος στις αποφάσεις που θα παίρνονταν. Αναδεικνύονταν ξανά τα ατομικά δικαιώματα και κατοχυρώνονταν με σχετικές διατάξεις. Ορίστηκε πως η Ελληνική Επαρχία θα ήταν αδιάσπαστη και αδιαίρετη και αποκαταστάθηκαν τα δικαιώματα του Δ. Υψηλάντη. Κρίθηκε απαραίτητη η σύσταση τακτικού στρατού και εθνικού στόλου, με Αρχιναύαρχο τον Λόρδο Κόχραν και Αρχιστράτηγο τον Ρίτσαρντ Τσώρτς. Αποφασίστηκε η σύναψη δανείου, με την υποθήκη εθνικών κτημάτων και ανατέθηκαν οι διαπραγματεύσεις στον Ι. Καποδίστρια. Έδρα της Κυβέρνησης θα ήταν το Ναύπλιο και κρίθηκε απαραίτητος ο σχηματισμός Αντικυβερνητικής Επιτροπής, μέχρι την άφιξη του Ι. Καποδίστρια, με τους Γεώργ. Μαυρομιχάλη (από την Πελοπόννησο), τον Ι. Μιλαίτη (από τα νησιά), τον Ι. Νάκο (από τη Ρούμελη).

Το νέο Σύνταγμα ήταν το τελειότερο από όσα είχαν προηγηθεί, υπόδειγμα φιλελευθερισμού και δημοκρατισμού, πλήρες και προοδευτικό¹³⁹.

4.3.2. Η Συνθήκη του Λονδίνου (24 Ιουνίου / 6 Ιουλίου 1827) και η Ναυμαχία του Ναυαρίνου (8 / 20 Οκτωβρίου 1827)

Το δικαίωμα της Ελλάδας για ανεξαρτησία είχε αρχίσει ήδη να αναγνωρίζεται από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και επικυρώθηκε με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου (24 Ιουνίου / 6 Ιουλίου 1827), ως συνέχεια του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης. Η Συνθήκη λάμβανε υπόψη της την ανάγκη των Δυνάμεων για τη διασφάλιση του εμπορίου στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, το αίτημα των Ελλήνων προς τη Γαλλία και την Αγγλία για προστασία και την ανάγκη για επικράτηση του ανθρωπιστικού πνεύματος στην περιοχή¹⁴⁰, μιας και η τακτική γενοκτονίας που ακολουθούσε ο Ιμπραήμ ήταν αντίθετη με οποιαδήποτε ευρωπαϊκή ιδεολογία, είτε συντηρητική, είτε λιμπεραλιστική¹⁴¹.

Επίσης, συζητήθηκε η ανακωχή μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών και η έναρξη διαπραγματεύσεων με τις Μ. Δυνάμεις στην Κωνσταντινούπολη, οι οποίες θα αφορούσαν και τον προσδιορισμό των συνόρων του νέου κράτους. Οι περισσότεροι όροι του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης επαναλαμβάνονταν, όπως ότι οι Έλληνες θα εξακολουθούσαν να είναι φόρου υποτελείς στον Σουλτάνο, ενώ πολιτικά θα ήταν ανεξάρτητοι. Ιδιαίτερης σημασίας είναι το «*Άρθρον συμπληρωματικόν και μυστικόν*», που θα χρησιμοποιείτο ως μέσο εξαναγκασμού, κυρίως για τους Οθωμανούς, αν δε συμφωνούσαν με τους όρους της Συνθήκης. Σε αυτή την περίπτωση, οι Δυνάμεις θα λάμβαναν τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να επιβληθούν, ενώ ο συμμαχικός στόλος, ακολουθώντας οδηγίες, θα κατευθυνόταν την περιοχή για τη διευθέτηση του ζητήματος¹⁴².

Τον Αύγουστο του 1827, οι Σύμμαχοι ζήτησαν το τέλος των εχθροπραξιών από την Υψηλή Πύλη και η Συνθήκη δημοσιεύτηκε στο φύλλο «*Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*» (αρ. φ. 52, Ναύπλιο)¹⁴³. Η ανακοίνωση προκάλεσε στους Έλληνες ενθουσιασμό, αλλά και απογοήτευση παράλληλα· ενθουσιασμό σε όσους το απελευθερωτικό σχέδιο περιελάμβανε την ιδιαίτερη πατρίδα τους και ανησυχία σε όσους έμεναν εκτός. Ο Έντουαρντ Κόδριγκτων έλαβε τις πρώτες οδηγίες και με τη

¹³⁹ *ΙΕΕ*, τ. 29 (1975), σ. 26 - 29

¹⁴⁰ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 50

¹⁴¹ Κ. Σβολόπουλος, *ό. π.*, σ. 257

¹⁴² Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 50 - 52

¹⁴³ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 52

σειρά του ενημέρωσε για τις εξελίξεις τον Ρώσο Ναύαρχο Χέυδεν Πέτροβιτς, ο οποίος είχε ξεκινήσει ήδη για τη Μεσόγειο από τη Μ. Βρετανία.

Η Αντικυβερνητική Επιτροπή κοινοποίησε την Ιουλιανή Συνθήκη, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για ανακωχή. Η έδρα της μεταφέρθηκε από το Ναύπλιο στην Αίγινα¹⁴⁴. Στο τέλος Αυγούστου, έλαβε και επίσημα ανακοίνωση από τις Μ. Δυνάμεις για διακοπή των εχθροπραξιών, ενώ στις αρχές Σεπτεμβρίου το επταμελές συμβούλιο της Εθνοσυνέλευσης αποδέχθηκε την ανακωχή, γεγονός που θα λειτουργούσε βοηθητικά για τους Έλληνες, σε αντίθεση με την Υψηλή Πύλη, που την απέρριψε.

Έντονη κινητικότητα επικρατούσε στο Αιγαίο: ο Κόδριγκτων από τη Σμύρνη πορεύτηκε προς την Ύδρα και οι Αιγύπτιοι ξεκίνησαν από την Αλεξάνδρεια προς το Ναυαρίνο, όπου είχε φτάσει και ο Γάλλος Ναύαρχος, Δεριγνύ. Στις συναντήσεις που ακολούθησαν μεταξύ τους το κλίμα ήταν θετικό, με τον Δεριγνύ να προσπαθεί να πείσει τον Ιμπραήμ να δεχτεί την ανακωχή. Με αυτή τους την κίνηση, οι Δυνάμεις έδειχναν έμμεσα την υπεροχή τους στον διπλωματικό χώρο. Το προβάδισμά τους στη Μεσόγειο ήταν ξεκάθαρο¹⁴⁵. Σε επόμενες συζητήσεις, η κάθε πλευρά παρουσίαζε τις διαταγές που είχε λάβει: από τη μία, οι Αγγλο - ρώσοι επικαλούνταν τους όρους της Συνθήκης και από την άλλη, ο Ιμπραήμ την εντολή που είχε λάβει για την καταστολή των επαναστατικών επιχειρήσεων. Αποφασίστηκε, ως μέση λύση, η εκχειρία, έως ότου να έφθαναν νέες εντολές¹⁴⁶.

Παρά τη συμφωνία, ο Ιμπραήμ επιβίβαζε στρατεύματα στα πλοία για την Ύδρα. Το πρώτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου, ο Χέυδεν έφτασε στη Σφακτηρία και συνάντησε τους άλλους δύο Ναυάρχους. Στις 8 Οκτωβρίου ξεκίνησε η Ναυμαχία του Ναυαρίνου. Ο Γάλλος Ναύαρχος ειδοποίησε πως δε θα χτυπούσε αν τα πλοία του δε δέχονταν πρώτα την κανονιά. Οι βολές των Αιγυπτίων ξεκίνησαν, όμως, δίνοντας αφορμή για την έναρξη της μάχης. Στον όρμο πολεμούσαν οι Αγγλο - γάλλοι, ενώ οι Ρώσοι έφτασαν στο πεδίο μια ώρα μετά, λόγω άπνοιας. Η ναυμαχία έληξε με τις συμμαχικές δυνάμεις να νικούν και να καθορίζουν, πλέον, τη λύση του ελληνικού ζητήματος¹⁴⁷. Αμέσως μετά, ο Σπυρίδων Τρικούπης ανακοίνωσε τη νίκη με ενθουσιασμό στην Αίγινα, ενώ η Υψηλή Πύλη ταραχθηκε και κάλεσε όλους τους μουσουλμάνους να προστατέψουν το Ισλάμ.

¹⁴⁴ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 52

¹⁴⁵ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 192 - 193

¹⁴⁶ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 55

¹⁴⁷ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 56 - 57

4.4. 1828 - 1830: Η πορεία προς την οργάνωση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους

4.4.1. Η καταστροφή της Τριπολιτσάς

Μετά τη Ναυμαχία του Ναυαρίνου, ο Ιμπραήμ συνειδητοποίησε πως το σχέδιό του να κυριαρχήσει στην Πελοπόννησο είχε αποτύχει. Ως πράξη άμυνας και εκδίκησης, αποφάσισε να κινηθεί προς το κέντρο της και να καταστρέψει την Τριπολιτσά, για να στερήσει από τους αντιπάλους του ένα ορμητήριο που θα τους επέτρεπε επίθεση και από την ξηρά.

Στις 8 Φεβρουαρίου, έφτασε η εμπροσθοφυλακή του Ιμπραήμ στην πόλη και την επόμενη μέρα ο ίδιος, συγκεντρώνοντας 12.000 – 15.000 άνδρες. Μαινόμενος διέταξε την κατεδάφιση των τειχών, ξεκινώντας από την Πύλη της Καρύταινας¹⁴⁸. Ο Ιμπραήμ, για να δώσει το παράδειγμα, πήρε τη σκαπάνη κι άρχισε αμέσως το γκρέμισμα¹⁴⁹. Η καταστροφή ξεκίνησε υπό τους ήχους ταμπουριών και δεήσεων προς τον Αλλάχ. Το ένα μετά το άλλο, ανατινάσσονταν τα κανονιοστάσια, τα δημόσια κτίρια, τα τζαμιά, οι εκκλησίες, τα χάνια, οι βρύσες και τα σπίτια. Οι λεηλασίες κράτησαν πέντε ημέρες. Στις 16 Φεβρουαρίου, έβαλαν φωτιά στα τελευταία σπίτια και αποχώρησαν από την Πύλη του Λεονταρίου, ρίχνοντας αλάτι πίσω τους για να γίνει ο τόπος άγονος και να μην ξαναφυτρώσει τίποτα.

Οι Έλληνες παρακολουθούσαν οχρωμένοι στους γύρω λόφους, χωρίς να αντιδρούν, βάσει διαταγής που είχαν λάβει από την Κυβέρνηση. Όταν απομακρύνθηκαν τα τουρκικά στρατεύματα του Ιμπραήμ, 2.000 Τούρκοι ιππείς περίμεναν για να καλύψουν τα νώτα του και επιτέθηκαν σε όσους Έλληνες επιχείρησαν να επιστρέψουν. Όταν αποχώρησε και το τελευταίο τμήμα του Ιμπραήμ, επέστρεψαν οι υπόλοιποι Έλληνες, χωρίς να βρουν τίποτα όρθιο, παρά μόνο τα δύο λουτρά (της Ωρας και το Τεφτέρ Κεχαγιά), το Ωρολόγιον κι ένα τούρκικο διδασκαλείο. Στις 6 Μαρτίου, οι Τριπολιτσιώτες ζήτησαν από τη Γενική Γραμματεία του Κράτους αποζημιώσεις για την ανοικοδόμησή της¹⁵⁰.

4.4.2. Η άφιξη του Ι. Καποδίστρια και οι προσπάθειες για την οργάνωση του ελληνικού κράτους

Στις αρχές Ιανουαρίου προγραμματίστηκε η σύγκληση της επόμενης Εθνοσυνέλευσης, η Βουλή αυτοδιαλύθηκε και προσδιορίστηκε η «Προσωρινή

¹⁴⁸ *IEE*, τ. 29 (1975), σ. 82

¹⁴⁹ Βλ. λήμμα του Χρ. Α. Στασινόπουλου, «Τριπολιτσά», στο: *ΑΕΕ*, τ. Δ' (1979), σ. 352

¹⁵⁰ *IEE*, τ. 29 (1975), σ. 82

Διοίκηση της Επικρατείας»¹⁵¹. Το ημερολόγιο έδειχνε 8 / 20 Ιανουαρίου όταν αποβιβάστηκε στο Ναύπλιο ο Ι. Καποδίστριας για να αναλάβει τη διοίκηση της ελληνικής οντότητας, της «Ελληνικής Πολιτείας», όπως ονομάστηκε. Χωρίς να έχει αποδεχθεί τις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης, ήρθε με διάθεση να διαπραγματευτεί τους όρους της. Δεδομένων των συνθηκών αναρχίας που επικρατούσαν, προτίθετο να συγκεντρώσει τη Νομοθετική εξουσία στα χέρια του και διόρισε το πρώτο σώμα – θεσμό, το «Πανελλήνιον», ενός εικοσιεπταμελούς ειδικού γνωμοδοτικού συμβουλίου, συγκροτημένο από εκπροσώπους διαφορετικής πολιτικής προέλευσης.

Στις 23 Ιανουαρίου, θεσμοθετήθηκαν τα Ψηφίσματα Β΄, Γ΄ και Δ΄ που προέβλεπαν τη σύσταση Πολεμικού Συμβουλίου, Υπουργικού Συμβουλίου και Εκκλησιαστικής Επιτροπής. Την ίδια ημέρα ο Σπυρ. Τρικούπης διορίστηκε ως «Γραμματέας της Επικρατείας»¹⁵².

Ο Ι. Καποδίστριας υποστήριζε το κοινωνικό σύστημα της «Πεφωτισμένης Δεσποτείας», που υιοθετούσε την ευνομία, την ευταξία, την ανάπτυξη της γεωργίας και του εμπορίου, την παροχή στοιχειώδους εκπαίδευσης στους υπηκόους. Ως «Δεσπότης» κατάφερε να ιδρύσει πρωτοβάθμια σχολεία και δικαστήρια, απάλλαξε τις θάλασσες από την πειρατεία για τη διευκόλυνση του εμπορίου, πούλησε εθνική γη στους αγρότες για να αναπτυχθεί η γεωργία. Ο Ι. Καποδίστριας αφουγκραζόταν τις ανάγκες του λαού του, ωστόσο, δεν έλαβε υπόψη πως η διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων εντασσόταν, πλέον, στην εποχή της Νεωτερικότητας¹⁵³.

4.4.3. Η αποχώρηση των Τούρκων από την Πελοπόννησο και η υπογραφή της Συνθήκης της Αδριανούπολης (22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830)

Τον Ιούλιο του 1828, οι Σύμμαχοι αποφάσισαν την αποστολή ενός γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στον Μοριά, υπό τον στρατηγό Μαιζών, με σκοπό την εκδίωξη του Ιμπραήμ. Μετά και την κήρυξη του Ρωσοτουρκικού Πολέμου, ο Σουλτάνος αποδέχτηκε την Ιουλιανή Σύμβαση και τα τουρκικά στρατεύματα αποχώρησαν οριστικά από την Πελοπόννησο.

Τον επόμενο χρόνο (2 / 14 Σεπτεμβρίου 1829), υπογράφηκε η Συνθήκη της Αδριανούπολης, βασισμένη στη Συνθήκη του Λονδίνου (24 Ιουνίου / 6 Ιουλίου 1827) και στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου (10 / 22 Μαρτίου 1829). Ανάμεσα στις διευθετήσεις που αφορούσαν τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο, το άρθρο 10 αναφερόταν

¹⁵¹ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 58

¹⁵² Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 58

¹⁵³ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 197 - 202

στη δημιουργία μιας ημιαυτόνομης ελληνικής ηγεμονίας, φόρου υποτελούς στον Σουλτάνο¹⁵⁴. Με τον πόλεμο και τη Συνθήκη, η Ρωσία αποκτούσε περισσότερα προνόμια στη Μεσόγειο.

Η Αγγλία, προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση της στην περιοχή, πρότεινε τη δημιουργία ενός πλήρως ανεξάρτητου ελληνικού κράτους¹⁵⁵. Η πρόταση αυτή θεμελιώθηκε στο πλαίσιο της Διάσκεψης του Λονδίνου (22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου) με την υπογραφή των τριών Πρωτοκόλλων Ανεξαρτησίας¹⁵⁶. Η Ελληνική Επανάσταση προκάλεσε ανταγωνισμό στο διπλωματικό πεδίο μεταξύ των Δυνάμεων, που έσπευσαν να διεκδικήσουν τα συμφέροντά τους στη Μεσόγειο και να δείξουν τη δύναμή τους στον Σουλτάνο. Με τη δημιουργία του ελληνικού κράτους υπό την προστασία τους, συμμαχούσαν εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹⁵⁷. Ταυτόχρονα, ο πολυετής αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία δικαιώθηκε, έστω και με τη βοήθεια των προστάτιδων Δυνάμεων. Η γέννηση ενός νέου κράτους, του ελληνικού, στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, ήταν πλέον γεγονός.

---

¹⁵⁴ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 60 - 61

¹⁵⁵ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 194

¹⁵⁶ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 62

¹⁵⁷ Β. Κρεμμυδάς, *ό. π.*, σ. 195

Επίλογος

Το 1821 το ελληνικό Έθνος αποφάσισε να διεκδικήσει την ανεξαρτησία του κι ύστερα από αγώνες έντεκα (11) ετών, κατάφερε τον στόχο του. Με θυσίες στο πεδίο των μαχών, οι Έλληνες αγωνιστές αποτίναξαν τα οθωμανικά δεσμά και άνοιξαν τον δρόμο στη δημιουργία μιας καινούργιας ελληνικής κοινωνίας, βασισμένης στα ευρωπαϊκά, νεωτερικά πρότυπα. Παρά την έντονη παρουσία του παραδοσιακού στοιχείου τα πρώτα χρόνια, η λιμπεραλιστική ιδεολογία της Φιλικής Εταιρίας, στηριζόμενη στις βάσεις του Διαφωτισμού, έγινε γρήγορα αποδεκτή. Η Ελλάδα είχε δικαίωμα στην πολιτική της ελευθερία και η Επανάσταση ήταν ο πιο πρόσφορος δρόμος για την επίτευξή της. Οι δυσμενείς συνθήκες στην Ευρώπη δεν ευνοούσαν τέτοιου είδους εγχειρήματα. Η Σύνοδος Κορυφής στο Λάυμπαχ (21 Ιανουαρίου / 12 Μαΐου 1821) και το Συνέδριο της Βερόνας (6 / 20 Οκτωβρίου – 2 / 14 Δεκεμβρίου 1822) υπενθύμιζαν την αυστηρά δομημένη πολιτική της καθεστηκυίας τάξης στην Ευρώπη, πάνω στην οποία θα προσέκρουε οποιαδήποτε επαναστατική προσπάθεια.

Το ανήσυχο πνεύμα των Ελλήνων δεν μπορούσε να υπομείνει άλλα δεινά. Ο Αγώνας είχε ήδη δρομολογηθεί. Οι ανησυχίες για πιθανή αποτυχία παρακάμφθηκαν και ο Αλ. Υψηλάντης έδωσε το έναυσμα για την έναρξη της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Η κατάληξη της προσπάθειάς του δεν ήταν η επιθυμητή, κατάφερε, όμως, να δώσει χώρο και χρόνο στους Έλληνες του Μοριά, ώστε να οργανωθούν, αφού τα οθωμανικά στρατεύματα συγκεντρώθηκαν στη Μολδοβλαχία.

Ο βαλκανικός χαρακτήρας της Επανάστασης απορρίφθηκε και το ζήτημα έγινε, πλέον, ελληνικό. Σύσσωμη η κλεφτουριά, ο Κλήρος, οι γαιοκτήμονες, οι τοπικοί άρχοντες άφησαν κατά μέρος τις αμφιβολίες και παρασύρθηκαν στον επαναστατικό άνεμο που έπνεε στην Πελοπόννησο, ήδη από τις αρχές του 1821. Ο λόγος του Παπαφλέσσα, η ορμητικότητα και η στρατηγική σκέψη του Θ. Κολοκοτρώνη ενέπνεαν τους άπειρους αγωνιστές να μάχονται υπέρ του ιδανικού της ελευθερίας. Με την μόνη τακτική που γνώριζαν, τον κλεφτοπόλεμο, κατάφερναν να προκαλούν σοβαρές ζημιές στα πολυάριθμα οθωμανικά στρατεύματα.

Ειδικά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης, η Αρκαδία βρισκόταν στο επίκεντρο των πολεμικών επιχειρήσεων. Η πρωτεύουσά της, η Τριπολιτσά, το ισχυρότατο στρατιωτικό, διοικητικό και οικονομικό κέντρο των Οθωμανών ήταν από τους πρώτους στόχους των Ελλήνων. Αν την κατακτούσαν, η κατάσταση στον Μοριά θα βρισκόταν στα χέρια τους. Οι νικηφόρες μάχες στο Λεβίδι, στο Βαλτέτσι, στα

Άνω Δολιανά και Βέρβαινα ενθάρρυναν τους Έλληνες να συνεχίσουν και να καταφέρουν να αλώσουν, τελικά, την πολυπόθητη Τριπολιτσά.

Η ορμή και η τόλμη τους, όμως, δεν έφτανε για την ολοκλήρωση του Αγώνα. Η ανάγκη για καλύτερο συντονισμό υπό μία ηγεσία ήταν επιτακτική. Τα επόμενα δύο χρόνια στις Εθνοσυνελεύσεις της Επιδαύρου και του Άστρους έγινε μια σημαντική προσπάθεια για την οργάνωση των περιοχών που είχαν απελευθερωθεί και την εκπροσώπησή τους στην Κεντρική Διοίκηση. Ωστόσο, οι διεκδικήσεις για την εξουσία προκάλεσαν προσωπικές αντιπαλότητες μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών και οδήγησαν στο ξέσπασμα του Εμφυλίου Πολέμου. Από τη μία πλευρά οι στρατιωτικοί επιθυμούσαν αναδιανομή της εξουσίας, αίτημα που οι πολιτικοί αδυνατούσαν να ικανοποιήσουν. Ο πόλεμος αυτός δεν ήταν εξοντωτικός, μιας και καμία πλευρά δεν επιθυμούσε να εξουδετερώσει την άλλη. Αποπροσανατόλισε, όμως, τους Έλληνες από τον αρχικό τους σκοπό και την κρίσιμη στιγμή που ο Ιμπραήμ αποβιβάστηκε στη Μεθώνη ήταν απροετοίμαστοι.

Τα παντοδύναμα αιγυπτιακά στρατεύματα, που αποσκοπούσαν στην εξαφάνιση του ελληνικού στοιχείου, ξεκινώντας από τον Μοριά, δεν άφηναν τίποτα όρθιο στο πέρασμά τους. Οι ισχυροί οπλαρχηγοί, με αρχιστράτηγο τον Θ. Κολοκοτρώνη, μετά βίας κατάφερναν να αποσώσουν το πεσμένο ηθικό των Ελλήνων, να αποδιώξουν τον τρόπο και να γλιτώσουν τον πληθυσμό από το προσκύνημα. Η κατάσταση ήταν απελπιστική.

Το αλύγιστο πνεύμα των επαναστατών κατάφερε να στρέψει την προσοχή της Ευρώπης στο νοτιοανατολικό άκρο της Μεσογείου. Οι Φιλέλληνες θαύμαζαν το θάρρος και αποδοκίμαζαν τις βιαιότητες των Τούρκων, επηρεάζοντας και τις Κυβερνήσεις τους. Η Αγγλία, ήδη από το 1822 είχε προσαρμοστεί στη νέα ευρωπαϊκή πραγματικότητα, η Ρωσία επαναδιατύπωνε τις προθέσεις της και η Γαλλία ήταν υπέρ της εύρεσης μιας κατάλληλης λύσης στον ελλαδικό χώρο. Και οι τρεις αναγνώριζαν την ύπαρξη του ελληνικού ζητήματος. Παρά το γεγονός πως η κάθε μία επιθυμούσε να προωθήσει τα συμφέροντά της στην περιοχή, με τη στάση τους διευκόλυναν τη θέση της Ελλάδας. Συντάχθηκαν κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και υπερασπίζονταν το δικαίωμα για την αυτοδιάθεση του ελληνικού λαού.

Στις διασκέψεις που ακολούθησαν θετική ήταν και η παρουσία του Ι. Καποδίστρια που υπερασπίστηκε τις εθνικές θέσεις της Ελλάδας στις διπλωματικές διαπραγματεύσεις, διεκδικώντας δυναμικά τη σύσταση ενός αυτόνομου κράτους και

τη μέγιστη επέκταση των εδαφών του. Τελικά, στις 3 Φεβρουαρίου 1830 η υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου, σηματοδοτούσε τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Πηγές και Βιβλιογραφία

Α. Πηγές

1. Απομνημονεύματα

Κασομούλης Ν., *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833*, τ. 1, Αθήνα 1940.

Κολοκοτρώνης Θ., *Ο Κολοκοτρώνης. Απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη. Ρητά του Κολοκοτρώνη. Τραγούδια των Κολοκοτρωναίων*, καταγραφή Γ. Τερτσέτη, Αθήνα 1901.

Σπηλιάδης Ν., *Απομνημονεύματα συνταχθέντα διά να χρησιμεύσωσιν εις την Νέαν Ελληνικήν Ιστορίαν*, τ. Α', Αθήνα 1851.

Στεφανόπουλος Σ. Ι., *Απομνημονεύματα τινά της Επανάστασεως του 1821*, Τρίπολη 1864.

Φωτάκος, *Απομνημονεύματα περί της ελληνικής επανάστασεως*, Αθήνα 1858.

2. Περιοδικά

Γιανναροπούλου Ι. Κ., «Ο Ιμπραήμ εις Τρίπολην», στο: *Μνημοσύνη 1* (1967), σ. 100 - 122.

Γριτσόπουλος Τ., «Αι διαπραγματεύσεις προς παράδοσιν της Τριπολιτσάς υπό των Τούρκων», στο: *Μνημοσύνη 5* (1974 - 1975), σ. 150 - 171.

Γριτσόπουλος Τ., «Η εις Βοστίτζαν μυστική συνέλευσις των Πελοποννησίων ηγετών (26 - 29 Ιαν. 1821)», στο: *Μνημοσύνη 4* (1972 - 1973), σ. 3 - 60.

Κοτσώνης Κ. Α., «Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ εις Πελοπόννησον», στο: *Μνημοσύνη 6* (1976 - 1977), σ. 173 - 204.

Παναγιωτόπουλος Β., «Οι απαρχές της πυριτιδοποιίας στη Δημητσάνα», στο: *Τα Ιστορικά 9*, τχ. 16 (1992), σ. 3 - 22.

3. Λεξικά

Στασινόπουλος Χ. Α., *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, τ. Α' - Δ', χ. τ. 1979.

4. Διαδικτυακές Πηγές

Εικ.1 (Εξώφυλλο): Ο Παναγιώτης Κεφάλας υψώνει τη σημαία της ελευθερίας στα τείχη της Τριπολιτσάς. (2021, Ιούλιος). *Μοριάς 21. Ψηφιακά Εκθέματα*. Ανακτήθηκε 30 Μαΐου, 2022 από <https://www.morias21.com/exhibit/tripoli/>.

Β. Βιβλιογραφία

Αγγελομάτη – Τσουγκαράκη Ε., «Η προεπαναστατική Ελλάδα» στο: *1821. Η Γέννηση ενός Έθνους - Κράτους*, τ. Α΄, Νέο Φάληρο 2010.

Ασδραχάς Σ. Ι., *Ελληνική κοινωνία και οικονομία ιη΄ και ιθ΄ αιώνες (Υποθέσεις και προσεγγίσεις)*, Αθήνα 1982.

Βακαλόπουλος Α., *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821. Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη 1970.

Βακαλόπουλος Α. Ε., *Η πορεία του Γένους*, Αθήνα 1966.

Βερέμης Θ. Μ., *1821 Τριπολιτσά Μεσολόγγι. Πολιορκία και Άλωση. Μέσα από τις μαρτυρίες των αγωνιστών*, Αθήνα 2018.

Βερέμης Θ. & Κολιόπουλος Γ., «Η συγκρότηση εξουσίας στην επαναστατημένη Ελλάδα» στο: *1821. Η Γέννηση ενός Έθνους - Κράτους*, τ. Β΄, Νέο Φάληρο 2010.

Βλασσόπουλος Χ. Ι., *Ημερολόγιον του Αγώνος*, Αθήνα 1930.

Βλαχογιάννης Γ, *Οι κλέφτες του Μοριά. Μελέτη ιστορική από νέες πηγές βγαλμένη 1715 - 1820*, Αθήνα 1935.

Βυζάντιος Χ., *Ιστορία των κατά την ελληνικήν επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά ταύτα συμβάντων, ων συμμετέσχεν ο τακτικός στρατός από του 1821 μέχρι του 1833*, Αθήνα 1901.

Γριτσόπουλος Τ., *Ιστορία της Τριπολιτσάς*, τ. Α΄, Αθήνα 1972.

Δασκαλάκης Α., *Οι τοπικοί οργανισμοί της Επανάστασεως του 1821 και το πολίτευμα της Επιδαύρου*, Αθήνα 1980.

Δασκαλάκης Α., *Τα αίτια και οι παράγοντες της ελληνικής επανάστασεως του 1821*, Παρίσι 1927.

Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού / Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Ευρετήριο πολεμικών γεγονότων του ελληνικού έθνους*, Αθήνα 1989.

Ζακυθινός Δ., «Η Επανάστασις των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών και η έναρξις του Αγώνος της Ανεξαρτησίας», στο: *Το Εικοσιένα - Πανηγυρικοί Λόγοι Ακαδημαϊκών*, Αθήνα 1977.

Θεοδωρακόπουλος Ι. Ν., *Το νόημα της ελληνικής ελευθερίας*, Αθήνα 1957.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 27 - 29 (1975).

- Κανδηλώρος Τ. Χ., *Η Δημητσάνα*, Αθήνα 2006.
- Κόκκινος Γ., *Χρονολόγιο των σημαντικότερων γεγονότων της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2002.
- Κορδάτος Ι. Κ., *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επανάστασης του 1821*, Αθήνα 1972.
- Κρεμμυδάς Β., *Εισαγωγή στην ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας 1700 - 1821*, Αθήνα 1976.
- Κρεμμυδάς Β., *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2016.
- Κρεμμυδάς Β., *Συγκυρία και εμπόριο στην προεπαναστατική Πελοπόννησο 1793 - 1821*, Αθήνα 1980.
- Μελάς Σ., *Ο Γέρος του Μοριά*, Αθήνα 1957.
- Μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός, *Υπόμνημα περί της επανάστασης της Ελλάδος από το 1820 μέχρι του 1823*, Αθήνα 1837.
- Μιχαηλίδης Ι. Δ., «Ο Αγώνας των Ελλήνων. Πολιτικές επιλογές και στρατιωτικές επιχειρήσεις (1821 – 1827)», στο: *1821. Η Γέννηση ενός Έθνους - Κράτους*, τ. Γ', Νέο Φάληρο 2010.
- Οικονόμου Μ. Γ., *Ιστορικά της ελληνικής παλιγγενεσίας ή ο ιερός των Ελλήνων αγών*, Αθήνα 1873.
- Παπαδόπουλος Δ., *Ιστορία της Επαρχίας Μεγαλοπόλεως*, Μεγαλόπολη 1997.
- Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΣΤ', Αθήνα 1925.
- Ροτζώκος Ν., *Επανάσταση και εμφύλιος πόλεμος στο Εικοσιένα*, Αθήνα 1997.
- Σακελλαρίου Μ. Β., *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715 - 1821)*, Αθήνα 1978.
- Σβολόπουλος Κ., *Κατακτώντας την ανεξαρτησία. Δέκα δοκίμια για την Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2010.
- Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1985.
- Τρικούπης Σ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, τ. 1, Αθήνα 1888.
- Τσοκόπουλος Π., «Τρίπολη: πολεοδομική, μορφολογική μελέτη της μετάβασης απ' την οθωμανική στη νεοελληνική πόλη», στα: *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας, Αθήνα, 26 - 28 Σεπτεμβρίου 1984, Ερμούπολη, 29 - 30 Σεπτεμβρίου 1984 «Νεοελληνική πόλη. Οθωμανικές κληρονομίες και ελληνικό κράτος»*, τ. Α', Αθήνα 1985.

Φιλήμων Ι., *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. Δ', Αθήνα 1861.

Φιλήμων Ι., *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρίας*, Ναύπλιο 1834.

Φραντζής Α., *Επιτομή της Ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος αρχομένη από του έτους 1715 και λήγουσα το 1837*, τ. Α', Αθήνα 1839.

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999.

Χρήστου Θ., *Ιχνηλατώντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της μεσσηνιακής ενδοχώρας στο έπος της ανεξαρτησίας. Σηματωροί και αγωνιστές του 1821*, Καλαμάτα 2021.

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999.

Χρήστου Θ., *Χρονολόγιο της Επανάστασης του 1821*, Τρίπολη 2021.

Dakin D., *The Greek Struggle for Independence 1821 - 1833*, Λονδίνο 1973.

Woodhouse C. M., *The Greek War for Independence: Its Historical Setting*, Λονδίνο 1952.

Παράρτημα

Παράρτημα Α΄

Χάρτης της Αρκαδίας με τις αναφερθείσες στην εργασία περιοχές

Παράρτημα Β΄

Τα σημαντικότερα πολεμικά και πολιτικά γεγονότα στην Αρκαδία –

Πρωταγωνιστές

<p>Η Μάχη του Αλφειού και η πολιορκία του κάστρου της Καρύταινας (27 Μαρτίου 1821)</p>	<p>Κωνσταντίνος Αλεξανδρόπουλος Αναστάσιος Δεληγιάννης Δημητράκης Δεληγιάννης Θεόδωρος Καρδαράς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Ηλίας Μαυρομιχάλης Γεωργάκης και Δημήτριος Πλαπούτας Ζανέτος Χριστόπουλος</p>
<p>Η Μάχη του Λεβιδίου (14 Απριλίου 1821)</p>	<p>Αναγνωσταράς Σταύρος Δημητρακόπουλος Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος Σωτήριος Θεοχαρόπουλος Αντώνιος Κολοκοτρώνης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Αναγνώστης Κονδάκης Ηλίας Μαυρομιχάλης Κυριακούλης Μαυρομιχάλης Διονύσιος Μούρτζινος Αντώνιος Νικολόπουλος Παπαφλέσσας Κωνσταντίνος Πετμεζάς Ασημάκης Σκαλτσάς Νικόλαος Σολιώτης Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς) Αναγνώστης Στριφτόμπολας</p>

	Νικόλαος Ταμπακόπουλος Σωτήριος Χαραλάμπης
Η Μάχη του Βαλτετσίου (12 – 13 Μαΐου 1821)	Πέτρος Βαρβιτσιώτης Παναγιώτης Γιατράκος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Αντώνιος Μαυρομιχάλης Ηλίας Μαυρομιχάλης Κυριακούλης Μαυρομιχάλης Μητροπέτροβας Ανδρέας Παπαδιαμαντόπουλος Δημήτριος Παπατσώνης Δημήτριος Πλαπούτας
Μάχη στα Βέρβαινα και Δολιανά (18 Μαΐου 1821)	Γεώργης Διγενής Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς)
Μάχη στον Άγιο Βλάση (24 Μαΐου 1821)	Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Πλαπούταιοι
Ίδρυση Πελοποννησιακής Γερουσίας (26 Μαΐου 1821)	Μέλη: Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος Ρέντης Θεοχαράκης Αθανάσιος Κανακάρης Αναγνώστης Παπαγιαννόπουλος Νικόλαος Πονηρόπουλος Σωτήριος Χαραλάμπης Πρόεδρος: Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης
Η Μάχη της Γράνας (9 – 10 Αυγούστου 1821)	Ιωάννης Δαγρές Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

	Φώτιος Χρυσανθόπουλος (Φωτάκος)
Η άλωση της Τριπολιτσάς (23 Σεπτεμβρίου 1821)	Μανόλης Δούνιας Παναγιώτης Κεφάλας Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Δημήτριος Πλαπούτας
Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρος Κυνουρίας (29 Μαρτίου – 18 Απριλίου 1823)	Πρόεδρος: Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης Αντιπρόεδρος: Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος Αρχιγραμματέας: Θεόδωρος Νέγρης Γενικός Γραμματέας: Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος Πρόεδρος Βουλευτικού: Ιωάννης Ορλάνδος Αντιπρόεδρος Βουλευτικού: Επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος Πρόεδρος Εκτελεστικού: Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης Αντιπρόεδρος Εκτελεστικού: Θεόδωρος Κολοκοτρώνης
Η Μάχη της Δραμπάλας / Τραμπάλας (6 – 7 Ιουνίου 1825)	Γεώργιος Γιατράκος Γιαννάκης Γκρίτζαλης Κανέλλος Δεληγιάννης Γεώργιος Δημητρακόπουλος Αντώνιος Κολοκοτρώνης Γενναίος Κολοκοτρώνης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Μάρκος Κολοκοτρώνης

	<p>Κόλιος Μπακόπουλος</p> <p>Δημήτριος Παπατσώνης</p> <p>Δημήτριος Πλαπούτας</p>
<p>Η κατάληψη της Τριπολιτσάς από τον Ιμπραήμ</p> <p>(11 Ιουνίου 1825)</p>	<p>Θεόδωρος Κολοκοτρώνης</p> <p>Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης</p> <p>Κωνσταντίνος Μεταξάς</p> <p>Δημήτριος Τσόκρης</p> <p>Φώτιος Χρυσανθόπουλος (Φωτάκος)</p>
<p>Η Μάχη στα Τρίκορφα</p> <p>(24 Ιουνίου 1825)</p>	<p>Κανέλλος Δεληγιάννης</p> <p>Ανδρέας Ζαΐμης</p> <p>Γενναίος Κολοκοτρώνης</p> <p>Θεόδωρος Κολοκοτρώνης</p> <p>Ανδρέας Λόντος</p> <p>Ιωάννης Νοταράς</p> <p>Παναγιώτης Νοταράς</p> <p>Δημήτριος Παπατσώνης</p> <p>Δημήτριος Πλαπούτας</p>
<p>Συγκρούσεις στην Αλωνίσταινα και στα Μαγούλιανα</p> <p>(1825)</p>	<p>Γενναίος Κολοκοτρώνης</p> <p>Θεόδωρος Κολοκοτρώνης</p> <p>Ανδρέας Λόντος</p> <p>Νοταράς</p> <p>Δημήτριος Πλαπούτας</p>
<p>Η Μάχη στη Νταβιά / Λαβιά, στην Πιάνα και στο Χρυσοβίτσι</p> <p>(13 Αυγούστου 1825)</p>	<p>Ανδρέας Ζαΐμης</p> <p>Θεόδωρος Κολοκοτρώνης</p> <p>Ανδρέας Λόντος</p> <p>Δημήτριος Δεληγιάννης</p> <p>Νικηταράς</p> <p>Δημήτριος Πλαπούτας</p>

Προσπάθειες ανακατάληψης της Τριπολιτσάς	Σεπτέμβριος 1825: Κάρολος Φαβιέρος Νοέμβριος 1825: Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης Ιωάννης Φιλήμονας
Δερβένι Λεονταρίου (1826)	Γενναίος Κολοκοτρώνης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Παναγιώτης Νοταράς Δημήτριος Πλαπούτας
Δυρράχι (1826)	Νικηταράς
Αρκουδόρεμα (1826)	Γενναίος Κολοκοτρώνης
Μεχμέταγα / Γαρέα (18 ή 20 Ιουλίου 1826)	Αντώνιος Αλμείδα Παναγιώτης Γιατράκος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης Νικήτας Σταματελόπουλος (Νικηταράς) Νταλιάνης Χατζημιχάλης
Επαρχία Αγίου Πέτρου Κυνουρίας – Πολιορκία του κάστρου του Άστρους (4 – 6 Αυγούστου 1826)	Γενναίος Κολοκοτρώνης Ανδρέας Μεταξάς Δημήτριος Πλαπούτας

Περίληψη

Το παρόν πόνημα εστιάζει στα σημαντικότερα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα που συνέβησαν στην Αρκαδία κατά τη διάρκεια της Επανάστασης (1821 – 1830). Η Τριπολιτσά, σπουδαίο πελοποννησιακό κέντρο, αποτελούσε πόλο έλξης για τις αντιμαχόμενες πλευρές. Η κατάκτησή της θα εξασφάλιζε τον έλεγχο των κινήσεων στον Μοριά. Πολυάριθμες ήταν οι μάχες που διεξήχθησαν στην περιοχή με σκοπό την άλωσή της, αλλά και την αναχαίτιση της πορείας των τουρκικών στρατευμάτων προς τις υπόλοιπες επαρχίες της Πελοποννήσου. Οι εξελίξεις στους αρκαδικούς τόπους ήταν καθοριστικές για τον Αγώνα. Οι Έλληνες αγωνιστές απέδειξαν πως με λιγοστά όπλα και αδάμαστη θέληση το όνειρο της ελευθερίας έγινε πραγματικότητα.